

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BAYCU NOYAN VE ASKERİ FAALİYETLERİ

OKAN YALÇIN
(158101014)

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Doç. Dr. Mustafa Şahin

SİNOP-2020

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Baycu Noyan Askerî Faaliyetleri” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Sinop Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum.

Bu sürecin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun her yerde erişime açılabilir.

15 /01/2020

Okan Yalçın

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN danışmanlığında, Okan YALÇIN tarafından hazırlanan “Baycu Noyan ve Askerî Faaliyetleri” başlıklı bu çalışma, 15 / 01 / 2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Namık MUSALI

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Zekiye TUNÇ

İmza:

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

13 / 02 / 2020

Prof. Dr. C. Cüneyt ERSANLI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII
TEZ HAKKINDA BİLGİLER VE FAYDALANILAN KAYNAKLAR	1
GİRİŞ	14
1. BÜYÜK MOĞOL DEVLETİ'NE GENEL BİR BAKIŞ	14
BİRİNCİ BÖLÜM.....	21
1. BAYCU NOYAN.....	21
1.1. BAYCU NOYAN HAKKINDA İLK KAYITLAR.....	21
1.2. BAYCU NOYAN'IN ASKERÎ FAALİYETLERİ.....	22
1.2.1. Curmagun Noyan İdaresinde Baycu Noyan'ın Askerî Faaliyetleri.....	22
1.2.1.1. Baycu Noyan'ın Kafkasya'daki Faaliyetleri.....	25
1.2.1.2. Baycu Noyan'ın Irak'taki Faaliyetleri	29
İKİNCİ BÖLÜM	30
2. ANADOLU'DA MOĞOL İSTİLÂSINI HAZIRLAYAN NEDENLER	30
2.1. HÂRİZMŞAH TEHLİKESİNİN BERTARAF EDİLMESİ	30
2.2. I. ALÂEDDİN KEYKÛBÂD'IN ÖLÜMÜ	34
2.3. BABA İSHAK İSYANI	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	39
3. BAYCU NOYAN'IN CURMAGUN NOYAN'DAN KOMUTAYI DEVRALMASI.....	40

3.1. BAYCU NOYAN'IN ANADOLU'YA İLK SEFERİ.....	41
3.1.1. Baycu Noyan'ın Erzurum'u istilâsı	41
3.1.2. Köseadağ Savaşı	44
3.1.3. Baycu Noyan'ın Sivas'ı Ele Geçirmesi	49
3.1.4. Baycu Noyan'ın Kayseri'yi Ele Geçirmesi.....	50
3.1.5 Baycu Noyan'ın Erzincan'ı Ele Geçirmesi.....	52
3.1.6. Moğollarla Yapılan Barış Görüşmeleri.....	52
3.1.7. Köseadağ Savaşı'ndan Sonra Anadolu'da Siyâsî, Sosyal ve Ekonomik Durum.....	54
3.1.8. Antakya Ermeni Prenslîği-Kilikya Ermeni Krallığı ve Moğol İlişkileri.....	58
3.1.9. Baycu Noyan'ın Görevden Alınması	59
3.1.10. Hülâgû'nün Emriyle Baycu Noyan'ın Tekrar Anadolu'ya Gelmesi	60
3.1.10.1. Türkiye Sekçuklu Merkezi Yönetiminde Buhranlar Dönemi	60
3.1.10.2. Hülâgû'nün Batı Seferine Çıkması	64
3.1.10.3. Baycu Noyan'ın Yerleşmek Amacıyla Anadolu'ya Gelmesi.....	65
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	74
4. BAYCU NOYAN'IN KAFKASYA'DAKİ ASKERÎ VE SİYÂSÎ FAALİYETLERİ.....	74
4.1. BAYCU NOYAN'IN PAPA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUP	82
4.2. GÜYÜK HAN'IN BAYCU NOYAN'A GÖNDERDİĞİ MEKTUBU	83
5. BEŞİNCİ BÖLÜM	86
5. BAYCU NOYAN'IN BAĞDAD VE SURİYE SEFERİNE KATILMASI.....	86

5.1. BAYCU NOYAN'IN BAĞDAD SEFERİNE KATILMASI.....	86
5.2. BAYCU NOYAN'IN SURİYE SEFERİ	92
5.3. BAYCU NOYAN'IN ÖLÜMÜ	93
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	98
EKLER.....	113
ÖZGEÇMİŞ.....	123

ÖZET

13. yüzyılda başlayan Moğol istilâsı dünyanın birçok yerinde uzun süreli izler bırakmıştır. Günümüz Anadolu, Gürcistan, Azerbaycan, İran ve Irak coğrafyası da bu istilâdan nasibini almıştır. Ancak bu istilâyı sadece Moğol hanlarının bireysel başarıları ile izah etmek doğru olmaz. Moğol yayılmasında büyük komutanlar da önemli görevler üstlenmişlerdir.

“Baycu Noyan” adlı Yüksek Lisans tezimizde Moğolların batıya yayılma sürecinde önemli görevler üstlenmiş olan Baycu Noyan’ın faaliyetleri ele alınmıştır. Baycu Noyan’ın hayatı ana kaynaklar ve araştırma eserlerinin imkân verdiği ölçülerde kronolojik sıra takip edilerek anlatılmıştır.

Baycu Noyan, Moğolların 1229 yılında İsfahan seferinde görev aldı. Daha sonra Kafkas istilâsı için batıya gönderilen Curmagun Noyan’ın komutasında önemli görevler üstlendi. Baycu Noyan 1242’de Anadolu’ya gelerek Erzurum’u işgal etmiş ve sonrasında Türkiye Selçuklu Devleti’ni 1243 yılında Köseadağ Savaşı ile yenmişti. Bu savaştan sonra Moğolların Anadolu’da ilerleyişi kolaylaşmıştır. Moğollar sırasıyla Sivas, Kayseri ve Erzincan şehirlerini tahrip etmiştir. Baycu Noyan idaresindeki Moğolların askerî faaliyetlerinin Türkiye Selçukluların siyâsî düzenine olumsuz etkileri olmuştur. Çalışmamızda Baycu Noyan’ın sadece askerî faaliyetlerine değil, aynı zamanda bu askerî görevlerin başta Anadolu olmak üzere ortaya çıkardığı siyâsî, sosyal ve ekonomik sorunları da araştırmamıza dâhil edilerek 13. yüzyıl Anadolu tarihine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Moğol, Baycu Noyan, Kafkasya, Anadolu, Köseadağ Savaşı.

ABSTRACT

The Mongol invasion, which began in the 13th century, has left long-term traces in many parts of the world. The geography of Anatolia, Georgia, Azerbaijan, Iran, Iraq also was affected by this invasion. It is not true to explain the progress of the Mongols only with the individual achievements of the Mongol khans.

The commanders who played a vital role in spread of the Mongolian armies to large geographies were also influential. In our master thesis “Baycu Noyan”, the activities of the Mongolian commander Baycu Noyan, who played significant roles in the process of spreading the Mongols to the west, are discussed. Baycu Noyan’s life is explained in chronological order by using main and research sources.

Baycu Noyan was a commander in 1229 in Isfahan war. Then he had some important duties in the army that was sent to the West to invade Caucasia under the command of Curmagun. Baycu Noyan came to Anatolia with the Mongol armies in 1242 and invaded Erzurum, and after he defeated the Seljuk State in Kösedağ War. After this war, the expansion of the Mongols in Anatolia became easier and the cities of Sivas, Kayseri and Erzincan respectively were destroyed. Many Muslim Turks lost their lives in Anatolia. The military activities of the Mongols under the control of Baycu Noyan administration destroyed the state order of the Seljuk, (and as a result of this) Anatolia lost its independence.

In this study, political, social, and economic problems that emerged as a result of Baycu Noyan’s military missions are also included in our research.

Keywords: Mongol, Baycu Noyan, Caucasia, Anatolian, Kösedağ War.

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: Bin
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DAKTAV	: Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
E.B.E.	: Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Edit.	: Editör
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İ A	: İslam Ansiklopedisi
km.	: kilometre
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.	: Milâdi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Neşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
SBE	: Sosyal Bilimleri Enstitüsü
T.A.E.	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
thk.	: Tahkik Eden
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TOD	: Tarih Okulu Dergisi
Yay	: Yayınları

ÖNSÖZ

Orta Çağ kültür ve medeniyetini asırlar boyunca etkisi altına alan Moğol istilâsı bilim camiasında yıllarca ilgi alanı olmuştur. Araştırmalarda Moğol istilâsının dünyadaki etkileri geniş ölçüde incelenirken bu etkilere neden olan komutanlarla ilgili müstakil çalışmalar daha azdır. Bu tezin konusu olan Baycu Noyan, Anadolu tarihinde köklü değişikliklere neden olmasına rağmen onun hakkında yapılmış müstakil çalışmalar yetersizdir. Bu durum özellikle Türkiye Selçuklu tarihini daha iyi anlaşılması açısından büyük bir eksikliklerdir. Bu çalışma ile özellikle Türkiye Selçuklu Devleti ve Ortadoğu tarihini yakından ilgilendiren Baycu Noyan'ın askerî ve siyâsî faaliyetleri başta olmak üzere hayatı hakkında araştırma yaparak bilim dünyasına ufak da olsa bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Türkiye Selçuklu Devleti, I. Alâeddîn Keykûbâd döneminde Moğol hâkimiyetini tanıdı. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol hâkimiyeti kendini daha ağır bir şekilde hissettirdi. Türkiye Selçuklu Devleti yıkılış sürecine girerken buna müteakiben Batı Anadolu'da ikinci beylikler dönemi başladı. Bu dönemde Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenler bölgenin demografik yapısını değiştirmişlerdir. Ancak Moğol ilerleyişi bununla kalmamış, Hülâgû'nun batı seferine çıkması Ortadoğu coğrafyasında siyâsî dengeleri altüst etmiş ve İslâm dünyasının manevî sembolü durumunda olan Abbâsî Halîfeliği son bulmuştur.

Çalışmanın başlangıcında Moğol tarihini yakından ilgilendiren ve tezin yazımında faydalanılan ana kaynaklar hakkında kısa bilgiler verildi. Giriş kısmında ise araştırmaya hazırlık olması amacıyla, Cengiz Han ile başlayan Moğol tarihiyle ilgili genel bir çerçeve çizildi. Beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Baycu Noyan ile ilgili ilk tarihi kayıtların ortaya çıkışı ve Moğolların günümüz Kafkasya sınırları içinde bulunan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ı istilâsı sırasında Baycu Noyan'ın rolü anlatıldı. İkinci bölümde Anadolu'da, Moğol tehdidini hazırlayan siyâsî ve sosyal nedenler ile Moğolların Türkiye Selçuklu Devleti ile ilk defa temasa geçmeleri anlatıldı. Üçüncü bölümde Baycu Noyan'ın Anadolu'ya ikinci defa gelişi, Köseadağ Savaşı ve Moğolların Anadolu'daki tahribatları ele alındı. Yine bu bölümde Türkiye Selçuklu idaresinin Moğollarla antlaşma yoluna giderek onlara vasal olmaları ve bu durumun Anadolu coğrafyasındaki etkileri ele alındı. Dördüncü bölümde Baycu Noyan'ın

Anadolu'ya ikinci gelişi ve siyâsî çalkantılar döneminde Türkiye Selçuklu idaresinde Moğol baskısının artışı anlatıldı. Bu bölümde ayrıca dinî ve tasavvufî metinlerde geçen Baycu Noyan konusuna değinildi. Beşinci bölümde Hülâgû Han'ın Batı seferine çıkmasıyla birlikte Baycu Noyan'ın Hülâgû Han'ın yanına gitmesi ve Bağdad seferinde üstlendiği görevler anlatılmıştır.

Yüksek lisans tezim boyunca yardımlarını esirgemeyen, mütevazılığı ve sabrı ile çalışma sürecimde sorunlarımı çözüm üreten, tez danışmanı münzevî bir fikir işçisi olan sayın hocam Doç. Dr. Mustafa Şahin'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Farsca çevirilerde bana destek olan sayın Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç'a, İngilizce çevirilerde bana destek olan değerli arkadaşım Halil İbrahim Kala'ya, sayın hocam Mustafa Şahin'in yönlendirmesi ile Mu'izz al-Ensab'ın ilgili kısımlarını Rusça'dan tercüme eden Nargiz Rustaniva'ya, eğitim hayatımda bana her türlü desteği veren aileme ve emeği geçen herkese teşekkür ederim.

Okan Yalçın

Sinop 2020

TEZ HAKKINDA BİLGİLER VE FAYDALANILAN KAYNAKLAR

TEZİN AMACI: 13. Yüzyılda başlayan Moğol istilâsı dünyanın farklı bölgelerinde siyâsî, sosyal ve ekonomik etkilere neden oldu. Çalışmamızda Baycu Noyan'ın akerî faaliyetlerinin başta Anadolu tarihi olmak üzere Kafkasya bölgesi ve günümüz Irak tarihinin şekillenmesinde ortaya çıkardığı etkiler ve değişimler aydınlatılmaya çalışıldı. Tezimizin diğeri bir amacı da Moğol tarihi ile ilgili farklı kaynaklarda bilgisi verilen Baycu Noyan'ın hayatı ve askerî faaliyetlerini sistematik bir düzen içinde araştırmaktır.

TEZİN YÖNTEMİ: Çalışmada Moğol tarihi ile ilgili başta ana kaynaklar olmak üzere araştırma eserleri, makaleler, seyahatnameler, sempozyum çalışmaları, doktora ve yüksek lisans tezleri incelenerek konu taraması yapılmıştır. Beş bölümden oluşan bu çalışmada içerikler kronolojik sıra takip edilerek düzenlenmiştir. Tezimizin hazırlanmasında yararlandığımız ana kaynaklarında bir kısmı aşağıda verilmiştir.

2016 yılından beri bu tez çalışması yapılırken çok çeşitli kaynaklardan ve günümüz araştırma eserlerinden faydalanıldı. Tüm bu kaynakları tek tek ayrıntılı şekilde burada anlatmak konunun amacının dışına çıkmak olacaktır. Ancak konu hakkında en fazla bilgi bulunan eserleri kısaca tanıtmanın ise faydalı olacağı kanaatindeyiz.

FARŞÇA KAYNAKLAR

İbn Bibi, Nâsiruddîn Hüseyin b. Muhammed b. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi el-Münşî (ö. 684/1285): Doğum tarihi bilinmeyen İbn Bibi, Türkiye Selçuklu Devleti döneminde Dîvân-ı Tuğra görevinde bulunmuştur. Hayatı hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye* adlı eseri ile tanınmıştır. Bu eser Farsça olarak kaleme alınmıştır. Özellikle Türkiye Selçuklu tarihinin aydınlatılmasında ana kaynaklardan birisi olan bu eser *Selçuknâme* olarak da tanınmıştır. Eserin muhtasarı İbn Bibi hayatta iken yapılmıştır. *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye*, ilk defa Adnan Sadık Erzi tarafından önsöz ve fihrist halinde tıpkıbasım olarak

yapılmıştır. Bu kaynağın tamamı Mürsel Öztürk'ün tercümesi ile akademi dünyasına kazandırılmıştır.¹

Kerîmüddîn Aksarâyî, Mahmûd b. Muhammed (ö. 733/1332-33): Aksarâyî lakabıyla bilinen tarihçinin büyük ihtimalle Aksaraylı olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye Selçuklu devletinin Moğol vasallığını kabul ettiği bir dönemde devletin çeşitli kademelerinde görev almıştır. Onun *Müsâmeretü'l-Ahbâr* adındaki eseri İbn Bîbî'nin *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye*'sinden sonraki Türkiye Selçuklu tarihi araştırmaları için ikinci önemli eser kabul edilmektedir. Eser dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm İslâm dünyasında yaygın olarak kullanılan takvimlerden bilgi vermiştir. İkinci bölüm kısa bir İslâm tarihi özeti şeklinde olup Bağdad'ın Moğol işgaline kadar geçen dönemde Abbâsî Hâlfeleri hakkında bilgi vermiştir. Üçüncü bölüm tezimizin ilgi alanına giren Türkiye Selçukluları dönemi içinde II. Gıyâseddîn Keyhüsrev ve sonrası hakkında çok kıymetli bilgiler içermektedir. Dördüncü ve uzun bölümde ise Türkiye Selçuklu tarihinin son devirleri anlatılmıştır. Bu kısımda Aksarâyî bizzat şahit olduğu olayları da anlatmıştır. Türkiye'de *Müsâmeretü'l Ahbâr* üzerinde ilk ciddi çalışmalar Fuat Köprülü tarafından yapılmıştır. Çalışmada Osman Turan'ın neşrini esas alan Mürsel Öztürk'ün yaptığı Türkçe çevirisinden faydalanıldı.²

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme) : Günümüze ulaşan Türkiye Selçuklu dönemine ait sınırlı kaynaklardan birisi de yazarı belli olmayan *Anonim Selçuknâme*'dir. Eserde, Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev dönemi ve Moğol istilâsı ile ilgili son derece önemli bilgiler mevcuttur. Tezde Nâdire Celâli tarafından *Tarih-i Âl-i Selçuk der Anatolia* adıyla Tahran'da basılan edisyon kritiği esas alınarak Halil İbrahim Gök ve Fahrettin Coşguner tarafından *Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)* ismiyle yazılan Türkçe tercümesinden faydalanıldı.³

Niğdeli Kadı Ahmed (ö. 734/1333): 685/1286 yılında doğdu. Kastamonu'da kadılık yapan Niğdeli Ahmed'in hayatına dair elimizde ayrıntılı bilgi yoktur. Onun günümüze ulaşan tek eseri *el-Veledü's-Şefik ve'l-hâfidü'l-halîk*'tir. Eser özellikle Moğol

¹ İbn Bibî, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme II)*, C. II, Çev. Mürsel Öztürk, Terc, TTK, Ankara 2014; İbn Bibî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özeydin, "İbn Bîbî", *DİA*, C. XIX, s. 379-82.

² Kerîmüddin Mahmud-i Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000.

³ *Anonim Selçuknâme, Tarih-i Âl-i Selçuk*, Çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atif Yay., Ankara 2014.

işgali döneminde Türkiye Selçukluları hakkında son derece kıymetli bilgiler vermektedir.⁴ Ali Ertuğrul'un *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılı Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefik ve'l-hâfidü'l-halîk*, ismiyle hazırladığı doktora tezi daha sonra TTK tarafından basılmıştır.

Cüveynî, Alâüddîn Atâ' Melik (ö. 681/1283): İranlı bir tarihçi olan Cüveynî, İlhanlı Devleti'nin hizmetinde bulunmuştur. İlhanlı Devleti'nde önce kâtiplik sonra Irâk-ı Arab ve Huzistan eyaletlerinin idareciliğini sürdürürken Dünya Fatihi anlamına gelen ve üç ciltten oluşan *Târih-i Cihan Güşa* adlı eserini yazmıştır. Bu eser, Moğol tarihi ve Bâtınîler hakkında mühim bilgiler içermektedir. Cüveynî, ayrıca Uygurlar'ın ve Hârizmşahlar'ın tarihine de ışık tutmuştur. Bu eseri böylesine önemli kılan diğer bir unsur ise farklı kaynakların hiç değinmediği Kara Hıtayların tarihi hakkında bilgi vermesidir.⁵ *Târih-i Cihan Güşa* uzun bir mukaddime ile İranlı tarihçi Mirza Muhammed Kazvînî tarafından üç cilt halinde Leiden'de neşredilmiştir. Eser Boyle tarafından İngilizceye, Mürsel Öztürk tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.⁶

Reşîdüddîn Fazlullâh b. Ebû'l-Hayr İmâdüddîn el-Hemedânî (ö. 718/1318): 646/1248 yılında Hemedan'da dünyaya gelen Reşîdüddîn Fazlullâh, İlhanlı Devlet idaresinde görev almıştır.⁷ Reşîdüddîn, ayrıca iyi bir hekim olarak tanınmıştır. İlhanlı hükümdarı Olcaytu döneminde nüfuzu artan Reşîdüddîn saray entrikaları sonucunda 17 Cemâziyelevvel 718/17 Temmuz 1318 yılında idam edilmiştir. Şüphesiz ki onun enönemli eseri Ortaçağ Türk-İslâm kaynakları arasında önemli bir yeri olan *Câmi'ü't-Tevârih*'tir. Eser Farsça kaleme alınmış olup tarihçiler tarafından modern metotlar kullanılarak yazılmış ilk dünya tarihi olarak kabul edilmiştir.⁸ Eser, Moğol ve Selçuklu tarihi açısından önemli bilgiler vermiştir.

Vassâf, Şerefüddîn Abdullâh b. İzziddîn Fazlullâh b. Ebî Naîm-i Yezdî (ö. 730/1329-30): 655/1257'de doğan Vassâf, İlhanlı Devlet yönetiminde dîvân hizmetine

⁴ Ali Ertuğrul, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılı Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefik ve'l-hâfidü'l-halîk*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir 2009; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Ertuğrul, "Niğdeli Kadı Ahmed", *DİA*, C. Ek-II, s. 359-60.

⁵ Alâüddîn Atâ' Melik Cüveynî, *Târih-i Cihan Güşa*, 1. Baskı, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013.

⁶ Cüveynî, hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Bilgin, "Cüveynî", *DİA*, C. VIII, s. 140-1.

⁷ Reşîdüddîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejanî, TTK, Ankara 2013.

⁸ Reşîdüddîn Fazlullâh hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî", *DİA*, C. XXXV, s. 19-21.

girdi. İlhanlı hükümdarlarından Olcaytu ve Gâzân hanların desteği ile *Târîh-i Vassâf* adlı eserini yazdı. Ona bu konuda Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî yardımcı oldu. Çalışmamızda İlhanlı tarihi hakkında kıymetli bilgiler veren *Târîh-i Vassâf* adlı eserden faydalanıldı.⁹

Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî (ö. 740/1340'tan sonra): İran'ın Kazvin şehrinde dünyaya gelmiştir. Kazvînî İlhanlı döneminin ünlü devlet adamı ve tarihçisi olan Resîdüddin'den etkilenmiştir. İlhanlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han döneminde yıldızı parlayan Kazvînî, *Nüzhetü'l Kulûb* adlı eserini yazmıştır. Onun diğer bir önemli eseri de *Târîh-i Güzîde*'dir. Bu eser Moğol İlhanlı tarihiyle ilgili önemli bilgiler içermektedir.¹⁰

Ebu Süleymân Benâketî: Çalışmamızda faydalandığımız bir başka eser Benâketî tarafından yazılmış olan *Târîh-i Benâketî-Ravdatu'l-Uli'l-Elbâb Fî Ma'rifeti't-Tevârih ve'l-Ensâb* adlı eserdir. Eser Moğolların İlhanlı dönemleri hakkında önemli bilgiler içermektedir.¹¹

Devletşah b. Bahtîşâh-ı Semerkandî (ö. 900/1494-95): Doğum tarihi belli olmayan Devletşah, Timurlu Devleti hükümdarlarından Şâhruh Mirza'nın nedimelerinden Alâüddeve-i İsferyânî'nin oğludur. Timur sarayında yetişen Devletşah iyi bir eğitim almıştır. Bu nedenle kendisine Emîr ünvanı verilmiştir. Çalışmamızda Devletşah Tezkiresinin Necati Lugal tarafından yapılan Türkçe çevirisinden faydalanıldı.¹²

Minhâc-ı Sirâc el-Cûzcânî (ö. 664/1266): Cûzcânî, 589/1193'te Fîrûzkûh şehrinde dünyaya gelmiştir. Bilim, hukuk, edebiyat ve tarih ile meşgul olmuştur. Delhi Memlûk Sultanı ona en yüksek hukukî görevleri vermiş ve daha sonra kâdûl-kudât makamına yükselmiştir. En önemli eseri *Tabakât-ı Nâsırî*'dir. Bu eser genel bir İslâm

⁹ Şerefüddîn Abdullâh Vassâf, *Târîh-i Vassâf*, Neşr. Abdülmuhammed Ayeti, İntişarat-ı Bünyad-ı Terkenp-i İran, Tahran 1346. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Vassâf", *DİA*, C. XXXXII, s. 558-9.

¹⁰ Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî, *Târîh-i Güzîde*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2018; Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özyayın, "Hamdullah el-Müstevfî", *DİA*, C. XV, s. 454-5.

¹¹ Ebu Süleymân Benâketî, *Târîh-i Benâketî-Ravdatu'l-Uli'l-Elbâb Fî Ma'rifeti't-Tevârih ve'l-Ensâb*, Haz. Ca'fer-i Şiâr, Tahran 1348.

¹² Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, Çev. Necati Lugal, Tercüman Yay., İstanbul 1977; Devletşah hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayla Demiroğlu, "Devletşah", *DİA*, C. IX, s. 244-5.

Tarihi şeklidir. Eserde olaylar Hz. Âdem'den başlayarak kendi yaşadığı döneme kadar geçen önemli olayları ihtivâ eder. Akıcı bir üslûba sahip olması ve zengin içerikler barındırması nedeniyle *Tabakât-ı Nâsirî* yazıldığı dönemde de çok kıymet verilen bir eserdir.¹³

Mîrhând, Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând b. Burhâniddîn Hâvendşâh b. Kemâlidîn Mahmûd Herevî (ö. 903/1498): Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Mîrhând ilim dünyasında *Ravzatü's-safâ fi sîreti'l-enbiyâ ve'l-mülûk ve'l-hulefâ* adındaki eseriyle tanınmıştır. Müellif, genel bir tarih kaynağı özelliği gösteren bu eserini Ali Şîr Nevaî'ye sunmuştur. Çalışmada Erkan Göksu tarafından yapılan Türkçe tercümesi kullanıldı.¹⁴

Şebânkâreî (ö. 743/1358): 697/1298'de İran'ın Şebânkâre bölgesinde dünyaya gelen Şebânkâreî sair ve tarihçi olarak ünlenmişti. Onun farsça olarak kaleme aldığı *Mecma'u'l-ensâb fi't-tevârih* adlı eseri genel bir tarih kitabı niteliğinde olup İlhanlılar hakkında da önemli bilgiler içermektedir. Çalışmamızda Nagehan Güler'in hazırladığı “Şebânkâreî'ye Göre İlhanlı Hükümdarlarından Hulâgû Han, Abâka Hân ve Ahmed Hân” adlı makalesinden faydalanıldı.¹⁵

Hândmîr, Gıyâsuddîn b. Hâce Hümâmiddîn (ö. 942/1535-36): Doğum tarihi bilinmeyen Hândmîr, dedesi Mîrhând gözetiminde iyi bir eğitim almıştı. Ali Şîr Nevâî, genç yaşta zekâsı ve çalışkanlığı ile öne çıkan Hândmîr'i himâyesine aldı. Hüseyin Baykara döneminde elçilik ve ilmî çalışmaları denetlemek gibi çeşitli görevler aldı. Çalışmamızda Hândmîr'in *Habîbü's-Siyer* adlı eserinden faydalanıldı.¹⁶

¹³ Minhâc-ı Sîrâç el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair İlk Kayıtlar)*, Çev. Mustafa Uyar, Ötüken Yay., İstanbul 2016; Minhaç Siraç El Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)* Çev. Erkan Göksu, TTK, Ankara 2015. Cûzcânî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A.S. Bazmee Ansarı, “Cûzcânî”, *DİA*, C.VIII, s. 98-9.

¹⁴ Mîrhând, Mîr Muhammed b. Seyyîd Burhânu'd-dîn Hândşâh (ö. 903/1498), *Ravzâtu's-Safâ fi Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, C. 5, Kitabfurûşiha-yi Merkezi Hayyam, Neşr. Çapepirûz, Tahran 1339; Mîrhând, *Ravzâtu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, 2. Baskı, Çev. Erkan Göksu, TTK, Ankara 2018; Mîrhând hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Aka, “Mîrhând”, *DİA*, C. XXX, s. 156-7.

¹⁵ Nagehan Güler, “Şebânkâreî'ye Göre İlhanlı Hükümdarlarından Hulâgû Han, Abâka Hân ve Ahmed Hân”, *Turkish Studies History*, Vol. 13/8, (2018), ss. 65-78; Şebânkâreî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Kurtuluş, “Şebânkâreî”, *DİA*, C. XXXVIII, s. 390-1.

¹⁶ Gıyâsuddîn b. Hümâmeddîn El-Hüseyînî Hândmîr, *Habîbü's-Siyer Fî Ahbâri Efrâdi'l-Beşer*, C. 3, Haz. Muhammed Debîr-i Siyâkî, Kitâbfurûşi-yi Hayyâm, Tahran 1362. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Aka, “Hândmîr”, *DİA*, C. XV, s. 550-2.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273): Anadolu'nun büyük düşünürü ve İslâm âlimi olan Mevlânâ önemli eserler vermiştir. Bu eserlerden birisi olan *Fîhi Mâ Fih* Mevlânâ'nın sohbetlerinden oluşmaktadır. Bu eserde Mevlânâ'nın dinî ve ahlakî öğütlerinin yanı sıra dönemin siyâsî olayları da anlatılmıştır.¹⁷

Ahmet Eflâkî (ö. 761/1360): Konya'da ilim tahsili gören Eflâkî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Eflâkî, Mevlânâ'nın oğlu olan Ulu Arif Çelebi'nin isteği ile *Menâkıbü'l-Ârifîn* adlı eseri yazmıştı. Bu eserde Mevlânâ ve ailesi anlatılır. Türkiye Selçuklarında Moğol istilâsı döneminde yazılan bu eserde Moğol tarihi açısından ilginç bilgiler yer almaktadır.¹⁸

ARAPÇA KAYNAKLAR

İbnü'l Esîr (ö. 630/1233): İbnü'l Esîr, 555/1166'da Cizre'de doğdu. Tarih alanındaki şöhretinin yanı sıra edebiyat ve hadis alanında yaptığı çalışmalar ile de tanınmıştır. İslâm dünyasının en önemli tarihçilerinden olan İbnü'l Esîr'in *El-Kâmil Fi't Tarih* adlı eseri tarih bilimi araştırmalarında önemli bir başucu kaynağı olmuştur. Eser, Ahmet Ağırakça ve Abdülkerim Özaydın tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁹ Çalışmada Moğollar hakkında verilen bilgilerden faydalanıldı.

Zeynüddin İbnü'l-Verdî (ö. 749/1349): Kuzey Suriye'de Maaretünnu'mân'da dünyaya gelmiştir. Fıkıh, tarih, dil ve edebiyat alanlarında iyi bir eğitim almıştır. Halep'te kadılık makamına yükselen İbnü'l Verdî, daha sonra bu görevden ayrılarak sadece ilmî çalışmalar ile meşgul olmuştur. Veba salgını neticesinde 28 Zilhicce 749/19 Mart 1349 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Tarih ilmi de dâhil birçok farklı alanda eseri olan İbnü'l Verdî'nin Moğol istilâsı hakkında kıymetli bilgiler veren ve tercümesini Mustafa Alican'ın yaptığı *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular* adıyla yayımlanan kaynaktan faydalanılmıştır.²⁰

¹⁷ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fih*, Çev. Meliha Ülker Tarıkhaya, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985.

¹⁸ Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkabeleri I (Menâkıbü'l-Ârifîn)*, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I, Hürriyet Yay., İstanbul 1973.

¹⁹ İbnü'l Esîr, *El-Kâmil Fi't Tarih*, C. XII, Çev. Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay., İstanbul 1987; İbnü'l Esîr hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l Esîr", *DİA*, C. XXI, s. 26-7.

²⁰ İbnü'l-Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, Çev. Mustafa Alican, Kronik Yay., İstanbul 2017; İbnü'l-Verdî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Durmuş-Ali Şakir Ergin, "İbnü'l Verdî, Zeynüddin", *DİA*, C. XXI, s. 239-40.

İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470): 812/1409-10 yılında doğan İbn Tağrıberdî, Memlûk dönemi tarihçilerinden olup devlet yönetiminde Emîrlik görevinde bulunmuştur. Çok sayıda eser telif eden İbn Tağrıberdî, Makrîzî'den etkilenmiştir. Çalışmamızda onun *En-Nücûmu'z-Zâhire* adlı eserinden faydalanıldı.²¹

Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfî (ö. 911/1505): 849/1445 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Suyûtî, öğrencilik yıllarında iyi bir eğitim almıştır. Bu sayede tefsir, hadis, fıkıh, edebiyat gibi farklı alanlarda eserler vermiştir. İslâmî ilimlerin hemen her alanında eser yazmıştır. Suyûtî'nin *Halifeler Tarihi* adlı eserinden faydalanıldı.²²

Şihâbüddîn (Ebü'l-Abbâs) Ahmed b. Yahyâ b. Fazlullâh el-Ömerî (ö.749/1349): El-Ömerî 700/1301'de Dimaşk'ta dünyaya gelmiştir. Memlûklar döneminin önemli devlet adamlarından olan el-Ömerî aynı zamanda tarih ve coğrafya alanında mühim çalışmalar ortaya koymuştur.²³ Yazarın birçok kitabı olup tezde faydalandığımız eseri *Mesâlikü'l Ebsâr*'dır. Bu eser sadece tarihi olayları anlatmakla kalmamış ayrıca dönemin şehirlerini ve gündelik yaşantısını da aktarmıştır.²⁴

Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkadîr b. Muhammed el-Makrîzî (ö. 845/1422): Makrîzî, Ortaçağ İslâm dünyasının en saygın tarihçilerinden biridir. O, siyâsî tarihin yanında kültür, iktisat ve sosyal tarih konularında da eserler vermiştir. Eserlerini yazarken tarihî olayların kaynaklarını araştırması ve objektif olmaya özen göstermesi onun güvenilir bir tarihçi olarak tanınmasını sağlamıştır. Tezde Zakir Kadiri Ugan'ın Arapçadan Türkçeye çevirdiği TTK Basılmamış Türkçe eserler bölümünde *Kitab-el sülûk li Marifet-i Düvel-el Mülûk*²⁵ isimli eseri kullanıldı.

²¹ İbni Tağrıberdî, *En Nücûmu'z-Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çuhadar, İsmail Yiğit, "İbn Tağrıberdî", *DİA*, C. XX, s. 385-8.

²² Celâleddîn Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 2. Baskı, Ötüken Neşr., İstanbul 2015; Suyûtî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Halit Özkan, "Süyûtî", *DİA*, C. XXXVIII, s. 188-98; "Süyûtî", *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, C. XVIII, s. 200-1.

²³ El-Ömerî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülazîz el-Alevî, "İbn Fazlullah el-Ömerî", *DİA*, C. XIX, s. 483-4.

²⁴ Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlikü'l Ebsâr)*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay, İstanbul 2014.

²⁵ Makrîzî, *Kitab-el sülûk li Marifet-i Düvel-el Mülûk*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, C. II, TTK Arşivi, Basılmamış eser, Ankara; Makrîzî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eymen Fuâd Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, C. XXVII, s. 448-51.

Rüknüddîn Baybars el-Mansûrî en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâî (ö. 725/1325):

Baybars el-Mansûrî Memlûk Devleti'nin önemli emîrlerinden olup fıkıh ve tarih alanında yaptığı çalışmalar ile tanınmıştır. Tezde *et-Tuhfetu'l-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye* adlı eserinden faydalanılmıştır.²⁶ Eser özellikle İlhanlı Devleti'nin Suriye ve Mısır'la ilişkilerini aydınlatması açısından önemli bilgiler içermektedir.

İbn Battûta, İbrahim el-Levâtî et-Tanca (ö. 770/1368-69):

Fas'ın Tanca şehrinde 703/1304'te doğmuştur. Yaşadığı dönemde kadılık görevinde bulunmuştur. *Er-Rihle* adını verdiği seyahatnâmesinde Anadolu, Ortadoğu, Karadeniz'in kuzeyi, Afrika'nın iç bölgeleri, Hindistan ve Çin'de gezip gördüklerini aktarmıştır. Yaşadığı dönemde çok yer görmesi nedeniyle Marco Polo'yu dahi geçtiği söylenebilir.²⁷ Er-Rihle'de Moğol istilâsı sonrası Anadolu ve Bağdad şehrinin durumu hakkında verdiği bilgilerden faydalanılmıştır.

MOĞOLCA KAYNAKLAR

Moğolların Gizli Tarihi:

Moğol tarihini anlatan en eski ve önemli kaynaklardan biri olan bu eserin Moğolca ismi *Manghol-un Niuça Tobça'an* dır.²⁸ Yazarı belli olmayan bu eser özellikle Cengiz Han'ın ortaya çıkışını hazırlayan ilk dönemler hakkında çok kıymetli bilgiler vermektedir. Bu eseri çalışmamız için kıymetli kılan durum ise; Moğolların bir güç olarak ortaya çıkışını, Moğol ordularının batıya ilerleyerek Baycu Noyan'ın ortaya çıkışını hazırlayan nedenleri doğru olarak aktarmış olmasıdır. Eser ayrıca Baycu Noyan'ın bağlı olduğu Moğol kabilesi hakkında az da olsa bilgi verdiği için çalışmamıza bu yönüyle de yardımcı olmuştur. Çalışmada Moğolcadan Türkçeye Ahmet Temir tarafından yapılan tercümesi kullanıldı.

SÜRYANİCE KAYNAKLAR

İbnü'l-İbr'i, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Yuhannâ Mâr Grigorius b. Tâciddîn

Ehrûn (Hârûn-Aaron) el-Malâtî (ö. 685/1286): Malatya'da (622/1225) doğan İbnü'l-İbr'i Ebü'l-Ferec, Süryani tarihçilerden olup *Târîhu Muhtasari'd-düvel* adında umumi

²⁶ Baybars el Mansûrî, *et-Tuhfetu'l- Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (1252-1312)*, Çev. Hüseyin Polat, TTK, Ankara 2016; Baybars el-Mansûrî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Asri Çubukçu, "Rüknüddîn Baybars el Mansûrî en-Nâsırî ed-Devâdâr el-Hitâî", *DİA*, C. V, s. 220-1.

²⁷ İbn-i Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, Haz. Ali Murat Güven, Yeni Şafak Yay., İstanbul; İbn Battûtâ hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Sait Aykut, "İbn Battûtâ", *DİA*, C. XIX, s. 361-68.

²⁸ *Moğolların Gizli Tarihi*, Çev. Ahmet Temir, 3. Baskı, TTK, Ankara 1995.

bir tarih eseri yazmıştır. Eserin Moğol tarihini anlatan bölümleri Şerafeddin Yaltkaya tarafından dilimize çevrilmiştir.²⁹

LATİNCE KAYNAKLAR

Marco Polo (ö. 1324): 1254 yılında Venedik'te doğmuştur. Gezgin tüccar bir ailenin oğlu olan Marco Polo 1254 yılında uzun mesafeleri kat ederek Çin'e kadar ulaşmıştır. Kubilay Han'ın hizmetine girerek yirmi yılı aşan bir süre yaptığı resmî hizmetler sırasında Çin ve Hindistan'ın farklı yerlerini görmüş ve uzun bir aradan sonra Venedik'e dönmüştür. Gezip gördüğü yerleri ve başından geçenleri yazmıştır.³⁰ Bir seyahatnâme şeklinde yazılmış eserinde, Moğolların gündelik yaşantılarına ve idârî teşkilâtına dâir ilginç bilgiler verilmiştir.

Simon de Saint Quentin: 13. yüzyılda başlayan Moğol istilâsı sadece İslâm dünyasını değil Batı Hristiyanlığını da etkilemişti. Bunun içindir ki Papa'nın isteği ile birçok din adamı Moğol başkenti olan Karakurum'a elçi olarak gönderilmişti. Bu elçilerin amacı, Hristiyan dünyası üzerindeki Moğol baskısını sona erdirmek ve Moğol hakanlarını Hristiyanlığa davet etmektir. 1245 yılında doğuya gönderilen bir keşiş grubunda yer alan Simon de Saint Quentin, Moğollar hakkında gördüklerini ayrıntılı şekilde yazıya dökmüştür. Moğolların siyâsî, sosyal ve askerî faaliyetlerini bizzat yerinde gören ve dahası Baycu Noyan'dan bahseden Simon de Saint Quentin'in anıları tezimizin hazırlanması aşamasında bize yol gösterici olmuştur. Latince yazılan Simon de Quentin'in anıları Tükçeye Erendiz Özbayoğlu tarafından tercüme edilmiştir. Çalışmamızda Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı (DAKTAV) tarafından yayımlanan *Bir Keşiş'in Anılarından Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)* adıyla yazılan eseri kullanıldı.³¹

Wilhelm Von Rubruk: Avrupa sınırlarına dayanan Moğol istilâsına son vermek amacıyla Karakurum'a gönderilen Hristiyan din adamı Wilhelm Von Rubruk'tur. Onun bu seyahatinin bir nedeni de Moğolları Hristiyanlığa davet etmektir. Rubruk'un

²⁹ Ebül Ferec-İbnül İbrî, *Tarihi Muhtasariüddüvel*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Maarif Basımevi, İstanbul 1941; Ebül Ferec-İbnül İbrî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Özyayın, "İbnü'l-İbrî", *DİA*, C. XXI, s. 92-4.

³⁰ Marco Polo, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, 1. Baskı, Çev. Ömer Güngören, Yol Yay., İstanbul 2015.

³¹ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarından Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, DAKTAV Yay., Antalya 2006.

seyahatnâmesi Moğolların siyâsî ve toplumsal yapısını araştıranlar için önemli bir kaynaktır. Tezde, Ergin Ayan'ın *Moğolların Büyük Han'ına Seyahat*³² ismiyle Türkçeye çevirdiği eserden faydalanıldı.

Plano Carpini: Moğol istilâsının Hristiyan dünyasını tehdit etmesi üzerine Papa'nın görevlendirmesiyle Moğolistan'a gönderilen bir başka keşiş de Plano Carpini'dir. Ancak Plano Carpini'nin Moğolistan seyahatini diğerlerinden ayıran önemli hususlar görülür. Carpini'den önce veya sonra Moğolistan'ı ziyaret eden keşiş ve elçiler gördüklerini raporlar halinde sunarken Carpini izlenimlerini kitap haline getirmiştir. Ayrıca diğerlerinden farklı olarak Moğol siyâsî ve sosyal hayatını anlatmakla kalmayıp Moğol istilâsına karşı Hristiyan dünyasının alması gereken tedbirler üzerinde de durmuştur.³³

ERMENİ KAYNAKLARI

Aknerli Grigor (ö. 1335): Aknerli Grigor'un hayatı hakkında elimizde fazla bilgi yoktur. Ermeni tarihçilerinden olan Grigor'un Kilikya bölgesinde yaşamış olduğu sanılmaktadır. Aknerli Grigor'un kaleme aldığı *Okçu Millet'in Tarihi*³⁴ adlı eser, tamamen yazarın kendi şahit olduğu olayların bir toplamı değildir. Zira 13. yüzyılda önemli bir dini merkez olan Kilikya bölgesine çok fazla sayıda ziyaretçi gelmekte olup Grigor bu ziyaretçilerin anlattıklarından alıntı yapmıştır. *Okçu Millet'in Tarihi* adlı eseri diğer Ermeni kaynaklarından ayıran unsurların başında Moğollarla ilgili idârî ve şahıs isimlerinin önceki kaynaklara göre doğru şekilde yazılmış olmasıdır. Ayrıca Grigor'un Baycu Noyan'ın askerî ve siyâsî faaliyetlerinin ayrıntılı anlatılması çalışma açısından son derece önemlidir.

Genceli Kiragos: Bir Ermeni tarihçisi olan Genceli Kiragos'un eseri Moğol tarihi hakkında bilgi veren önemli eserler arasındadır. Kiragos'un eseri Türkiye Selçukluları, Altın Orda, Memlûkler, İlhanlılar ve Hârizmşahlar ile ilgili son derece kıymetli bilgiler

³² Wilhem Von Rubruk, *Moğolların Büyük Han'ına Seyahat*, 1. Baskı, Çev. Ergin Ayan, Kronik Yay., İstanbul 2019.

³³ Plano Carpini, *Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnâmesi (1245-1247)*, Haz. Ergin Ayan, Gece Kitaplığı Yay., İstanbul 2015.

³⁴ Aknerli Grigor, *Okçu Millet'in Tarihi*, 2. Baskı, Çev. Hrand D. Andeasyan, Yeditepe Yay., İstanbul 2012.

vermiştir.³⁵ Eser Mahmud Kemal Bey'in gayretleri ile Arap harfleriyle Türkçeye tercüme edilmiştir. Daha sonra Arap harflerinden günümüz Türkçesine aktarıp ve notlandıran Fuat Hacısalihoglu-İlhan Aslan eseri *Moğol İstilas 1220-1265* adıyla bilim dünyasına kazandırmışlardır.

Korykoslu Hayton: Kilikya Ermeni kralının kardeşinin oğlu olan Hayton'un doğum tarihi bilinmemektedir. Güneyde Mersin ili sınırları içindeki eski adıyla Korykos olarak bilinen kentin yöneticiliğini yapıyordu. Bu görevi sırasında *Doğu Ülkelerinin Altın Çağı* adındaki eserini yazmıştır. Eser, Haçlı Seferinde Kudüs ve çevresinin nasıl ele geçirilebileceğine dair bir plân yapmak maksadıyla yazılmış olmasına karşılık, Moğol tarihine ait çok önemli bilgiler de vermektedir. Bu sıralarda Memlûk Türk Sultanlığı hem Hristiyan dünyası hem de Moğolların ortak düşman olarak görülüyordu. Bu nedenle Hayton, düşman olarak gördüğü Memlûk tarihine ait bilgilerin yanı sıra dost kabul edilen Moğollara ait bilgiler de paylaşmıştır. Çalışmada Altay Tayfun Özcan'ın Latince'den Türkçeye çevirdiği eserinden faydalanıldı.³⁶

Vardan Vardabet (ö. 669/1271): Ermeni tarihçiler arasında "Büyük" unvanı ile anılan tarihçi Vardan Vardabet günümüz Ermenistan ve Çukurova civarında (Kilikya Ermeni Krallığı) yaşamıştır. Tarihi kayıtlardan onun bir din adamı olduğu anlaşılmaktadır. Vardan kendi eserine "*Dünya Tarihi*" ismini vermiştir. Vardan'ı tarih alanında bu kadar özel kılan onun Hülâgû Han'ın yanına gidip bizzat görüşmesidir. Tezde Vardan'ın 889-1269 tarihleri arasındaki olayları anlattığı ve Hrant D. Andriasyan'ın Türkçeye tercüme ettiği "*Türk Fütuhâtı Tarihi*" adlı eserinden faydalanıldı.³⁷

Hetum Vekayinamesi: Ermeni tarihçilerden olan Hetum 1076-1307 yılları arasındaki tarihi olayları anlatmıştır. Vekayinamede Kilikya ve Suriye'de geçen olaylar anlatılmıştır. Ermeni tarihçilerin gözüyle Türkiye Selçuklu sultanlarından da bilgiler verilmiştir.³⁸

³⁵ Genceli Kiragos, *Moğol İstilas 1220-1265*, 1. Baskı, Terc. Mahmud Kemal Bey (Arap harflerinden Latin harflerine ve günümüz Türkçesine aktaran ve notlandıranlar Fuad Hacısalihoglu-İlhan Aslan) Edit. Ayse Pul, İstanbul 2018.

³⁶ Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkelerin Altın Çağı*, Çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yay., İstanbul 2015.

³⁷ Müverrih Vardan, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, Türkçeye Çev. Hrant D. Andriasyan, Tarih Semineri Dergisi, C. I, S. II, (İstanbul 1937) , ss. 153-244.

³⁸ Hetum Vekayinamesi, Çev. H. D. Andriasyan, TTK Basılmamış Tercüme Eser, İstanbul 1946.

Vahram Vekayinamesi: Ermeni tarihçilerinden olan Vahram, dönemin ilim merkezi olan Urfa'da yetişmiştir. *Kilikya Kralları Tarihi* adında bir vekayinâme yazmıştır. Ermeni Kralı II. Leon'un dîvân kâtibi olmuştur. Bu sırada yazdığı vekayinâmesinde anlaşılması kolay bir dil kullanmıştır. Eserde Moğollar hakkında da bilgi verilmiştir.³⁹

İNGİLİZ KAYNAKLARI

Parisli Matthew: İngiliz Tarihçi Parisli Matthew, *Chronica Maiora* adını verdiği kitabında 13. yüzyılda Ortadoğu, Asya ve Avrupa tarihi ile ilgili önemli bilgiler aktarmıştır. *Chronica Maiora*'yı tezimizin hazırlanması esnasında bizim için önemli kılan etken Moğol tarihini de barındıran kapsamlı bir kaynak olmasıdır.⁴⁰

ÇİN KAYNAKLARI

Shao Hung (Meng Ta pei lu), Peng Da Ya-Xiu Ting (Hei Ta shi lu): Moğol tarihine ait Türk, İran, Arap, Ermeni ve Avrupa kaynakları tarih araştırmalarında önemli yer tutar. Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu özellikle Moğolların, Çinliler ve Türklerle ilişkilerini anlatması yönüyle kıymetli birer kaynaktırlar. Her iki Çin kaynağı da Moğolistan'a giden elçilerin izlenimlerinin sonucunda yazılmıştır.⁴¹

Çalışmamızda yukarıda verilen kaynaklardan başka Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah'ın yazdığı *Câmiu'd-Düvel*, Oruç Bey'in *Oruç Beğ Tarihi* ve Ahmed b. Mahmûd'un kaleme aldığı *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı eserlerden de faydalanılmıştır. Tezimizde yerli ve yabancı günümüz araştırma eserlerinden de faydalanıldı.

GÜNÜMÜZ YERLİ ARAŞTIRMALAR

Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan Dönemi 1071-1318)* ve *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar* adlı eserlerinden faydalanıldı. Türkiye Selçuklularında Moğol istilâsı öncesi siyâsî durumu hakkında önemli bilgiler veren Emine Uyumaz'ın *Sultan Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye*

³⁹ Vahram Vekayinamesi, *Kilikya Kralları Tarihi*, Çev. H. D. Andeasyan, TTK Basılmamış Tercüme Eser, İstanbul 1946.

⁴⁰ Altay Tayfun Özcan, "Chronica Maiora'da Moğollara Dair Kayıtlar", *TOD*, S. XVI, (Aralık 2013), ss. 23-77.

⁴¹ *Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: (Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu)*, Haz. Mustafa Uyar, Çev. Ankhbayar Danuu, Ötüken Yay., İstanbul 2012.

Selçuklu Tarihi adlı eserinden faydalanıldı. Refik Turan'ın editörlüğünde basılmış *Selçuklu Tarihi El kitabı* eseri Anadolu'da Moğol istilâsı dönemini aydınlatması yönüyle faydalanıldı. Abdüladir Yuvalı'nın *İlhanlılar Tarihi I* ve Mükrimin Halil Yinanc'ın *Türkiye Selçukluları Devri* adlı eserleri de Baycu Noyan'ın askerî faaliyetlerine ışık tutması yönleriyle çalışmamıza yol gösterici olmuşlardır. Çalışmada faydalandığımız bir başka kaynak da editörlüğünü Mustafa Uyar'ın yaptığı Sivas Cumhuriyet Üniversitesi yayınlarından çıkan *Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar tarafından İşgali* adlı eserdir. Eser özellikle Baycu Noyan'ın Anadolu'yu işgal sürecindeki faaliyetleri, askerî stratejileri hakkında yararlı bilgiler vermiştir.

GÜNÜMÜZ YABANCI ARAŞTIRMALAR

Çalışmada Moğol tarihi ile ilgili yabancı kaynaklardan en çok faydalandığımız eserler arasında; Claude Cahen'in *Osmanlılardan Önce Anadolu Türkler*, W. Barthold'un *Moğol İstilasına Kadar Türkistan ve İslam Medeniyeti*, Berthold Spüler'in *İran Moğolları (1220-1350)* eserinden faydalanıldı. Bunların dışında B. Y. Vladimirtsov'un *Moğolların İçtimaî Teşkilatı*, Abraham Constantin D'ohsson'un Moğol Tarihi ve Lean Paul Roux'un Türklerin Tarihi-Pasifikten Akdeniz'e eserleri de faydalandığımız başlıca yabancı eserlerdir.

GİRİŞ

1. BÜYÜK MOĞOL DEVLETİ'NE GENEL BAKIŞ

Moğollar Asya kıtasının göçebe kültüründen doğmuş bir millettir.⁴² Genel olarak Asya kıtasında dağınık halde yaşayan bu milletin asıl anavatanı Moğolistan'dır. Cüveynî'nin belirttiğine göre 13. yüzyılda Moğolların ülkesi tarıma uygun olmayan bir bölgede genişliği yedi sekiz aylık yolculuk büyüklüğünde bir alandaydı.⁴³ Bölgenin sert karasal iklimi sosyal ve ekonomik hayatın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.⁴⁴

Uzun yıllar boyunca Orta Asya bozkırlarında siyâsî birlikten yoksun yaşayan Moğolların talihi Cengiz Han'ın (1206-1227) hükümdar olmasıyla değişmiştir. Cüveynî bu değişikliği şöyle ifade etmiştir: “*Cengiz Han'ın devletinin bayrağı yükselince Tatarlar, darlıktan bolluğa, zindandan gül bahçesine, fakirlik çölünden mutluluk köşküne, cehennemden cennete kavuştular.*”⁴⁵ Gerçekten de Moğollar, Cengiz Han'la başlayan ve yaklaşık iki yüzyıl sürecek olan büyük bir istilâ hareketine girişip Asya ve kısmen de Avrupa tarihinin bir dönemine damga vurmuşlardır.⁴⁶ Cengiz Han, ilk olarak Asya'nın geniş bozkırlarına dağılmış Moğol ve Türk boylarını hâkimiyet altına almıştır.⁴⁷ Bu arada ordusunu düzenleyen Cengiz Han onluk sistem esasına dayanan son derece disiplinli bir askerî güç oluşturdu.⁴⁸ Bundan sonra harekete geçen Moğol orduları Merkit, Tangut, Uygur ve Karlukları itaat altına aldı. Hıтай ülkesi üzerine dört sefer yaparak Hıтайlar'a boyun eğdirdi. Kısa süre içinde Kırgızlar da Moğol hâkimiyetine girdi. Çin krallıklarına savaş açarak Jin ve Xia hanedanlıklarına boyun eğdirdi.⁴⁹ Uygur

⁴² Kemal Ramazan Haykıran, *Moğollar zamanında Yakın Doğu*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2016, s. 13.

⁴³ Cüveynî, s. 82-3.

⁴⁴ Plano Carpini, s. 36-7; Rubruk, s. 42.

⁴⁵ Cüveynî, s. 83.

⁴⁶ Vassâf, s. 26; Haykıran, s. 13.

⁴⁷ Mîrhând, C. V, s. 233; Murtaza Çevik, *Moğolların Cihan Hâkimiyet Anlayışı, Dayanak Noktaları ve Bu Konudaki Bazı Uygulamaları*, *Turkish Studies*, C. 10 S. 13, Ankara (2015), s. 47; Arif Demirer, *Ortaçağ'da Moğollar ile Ermeniler Arasındaki İlişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi SBE, Niğde 2015, s. 24.

⁴⁸ Plano Carpini, s. 95-6.

⁴⁹ *Cengiz İmparatorluğu hakkında ilk Tarih Kayıtları: (Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu)*, Haz. Mustafa Uyar, Çev. Ankhbayar Danuu, Ötüken Yay., İstanbul 2012, s. 156-7; Abraham Constantin Mouradzea D'ohsson, *Moğol Tarihi*, Yay. Haz. Ekrem Kalan, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 68; Mustafa Kafalı, “Cengiz Han”, *DİA*, C. VII, s. 367-9.

ülkesi kısa zamanda Moğol hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı.⁵⁰ Cengiz Han, Türkistan ve Mâverâünnehir'i de ele geçirdikten sonra Hârizmşahlar üzerine yürümeye karar verdi.⁵¹ Cengiz Han, Hârizmşahlar ülkesine ticarî ilişkileri güçlendirme niyetiyle kalabalık bir tüccar kâfilesi gönderdi. Moğol tüccarlar Hârizmşahların Otrar şehrine⁵² varınca şehrin vâlisi İnalçık, gelenlerin ticaret için gelmediklerini aksine casusluk yapmak niyetinde olduklarını ileri sürerek tüccarların bir kısmını öldürttü ve mallarına el koydu.⁵³ Bu duruma çok öfkelenen Cengiz Han, Hârizmşah Sultanı Alâeddîn Muhammed'den suçluların cezalandırılmasını ve ölen tüccarların malları için tazminat verilmesini talep etti. Sultan Alâeddîn Muhammed bu isteklere kayıtsız kalınca Cengiz Han kuvvetlerinin bir kısmını Çin'de bırakarak kalabalık bir orduyla Hârizmşahlar üzerine sefere çıktı. Moğol ordusu üç kısma bölünerek Hârizm ülkesini istilâya başladı. Otrar Şehri 10 Şubat 1220'de Moğollara teslim oldu. Cengiz Han şehri teslim yoluyla ele geçirmesine rağmen diğer Hârizm şehirlerine korku salmak için burada yağma ve katliam yaptırdı.⁵⁴ Hârizmşah orduları kısa sürede yenildi. Dönemin önemli bilim merkezleri olan Bûhârâ, Belh, Merv, Semerkand ve Ürgenç şehirleri tahrip edildi ve halkı öldürüldü.⁵⁵ Hârizmşah Sultanı Alâeddîn Muhammed ülkesinden kaçarak yokluk

⁵⁰ Cüveynî, s. 96-7; *Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu*, s. 156.

⁵¹ Hârizmşahlar; Aral Gölü ile Hazar Denizi (Âmu-deryâ) çevresinde kurulmuş ve topraklarını zamanında İran'a kadar genişletmiş bir Türk-İslâm devletidir. Guy Le Strange, *Doğu Hilâfeti'nin Memleketleri*, Çev. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar, Edit. Nihal Metin, Yeditepe Yay., İstanbul 2015, s. 536-40.

⁵² Otrar şehri Sir Derya Irmağı'nın aşağı kesiminde önceleri Fârab veya Bârâb olarak bilinen bir yerleşim yeridir. Şehir 70 bin nüfusa sahip güçlü surlarla tahkim edilmiş olup ve büyük çarşıları vardı. Otrar Moğollar tarafından tahrip edildi. Ancak Çin seferine çıkan Emîr Timur burada hayatını kaybedince onun anısına şehir tekrar imar edildi. Strange, s. 582.

⁵³ Celâleddîn Suyûtî, s. 476; Ahmet Özdemir, "Cengiz İstilası", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 314.

⁵⁴ Cüveynî Moğolların Hârizmşah devletiyle savaşma nedenini farklı anlatmıştır. Ona göre Otrar vâlisi İnalçık, ticaret kervanı içinde bir Hintli tüccarı tanıyıp yanına çağırdı. Ancak Hintli tüccar vâli'den korkmayıp fazladan bir hürmet göstermedi. Bunun üzerine Otrar vâlisi tüccarları tutuklatıp mallarına da el koydu ve tüccarların öldürülmesini emretti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cüveynî, s. 117-8; Celâleddîn Suyûtî, s. 475; Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi (Pasifik'ten Akdeniz'e 2000)*, 11. Baskı, Kabalıcı Yay., İstanbul 2015, s. 275; Abdülkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I (Kuruluş Devri)*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1994, s. 19; Mustafa Şahin, "Bir Yeniden Diriliş Öyküsü: Parvan Savaşı", *Journal of Turkish Studies*, S. 11/6, (2016), ss. 115-30; Mohsen Leisi, *Câmi'ü't-Tevârih-i Hasanî Adlı Farsça Eserin, Moğollar ile İlgili Kısımının Tahlil-Tenkid ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2018, s. 100; Zehra Kartal, *Moğolların Suriye Seferleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi, SBE, Kars 2014, s. 40-1.

⁵⁵ Makrîzî, s. 216; Celâleddîn Suyûtî, s. 476; Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 5; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, 109; Strange, s. 510; Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. XXXVII, (2015), Şahin," Parvan Savaşı", s. 120.

içinde öldü.⁵⁶ Sultan Alâeddîn Muhammed'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu Celâleddîn Hârizmşah, Hindistan ve günümüzdeki Pakistan civarında ordu kurup tekrar güçlenmeye başladı. Gazne yakınlarında Parvan adı verilen mevkiide 12 bin kişilik Moğol kuvvetini bozguna uğratarak Türk-İslâm dünyasının desteğini kazandı.⁵⁷ İran, Azerbaycan ve Gürcistan civarında yeniden Hârizm Devleti'ni kurmayı başardı. Böylece Hârizmşah Devleti ile Moğollar arasında uzun sürecek yeni bir mücadele dönemi başladı.⁵⁸

Cengiz Han, Hârizmşah ülkesini ele geçirdikten sonra İran'ın büyük kısmını hâkimiyet altına aldı.⁵⁹ Ölmeden önce Moğol Devleti'nin topraklarını oğulları arasında paylaştırdı ve Cengiz Han 1227'de öldü. Cenazesi Moğolistan'ın Burhan Haldun dağlarında bugün dahi bilinmeyen bir yere defnedildi.⁶⁰ Cengiz Han öldüğünde Moğol İmparatorluğu doğuda Çin Denizi, batıda Anadolu sınırları ve Karadeniz'in kuzeyi olan büyük bir coğrafyayı içine alıyordu.⁶¹ Bugün tarihçileri dahi şaşırtan bu büyük istilâ hareketinin şüphesiz başarılı bir askerî teşkilâtlanmanın ürünü olduğu kabul edilmektedir.

Cengiz Han'ın ölümünden sonra en küçük oğlu Ögeday (1229-1241) Moğol tahtına oturdu. 1229'da Han olan Ögeday posta ve malî alanında yeni düzenlemeler yaptı.⁶² Ögeday, kardeşlerine ve komutanlarına yeni görevler vererek adeta yeni bir Moğol istilâsı dalgası başlattı.⁶³ Kendisi Çin seferine çıkarken başarılı bir Moğol komutanı olan Curmagun Noyan'ı önce Kırgızlar üzerine sonra da Celâleddîn Hârizmşah üzerine Batı seferine gönderdi.⁶⁴ Moğolların batıya yönelmesi ile tarih sürecinde Türkiye Selçuklu Devleti ile Moğollar arasındaki çatışmalar dönemimin de ilk adımı atılmıştır.

⁵⁶ Bayarsaikhan Dashdondog, "Mongol Noyans in Armenia", Oxford University, s. 3.

⁵⁷ Vassili Yan, *Cengiz Han (Bozkırım Kanlı kılıcı)*, Pegasus Yay., İstanbul 2006, s. 265-6; Dashdondog, "Mongol Noyans in Armenia", s. 3; Şahin, "Parvan Savaşı", s. 124.

⁵⁸ Devletşah, C. II, s. 203.

⁵⁹ Mîrhând, C. V, s. 233.

⁶⁰ Mustafa Kafalı, s. 367-9; Kartal, s. 55; Cengiz Hânedanı için bkz. EK 11; Iwan Jakowlewitsch Korostovetz, *Von Cinggis Khan Zur Sowjetrepublik*, Haz. Erich Hauer, Walter de Gruyter Yay, Berlin und Leipzig 1926, s. 4.

⁶¹ Ötemiş Hacı, *Cengiz-Nâme*, Haz. İlyas Kemaloğlu, 3. Baskı, TTK, Ankara 2018, s. 30.

⁶² Hândmîr, C. 3, s. 48; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1990, s. 492.

⁶³ Hândmîr, C. 3, s. 48.

⁶⁴ Plano Carpini, s. 92; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 28.

Ögeday Han döneminin dikkat çeken bir başka olayı da Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykûbâd'a bir elçi göndererek kendisine vasal olmayı teklif etmesi idi. Akıllı ve ileri görüşlü bir Sultan olan I. Alâeddîn Keykûbâd, Ögeday Han'a hediyeler gönderip il olmayı kabul ettiğini bildirdi.⁶⁵

Yukarıda anlatılan bu hadiseler Moğollar ile Türkiye Selçuklu ilişkilerinin başlamasında daha doğrusu tezin konusu olan Baycu Noyan'ın adım adım Anadolu tarihinin akışına yön vermesinde başlangıç kabul edilmelidir.

Ögeday Han'ın 639/1241 yılında⁶⁶ ölümünden sonra kurultayın Karakurum'da⁶⁷ toplanıp yeni bir han seçmesine kadar geçen beş yıllık dönemde birinci eşi Töregene (Turakina) 1241-1246 Hâtûn devlet idaresini ele aldı.⁶⁸ Töregene Hâtûn'un, oğlu Güyük'ü han seçtirmek istemesi, ancak Cuci soyundan gelen Batu Han'ın bu duruma karşı çıkması Töregene Hatun'un beş yıllık naiblik yolunu açmıştır. Devlet idaresindeki bu çatışmaların nedenini ülke sınırlarının kısa zaman içinde aşırı genişlemesine bağlamak doğru olacaktır. Batu Han'ın babası Cuci'nin mirasçısı olarak Deşt-i Kıpçak'ta hâkimiyet kurması⁶⁹ da sınırların genişlemesi sonucunda başlayan bölünmelerin ilk işareti olmuştur. Töregene Hâtûn döneminde Moğolların yayılma siyâseti devam etmiş olup bu yıllar içinde Azerbaycan ve Gürcistan civarına hâkim olmuşlardır. Moğol orduları batı yönünde ilerleyerek, Diyarbakır, Malatya, Ahlât, Meyyâfârikîn, Urfa, Sivas ve Kayseri'yi istilâ ettiler.⁷⁰

Günümüzdeki Anadolu, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da bu gelişmeler yaşanırken Karakurum'da Güyük Han (1246-1248) tahta geçti. Töregene Hâtûn idareyi

⁶⁵ Özgüdenli, "Ögeday Han", s. 21-22; İbn Bibi, s. 439-40.

⁶⁶ Cüveyni, s. 198.

⁶⁷ İlk defa Uygur Hükümdarı Böğü Kağan tarafından Orhon Nehri'nin sol tarafında Ügeynor Gölü'nün güneydoğusunda kurulmuştur. Tarihi kayıtlarda Ordubalık veya Mubalık olarak da anılan bu şehir Uygur Devleti'nin yıkılışıyla beraber terk edilmiştir. Cengiz Han döneminde bu kez Orhon Nehri'nin sağ kıyısında Karakurum şehri kurulmuştur. Şehrin inşası ancak Ögeday Han döneminde tamamlanmıştır. Yine bu dönemde şehrin surları ve saray bölümü yapılmıştır. Osman Gazi Özgüdenli, "Karakorum", *DİA*, C. Ek. II, s. 22-3; Wilhelm Rubruk, Karakurum şehrinde bahsederken buradaki Han Sarayının gösterişli olmadığını belirtmiştir. Rubruk, Karakurum şehrinin dört bölüme ayrıldığını Müslüman ve Hristiyanların yaşadığı mahallelerin olduğunu, ayrıca şehirde iki camii ve bir de kilisenin varlığından söz etmiştir. Rubruk, s. 151-52; Plano Carpini, Karakurum şehrinin kıraç bir arazide kurulduğunu kaydetmiştir. Plano Carpini, s. 36; Reşîdüddîn, Karakurum inşasının Cengiz Han döneminde başladığını belirtmiştir. Reşîdüddîn, s. 12.

⁶⁸ Özgüdenli, "Ögeday Han", s. 21-2.

⁶⁹ Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", *DİA*, C. XXX, s. 225-9.

⁷⁰ İbn Bibi, s. 502-4; Muammer Gül, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti*, 1. Baskı, Yeditepe Yay., İstanbul 2005, s. 83; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 136.

oğlu Güyük'e devretti. Güyük Han her ne kadar büyük Moğol beylerinin desteğini almışsa da Deşt-i Kıpçak bölgesine hâkim olan ve Altın Orda Devleti'ni kuran Batu Han ile arası açıldı. Güyük Han, Batu'nun Azerbaycan'daki komutanlarını görevden aldı. Batu Han ise Güyük Han'ın gönderdiği görevlileri öldürttü. Her iki tarafın orduları savaşmak için yola çıktıkları sırada Güyük Han'ın sefer sırasında ölüm haberi geldi.⁷¹ Onun ölümünden sonra toplanan kurultayda Batu Han'ın isteği ile Mengü, han seçilerek kağanlık tahtına oturdu.

Mengü Han (1251-1259) döneminde de devletin sınırları genişlemeye devam etmişti. Ancak Mengü Han döneminin belki de en önemli gelişmesi sınırların genişlemesine bağlı olarak Moğol Devleti içinde bir idârî bölünme başlamasıydı.⁷² Bu durum ileride görünüşte başkent Karakorum'a itaat eden ancak aslında bir nev'i yarı bağımsız siyâsî teşekküllerin doğmasına neden oldu. Mengü Han 1242-1243 kurultayında Çin'in yönetimini Kubilay'a bırakırken; Ceyhun Nehri'nden itibaren Anadolu, Suriye, Azerbaycan, Gürcistan ve İran toprakları üzerine sefere çıkması için "İlhan" unvanıyla Hülâgû'ye verdi.⁷³

Hülâgû iki sene süren bir hazırlıktan sonra Ceyhun Nehri'ni aşip İsmâîlîlerin merkezi konumunda olan İran'ın kuzeyindeki Alamut Kalesi'nin halkını aç bırakmak yoluyla⁷⁴ 20 Aralık 1256 yılında ele geçirdi.⁷⁵ Hülâgû'nun sonraki hedefi daha önce itaat etmesi için elçilerin gönderildiği Abbâsî Hâlîfeliği ve başkenti Bağdad olmuştur. Hâlîfe, Moğol egemenliğini kabul etmeyince Bağdad kuşatıldı ve 1258 yılında ele geçirildi.⁷⁶ Moğollar Bağdad halkını katledip şehri tahrip ettiler.⁷⁷ Hâlîfeyi de öldürdüler.⁷⁸

⁷¹ Batu Han hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kafalı, "Batu Han", *DİA*, C. V, s. 208-10.

⁷² V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 2. Baskı, Çev. Râgıp Hulusî Özden, Ankara 2013, s. 154; Özgüdenli, "Moğollar", s. 226.

⁷³ Cüveynî, s. 498; Moğol Devleti haritası. Bkz. Ek 7.

⁷⁴ Berthold Spuler, *İran Moğolları-Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, (1220-1350)*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1957, s. 61.

⁷⁵ Abbas İkbâl Aştîyânî, *Târîh-i Moğol ez Hamle-yi Cengiz tâ Teşkil-i Devlet-i Timûrî*, Müesse-yi İntişârat-i Emîr-i Kebîr, Tahran 1986, s. 176; Haykıran, s. 19.

⁷⁶ V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler* s. 154; Vassâf, s. 27; A. G. Galstyan, *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, 2. Baskı, Çev. İlyas Kemaloğlu, Yeditepe Yay., İstanbul 2017, s. 45; Baybars el-Mansurî, s. 32.

⁷⁷ Reşîdüddîn, s. 44; El-Ömerî, s. 386; Celâleddîn Suyûtî, s. 478; İbn-i Battuta uzun yıllar sonra Bağdad'a gelip şehri görmüş ve Moğol işgalinden dolayı eserlerin çoğunun yok olduğunu ve sadece isimlerinin kaldığını yazmıştır. İbn-i Battuta, s. 163; Hülâgû'nün Bağdad şehrinde yaptığı tahribatlar hakkında

İlhanlılar Abbâsî Hâlfeliğine son verdikten sonra Suriye istikametinde ilerlemeye başladılar. Moğolların batı yönündeki bu ilerleyişi Memlûk Türkleri tarafından 658/1260 yılında Aynı Calud Savaşı ile durduruldu. Moğollar ilk defa büyük bir savaşta ağır bir yenilgiye uğradılar. Hülâgû'nun ölümünden sonra başa geçen Abaka ve Gazan Han dönemlerinde de Memlûk engeli aşılamadı.⁷⁹

Mengü Han döneminde Moğollar doğu sınırlarında da fetihlere devam ediyordu. Daha önceki Moğol hanlarının aksine Kubilay Han, Çin'in tümüne hâkim olayı başarmıştı. 1264 yılında günümüzde Pekin olarak anılan yerde Hanbalık şehrini kurarak Yûan hânedanlığını kurmuşdu. Kubilay'ın Japonya'yı istilâ girişimi başarısız oldu.⁸⁰

Moğol İmparatorluğu'nun Cengiz Han döneminden itibaren sürekli büyümesi 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir takım sorunları beraberinde getirdi. Geniş bir coğrafyaya yayılan Moğol hâkimiyetini devam ettirebilmek için yapılan idârî taksimat, zamanla bölünmelere ve hânedan üyeleri arasında savaflara neden oldu. Bu bölünmenin ilk adımı Cuci'nin oğlu Batu Han'ın babasının varisi sıfatıyla Deşt-i Kıpçak bölgesine hâkim olup Altın Orda Devleti'ni kurmasıyla başladı. Bu durum Batu Han ile Mengü Han arasında mücadelenin başlamasına neden oldu. Batu Han'ın ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Berke Han döneminde de Altın Orda-İlhanlı mücadelesi başladı.⁸¹

Tarihte iki asır boyunca önemli izler bırakmış olan Büyük Moğol Devleti'nin yıkılışını tek bir nedene bağlamak doğru bir yaklaşım olmaz. Her şeyden önemlisi Moğollar kısa sürede büyüyen devletlerini idare etmek için yeterli idârî deneyime sahip olamadılar. Gerçi devlet yönetimi konusunda her ne kadar Uygur, Fars ve Çinli⁸² görevlilerden de istifade etmişlerse de göçebe kültürü tam olarak terk edip yerleşik hayata geçmekte zorlanmışlardı. Genişleyen Moğol coğrafyasında yabancı devlet

ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Tural, "Hülâgû Han'ın Bağdad'ı İstilâsı (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi", *TOD*, S. XXX, (Haziran 2017), ss. 21-50.

⁷⁸ Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 35; Baybars el-Mansurî, s. 32-3; İbn Tagriberdi, s. 30; El-Ömerî, s. 386.

⁷⁹ Özgüdenli, "Moğollar", s. 226.

⁸⁰ V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 154; Osman Gazi Özgüdenli, "Kubilay Kağan", *DİA*, II, s. 88-9.

⁸¹ Rubruk, s. 41; Korykoslu Hayton, s. 87; A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev. Hasan Eren, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976, s. 59; Özgüdenli, "Moğollar", s. 226.

⁸² Plano Carpini ve Wilhelm Rubruk Moğol idaresi altında çalışan Müslüman idarecilerden bahsetmişlerdir. Plano Carpini, s. 105; Rubruk, s. 156; D. O. Morgan, "Möngke", *EP*, Vol. VII, E. J. Brill, Leiden-New York 1993, s. 230.

adamlarının şahsî gayretleri ile mâlî bir düzen kurulmaya çalışıldı. Ancak çoğunlukla Moğollar, ele geçirdikleri yerlerde son derece ağır katliamların ardından şehirleri de yakıp yıkmışlardı.⁸³ Yıkılan şehirler terk edilmiş ve bir zamanların bilim, sanat ve ticaret merkezleri sönmeye yüz tutmuştur. Sonradan Moğollar bu şehirlerin ticârî canlılığını arttırmak maksadıyla bir takım çalışmalar yapmışlarsa da istenilen hedeflere ulaşamadı. Yine Moğol istilâsının etkisiyle binlerce insan yerlerini yurtlarını terk edip genellikle batıya doğru göç ettiler. Bu durumun sonucunda göç alan bölgelerin sosyo-ekonomik yapılarında büyük değişimler olmuştu.

13. ve 14. yüzyılda dünya tarihinde çok önemli izler bırakan Moğolların tarihini anlayabilmek için sadece askerî ve siyâsî yönleriyle sınırlı kalmayıp idârî, bilimsel, mimariyi de içine alan objektif bir bakış açısı ile analiz etmenin önemli olduğu kanaatindeyiz.

⁸³ Reşîdüddîn, s. 45; Cüveynî, s. 122; İbn Bibi, s. 504; Grigor, s. 35-6.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BAYCU NOYAN

1.1. BAYCU NOYAN HAKKINDA İLK KAYITLAR

Baycu Noyan'ın hayatının ilk yıllarına ait bilgiler yok denecek kadar azdır. Dönemin Moğol tarihçileri onun nerede ve hangi tarihte dünyaya geldiği ile ilgili bilgi vermemişlerdir. Baycu Noyan'ın hayatına ait izler küçük bilgi kıvrıntıları şeklinde bazen Moğol kaynaklarında bazen de Ermeni ve Gürcü kaynaklarında geçmektedir. Yine Moğol tarihi açısından önemli bilgiler veren Wilhelm Von Rubruk, Plano Carpini ve Simon de Saint Quentin gibi seyyahlar eserlerinde Baycu Noyan'la ilgili kıymetli bilgiler vermişlerdir.

Baycu Noyan, Cengiz Han döneminde askerî başarıları ile adından sık sık söz edilen Cebe Noyan'ın yeğenidir. Cebe Noyan, Cengiz Han'ın yanında yetişmiş ve onun takdirini kazanmıştı. Cebe Noyan, Moğolların Hârizmşah seferinde önemli başarılar elde edip Celâleddîn Hârizmşah'ı Afganistan'a kadar takip etmişti.⁸⁴

Mu'izz al-Ensab'a göre Baycu Noyan Turkantaya'nın oğludur.⁸⁵ Baycu Noyan, Moğolların itibarı yüksek bir kabilesi olan Bisüt'lere mensuptur.⁸⁶ Cüveynî ve bu kabilenin ismini Yasa'ut olarak kaydetmiştir.⁸⁷ Reşîdüddîn, Ögeday Han'ın Bisüt soyundan gelen Baycu Noyan'ı kalabalık bir orduyla İran ülkesini korumak için

⁸⁴ Cebe Noyan askerî işlerden sorumlu yüksek mevkî sahibi bir Moğol komutandır. Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu, s. 63; Cüveynî, s. 160-5; D'ohsson, *Moğol Tarihi*, s. 108-11; Cengiz Han'ın hassa birliği olan Korcu askerî birliğine mensup başarılı bir Moğol komutanı olarak görev yapmıştı. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 12; Cebe Noyan, Afganistan'da bulunduğu sırada Cengiz Han'a mektub göndererek emir verilmesi halinde Kıpçak ülkesine kadar her yeri ele geçirmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Cebe'nin bu mektubu kendisinin Cengiz Han ve Moğollar nezdinde önemini göstermektedir. Reşîdüddîn Fazlullah, İngilizce Tercüme, s. 258; George Lane, *Early Mongol Rule İn Thirteenth-Century Iran*, A. Persian Renaissance, London 2003, s. 61; Cengiz Han, Cebe ve Sübeday'ı Harzemşah hükümdarını yakalaması için peşinden gönderdi. Cüveynî, s. 160-3: P. Jakson, "bâyjû" *Encyclopedia Iranica*, Edit. Ehsan Yarshater, Vol. IV, London and New York 1990, s. 1.

⁸⁵ Mu'izz al-Ensab, Rusca'dan tercüme, X Vahîdou, Alma'tı 2008, s. 66.

⁸⁶ Bisüt'lara mensup olan Moğollar Anadolu'da Konya ve Karaman bölgesinde yaşamışlardır. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 164; Rashiduddin Fazlullah (Reşideddin Fazlullah), *Câmi'üt Tevârih (Dünya Tarihi) I*, Terc. W. M. Thackston, Harvard Üniversitesi, USA 1998, s. 42; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. 1, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981, s. 236.

⁸⁷ Cüveynî, s. 596; Mu'izz al-Ensab, s. 77; Moğolların Gizli Tarihinde bu kabilenin ismi *Besud* olarak geçer. *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 54; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 28.

gönderildiğini kaydetmiştir.⁸⁸ Bu kabile uzun süre Cengiz Han'a düşmanlık etmişti. Cengiz Han Bisut kabilesini yenilgiye uğrattınca kabilenin ileri gelenleri önceleri kaçmış ancak daha sonra Cengiz Han'a bağlılıklarını sunmuşlardı.⁸⁹ Ermeni kaynaklarında Baycu Noyan adı genellikle *Baçu* şeklinde kaydedilmiştir.⁹⁰ Plano Carpini'ye göre Baycu Noyan'ın *aynı anne* ve babadan olmayan 18 erkek kardeşi vardı. Plano Carpini'nin aktardığı bu bilgiler son derece önem taşımaktadır. Plano Carpini, dönemin Moğol-İlhanlı kaynaklarının aksine sadece Baycu Noyan'ın askerî ve siyâsî faaliyetlerine değinmemiş, bunun yanında Baycu Noyan'ın ailesi hakkında da bilgiler vermiştir.⁹¹ Baycu Noyan'ın isimleri Üvek, Akbal ve Söktay olmak üzere üç oğlu vardı.⁹² Baycu Noyan'ın Üvek'ten olma Yisutay,⁹³ Sülemiş ve Kutaktu olmak üzere üç torunu vardı.

1.2. BAYCU NOYAN'IN ASKERÎ FAALİYETLERİ

1.2.1 Curmagun Noyan İdaresinde Baycu Noyan'ın Askerî Faaliyetleri

Moğol Hükümdarı Cengiz Han güçlü bir orduyla 1220 yılında Hârizm ülkesini istilâ etmek gayesiyle yola çıktı. Ancak bu askerî harekât devam ederken en güvendiği komutanlarından Cebe Noyan ve Sübeday'ı Kafkasya'ya gönderdi.⁹⁴ Cebe ve Subitay komutasındaki Moğollar kısa süre içinde Gürcüleri yenilgiye uğrattılar. Bu iki Moğol komutanı Kafkasya bölgesinde Moğol hâkimiyeti için gönderilen ilk askerî birlikleri idare ediyorlardı.⁹⁵ Böylece 1220 tarihinde ilk defa Moğol kuvvetleri Kafkas coğrafyasında boy göstermeye başladılar.⁹⁶ Genceli Kiragos Moğolların Gürcistan'a yönelmelerini şöyle anlatmıştır; “*Ermeni takvimine göre 669/29 Ocak 1220-24 Ocak*

⁸⁸ Resîdüddin, s. 12; Cüveynî, s. 596.

⁸⁹ D'ohsson, *Moğol Tarihi*, s. 108.

⁹⁰ Grigor, s. 29; Kiragos, s. 83; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 139.

⁹¹ Plano Carpini, s. 145; Bağcı, s. 24.

⁹² Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 164; Mustafa Danışman, *Baycu Noyan'ın Hayatı ve Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2019, s. 82.

⁹³ Müneccimbaşı “Yisutay” ismi yerine “Biysubay'ı” kullanmış ve Biysubay'ın, Baycu Noyan'ın oğlu olduğunu kaydetmiştir. Müneccimbaşı Ahmed, *Câmiu'd- Dîvel (Selçuklular Tarihi II)*, 1. Baskı, Haz. Ali Öngül, C. 1, Kabalcı Yay., İstanbul 2017. s. 88.

⁹⁴ Cengiz Han'ın önemli komutanlarından olan Subitay, Cebe Noyan ile Celâleddîn Harizmşah'ı yakalaması için gönderildi. Subitay bu sefer sırasında önemli görevler üstlendi. Cüveynî, s. 160-3; Cengiz Han askerî mektebinden yetişmiş *Korcu* olarak bilinen özel muhafız birliğinden olan Subitay Noyan'da bulunuyordu. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 12; Subitay özel muhafız birliğinden olup Cengiz Han'ın yanında görevliydi. Dashdondog, “Mongol Noyans İn Armenia”, s. 5.

⁹⁵ Dashdondog, “Mongol Noyans İn Armenia”, s. 4; Ayşe Beyza Büyükçınar, “Gürcü Moğol İlişkilerinin İlk Evresi: 1220-1247”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. IV, S. 6, (2018), s. 268.

⁹⁶ Kiragos, s. 17-8; Grigor, s. 21.

1221 tarihinde birçok eyaletlerini zapt ettikleri Taciklere karşı galebelerinden dolayı Gürcüler iftihar etmekte iken, tamamen teçhizatlı büyük bir ordu Ermenistan ve Gürcistan'a girerek Derbend Boğazı'ndan ansızın Ağvanlar memleketine hücum etti. Bu ordu, geçtiği yerlerde tesadüf ettiği insanları, hatta köpeklere varıncaya kadar bütün hayvanları katl ve imha ediyor ve atlar hariç olmak üzere kıymetli elbise ve eşyayı bile tahrip ediyordu.”⁹⁷

Moğollar ertesi yıl (1221) Gürcü şehirlerini yağmaladıktan sonra Meragâ'yı aldılar. Sonra Erdebil'i alıp burada katliam yaptılar. Tebriz'e dönen Moğol orduları Gürcülerin kalabalık bir ordu topladığı haberini aldılar. Bu yüzden daha önce Azerbaycan ve Arran⁹⁸ bölgesindeki hâkimiyetlerini Gürcistan'a kadar genişletmek için hazırlık yapmaya başladılar. Gürcüler Atabeg İvane komutanlığı altında kalabalık bir ordu toplayıp Tiflis yakınlarında Moğol ordusunu bekliyorlardı.⁹⁹ Ancak Moğol ordusunun komuta kademesinde bulunan Cebe ve Subitay Noyanların uyguladığı ustaca taktiklerin sonucunda Gürcüler ağır bir yenilgiye uğradılar. Moğollar bu zaferden sonra Gürcistan'ın güneyine hâkim oldular. Ancak daha sonra Kıpçak ülkesi üzerinden Moğolistan'a döndüler. Moğolların bu şekilde hareket etmelerinin nedeni, onların asıl hedeflerinin İran ve Hârizm toprakları olmasındandır.¹⁰⁰

Kafkasya'daki Moğol tehlikesi henüz bitmemişti. Celâleddîn Hârizmşah, Hindistan'dan güçlü bir orduyla dönüp kısa sürede önce İran'ı sonrada Tebriz'i alarak Azerbaycan'ın tümüne hâkim olmuş devletinin sınırlarını genişletmek için Gürcistan'a da yönelmişti.¹⁰¹ Bu sırada Hârizm ordusu Gürcü kuvvetlerini üst üste yenilgiye uğratmıştı. Bütün bu gelişmeler Kafkasya bölgesinin geleceğini yeniden şekillendirecekti.¹⁰²

⁹⁷ Kiragos, s. 17-8; Medine Kahraman, “Ermeni ve Süryani Müverrihlerin Moğol Algısı”, *Genç Akademisyenlerin Gözünden Sosyal Bilimler*, Edit. Fikret Özcelik, Mustafa Öztürk, Ziya Polat, Nida Akademi Yay., İstanbul 2019, s. 26-7.

⁹⁸ Arran eyaleti Aras ve Kura ırmakları arasında kalan bölgede bulunur. Aynı bölgede bulunan Arran şehri kare plânlı inşa edilmiş oldukça büyük bir yerleşim yeri idi. Strange, s. 232-3.

⁹⁹ Büyükçınar, s. 269.

¹⁰⁰ Büyükçınar, s. 268-70.

¹⁰¹ Aydın Taneri, “Celâleddin Hârizmşah”, *DİA*, C. VII, s. 249-50; V. Minorsky, “Tebriz”, *İA*, 2. Baskı, C. 12/1, MEB Basımevi, İstanbul 1979, s. 85-6.

¹⁰² Kiragos, s. 24-5; Büyükçınar, s. 271-2.

Moğollar ile Hârizmşahlar Cengiz Han döneminden itibaren çatışma halindeydi. Celâleddîn'in İran, Azerbaycan ve Arran da hâkimiyet kurup Gürcistan topraklarında ilerlemesi üzerine Moğollar, Kafkasya topraklarına geniş çaplı bir sefer başlatmışlardı. Doğal olarak Azerbaycan ve Gürcistan toprakları Moğollar ile Hârizm güçleri arasında yeni bir çatışma bölgesine düştü.¹⁰³

Bu sırada Moğol tahtında önemli bir değişiklik yaşanıyordu. Cengiz Han 1227'de ölünce yeni hanlık seçimine kadar töre gereği Moğolları Tuluy yönetmişti. Ancak daha sonra 1229 yılında kurultay kararı ile Cengiz Han'ın en küçük oğlu Ögeday Moğol tahtına oturmuştu.¹⁰⁴ Ögeday babasının yolunu takip ederek geniş çaplı yeni bir Moğol istilâsı başlattı. Kendisi Çin üzerine sefere çıkarken İran'a da Moğolların önemli komutanlarından Curmagun Noyan'ı gönderdi.¹⁰⁵ Curmagun Noyan, Cengiz Han'ın yanında yetişmiş ve devlet naibi makamına kadar yükselmişti.¹⁰⁶ Ayrıca Keşik adı verilen Cengiz Han'ın özel muhafız birlikleri içinde görevliydi.¹⁰⁷ Aslında Cengiz Han, Curmagun Noyan'ı batıya göndermeyi düşünmüştü ancak onun ölümüyle bu değerli komutanının batıya gönderilmesi Ögeday zamanında gerçekleşti.¹⁰⁸ Curmagun Noyan, Ögeday'ın hizmetinde Emîr konumunda bulunuyordu.¹⁰⁹ Moğolların günümüz Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'a gerçek anlamda hâkimiyet kurması Curmagun Noyan'ın bölgeye gelmesi ile gerçekleşti.¹¹⁰ İran'ın fethi için kalıcı olarak gönderilen ilk Moğol ordusu Curmagun Noyan'ın komutasındadır. Curmagun, Moğolların Sünit¹¹¹ boyundan olup 40 bin kişilik Moğol ordusuyla birlikte yanında Baycu, Yake,

¹⁰³ Büyükçınar, s. 274.

¹⁰⁴ Özgüdenli, "Ögeday Han", *DİA*, C. XXXIV, s. 21-2.

¹⁰⁵ Kiragos, s. 35; Grigor "Çorman" ismini kullanmıştır. Grigor, s. 24; Koca, s. 39.

¹⁰⁶ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 137; Timothy May, *Chormagan Noyan: The First Mongol Military Governor In The Middle East*, (Master of Arts), Indiana University, Department Of Central Eurasian Studies, Indiana June 1996, s. 4-5.

¹⁰⁷ Ergin Ayan, "Moğolların Ortadoğudaki İlk Noyanı Cormagun", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 2018, s. 180; Ergin Ayan, "Kösedağ Savaşı'na Kadar Baycu Noyan", *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 110.

¹⁰⁸ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 164; Ayan, "Moğolların Ortadoğudaki İlk Noyanı Cormagun", s. 184.

¹⁰⁹ Muızz al-Ensab, s. 55.

¹¹⁰ Demirer, s. 26; Lane, s. 60; Mustafa Akkuş, Büşra Bağcı, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", *USAD*, S. IX, (2018), s. 154.

¹¹¹ Muızz al-Ensab farklı olarak Curmagun Noyan'ın mensubu olduğu boyun ismini Arlat olarak kaydetmiştir. Muızz al-Ensab, s. 55.

Çağatay,¹¹² Melikşah¹¹³ ve Yasavur¹¹⁴ Noyanları da getirmişti. Grigor Moğollar tarafından batıya gönderilenler arasında Curmagun, Benal ve Mular isimli komutanların olduğunu kaydetmiştir.¹¹⁵ Bu sırada Baycu Noyan, Curmagun Noyan'ın emri altındaki komutanlardan birisiydi.¹¹⁶ Kaynaklar Baycu Noyan'ın Cengiz Han'ın askerî eğitiminden geçmiş başarılı bir komutan olduğunu ve 1228'de İsfahan seferine katıldığını ifade etmişlerdir.¹¹⁷ Curmagun Noyan komutasında batıya ilerleyen Moğol askerleri gittikleri yerlere yerleşip dönmek üzere harekete geçmişlerdi. Bu amaçla ailelerini de yanlarında getirmişlerdi. Onun için bu askerlere Temeçeri adı verilmişti.¹¹⁸ Curmagun Noyan'ın emrindeki kuvvetler Uygur, Karluk ve Türkmenlerden oluşuyordu.¹¹⁹ Ceyhun'nun batı kesimleri Curmagun Noyan'ın bölgeye gelişinden 1256 yılında Hülagü'nün idareyi ele almasına kadar Moğol komutanları arasında bir sefer alanı olarak kullanılmıştır.¹²⁰ Curmagun'un asıl görevi Celâleddîn Hârizmşah'ı bertaraf etmektir. Ancak Celâleddîn'in toprakları artık İran'dan başlayıp Azerbaycan ve Gürcistan'a kadar uzanınca Moğol istilâsının da yayılma alanı Kafkas bölgesine kadar uzanacaktı.

1.2.1.1. Baycu Noyan'ın Kafkasya'daki Faaliyetleri

Curmagun Noyan'ın yanında bulunan komutanların tümü doğrudan Cengiz Han tarafından yetiştirilmişti. Bu komutanlar arasında en önemlilerden biri olan Baycu Noyan idi.¹²¹ Simon de Saint Quentin, Güyük Han'ın orduları hakkında bilgi verirken:

¹¹² Arulat boyuna mensup olan Çağatay binbaşı rütbesi ile Curmagun Noyan emrinde Kafkasya'ya gelmişti. İsmâilîler ile yapılan savaşta hayatını kaybetmiştir. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 141.

¹¹³ Uygur Türklerinden olup tümen beyi rütbesi ile Curmagun Noyan'ın yanında Kafkasya'ya gelmişti. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 140.

¹¹⁴ Moğolların Kurulus boyuna bağlı olan Yasavur, tümen beyi rütbesinde olup Curmagun Noyan'ın yanında Kafkasya'ya gelmişti. Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 140.

¹¹⁵ Aknerli Grigor, Curmagun Noyan'ın yanında gelenler arasında Baycu Noyan ismini zikretmemiştir. Grigor, s. 24; Genceli Kiragos ise bu sıralarda sadece Curmağan Noyan ismini belirtir. Kiragos, 35.

¹¹⁶ Grigor, s. 29; Ayan, "Moğolların Ortadoğudaki İlk Noyanı Cormagun", s. 184; Lane, s. 60.

¹¹⁷ Spuler, s. 563; Bağcı, s. 24.

¹¹⁸ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 28-9; Firdevs Özen, "İlhanlılar Devrinde Erzincan", *Türk Tarihinde Dair Yazılar II*, Edit. Alpaslan Demir, Tuba Kalkan, Eralp Erdoğan, Ankara 2017, s. 519; Neslihan Durak, "Moğollar Döneminde Erzincan ve Çevresi", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu, 28 Eylül-2 Ekim 2016, C. I, Erzincan 2016*, s. 170.

¹¹⁹ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 137.

¹²⁰ Hayrunnisa Alan, "İlhanlılardan Önce Ön Asya'nın Siyasi Durumu", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, 2. Baskı, Edit. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 154.

¹²¹ Mustafa Uyar, "Moğol İstilas Döneminde Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Edit. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 410.

“Öte yandan, İran (Persia) sınırında Baycu Noyan adlı komutanı vardır, Hristiyanların ve Müslümanların (Saraceni) tüm toprağını, Akdeniz’e kadar ve Antakya yakınına kadar egemenliği ele geçirdi, öyle ki, İran’ın başından denize kadar artık on dört krallığı ele geçirdi.” bilgisini aktarmıştır.¹²² Buradan anlaşılacağı üzere Baycu Noyan, Güyük Han döneminde büyük yetkilerle donatılmış olup geniş bir bölgenin istilâsını gerçekleştirmiş bulunuyordu. Baycu Noyan önce bin kişilik bir Moğol birliğinin başına Emîr-i Hezâre olarak atanmış sonra da 10 bin askerden oluşan bir Moğol birliğinin başına Tümen komutanı olmuştu.¹²³ Wilhelm Von Rubruk Gürcistan’ı geçtikten sonra Baycu Noyan’ı ziyaret etmiş ve onun hakkında şunları anlatmıştır: “O bize içmek için şarap verdi. Fakat kendisi kısrak sütü içti. Eğer bize de bundan ikram etseydi, ben içmek için onu daha çok tercih ederdim. Şarap gayet güçlü ve mükemmel olmasına rağmen, aç olan bu insanlar için kısrak sütü daha tercihe şayandır.”¹²⁴ Rubruk ayrıca Baycu Noyan’ın eşliğinde Nahcivan’a ulaştığını fakat bu yerin Moğol işgali nedeniyle artık çöle benzediğini kaydetmiştir.¹²⁵

Plano Carpini Batu Han’ın güçlü bir şehzâde olduğunu ve komutası altında 600 bin askerin bulunduğunu, bu kalabalık ordunun Baycu Noyan’ın başında olduğu askerî güçten yedi kat daha fazla olduğunu kaydetmiştir.¹²⁶ Cengiz hânedânından sayılan Batu, Altın Orda Devleti’nin kurucusu olup Macaristan’a kadar akınlar yapmıştır. Batu Han, bu istilâ seferi sırasında sayısız düşman devleti yenmişti. Her ne kadar Plano Carpini’nin Batu Han’ın ordusu hakkında verdiği 600 bin sayısı dönemin koşullarına göre abartılı bir ifade olsa da Carpini’nin, Batu Han ile Baycu Noyan’ın askerî kuvvetleri arasında mukayesede bulunması dahi Baycu Noyan’ın Moğol askerî teşkilatında ne kadar güçlü ve yetkin bir konuma ulaştığını göstermektedir.

Parisli Matthew’in yazdığı *Chronica Maiora*’da Baycu Noyan’ın askerî gücü hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: “Aynı senenin sonunda (1244) Tatarların en büyük efendisi Baycu Noyan gönderdiği elçileriyle Antakya prensliğini iki kez, ya üç talebinin

¹²² Simon de Saint Quentin, s. 69; Plano Carpini, s. 144; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilâtı (Moğol Göçebe Feodalizmi)*, Çev. Abdülkadir İnan, 3. Baskı, TTK, Ankara 1995, s. 174.

¹²³ Cüveynî, s. 597; Plano Carpini, s. 145; Büşra Bağcı, *Anadolu’daki Moğol Vali ve Komutanları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Konya 2019, s. 24.

¹²⁴ Rubruk, s. 185.

¹²⁵ Rubruk, s. 186.

¹²⁶ Plano Carpini, s. 145.

yerine getirilmesini, aksi takdirde kanlı kılıcının intikamını alacağını bildirdi. Bu taleplerin ilki kale ve kent surlarının yıkılması, ikincisi prensliğin hazinesinden altın ve gümüşün gönderilmesi, üçüncüsü de 3 bin bakirenin yola çıkarılmasıydı.”¹²⁷ Her ne kadar Baycu Noyan, Moğolların en büyük efendisi ya da Han sülalesinden değilse de ileride Baycu Noyan’ın Anadolu’da ulaşacağı askerî ve siyâsî gücün açık ifadesi olan bu sözler değer taşımaktadır.

Vahram, Türkiye Selçukluları ve Moğollar hakkında bilgi vermesine rağmen Baycu Noyan isminden bahsetmemiştir. Yine Ermeni tarihçilerinden olan Gorigos Senyörü Hetum, 13. yüzyılda Anadolu ve Yakın Doğu coğrafyasının tarihini yazdığı eserinde Baycu Noyan ismini belirtmemiştir.

Hârizm topraklarında hem de Anadolu’da Moğolların ve Curmagun Noyan’ın işlerini kolaylaştıran önemli bir gelişme yaşanıyordu. Başında Celâleddîn’in olduğu Hârizmşah ordularıyla I. Alâeddîn Keykûbâd’ın Selçuklu ordusu arasında 1230 tarihinde meydana gelen Yassı Çemen Savaşı’nda Türkiye Selçukluları parlak bir zafer kazanmıştı.¹²⁸ Savaşı kaybeden Celâleddîn’in ordusu dağıldı¹²⁹ kendisi de bir yıl sonra öldü.¹³⁰ Celâleddîn Hârizmşah tehdidinin bu şekilde son bulması Moğolların günümüzdeki Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’a hâkim olmalarını kolaylaştırdığı gibi onlara Anadolu ve Bağdad yolunu da açmış bulunuyordu.¹³¹

Genceli Kiragos, Celâleddîn’in Yassı Çemen savaşında yenilmesi üzerine Moğolların ilerleyişini şu şekilde aktarmıştır: “*Tatarlar birbirini ardınca İran’ın Azerbaycan’ın ve Deylemin her tarafını öyle tahrip ettiler ki, karşılarında hiçbir engel kalmadı, Rey/İsfahan gibi servetle dolu imar edilmiş yerleri zapt ettiler.*”¹³² Curmagun Noyan komutasındaki Moğollar Gürcistan’ın içlerine doğru ilerleyerek Gence

¹²⁷ Parisli Matthew, s. 55.

¹²⁸ İbn Bibi, s. 399; Aksarayî, s. 25; Cüveynî, s. 377; Kiragos, s. 30; Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî, s. 381; *Anonim Selçuknâme*, s. 42; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme II*, Haz. Erdoğan Merçil, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, C. II, s. 151; Mîrhând, *Ravzatu’s Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Türkçe Tercüme, s. 271; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar (Metin Tercüme ve Araştırmalar)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1988, s. 101; Emine Uyumaz, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara 2003, s. 66.

¹²⁹ Gül, s. 68.

¹³⁰ OsmanTuran, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar (Metin Tercime ve Araştırmalar)*, s. 101.

¹³¹ Şirin Beyânî, *Din û Devlet der İran Ahd-i Mogul: Siyâset-i Hâricî İlhânân der Cihan-ı İslâmî*, C. I, Merkezi Neşr-i Dânişgâhî, Tahran 1370, s. 298.

¹³² Kiragos, s. 35-6; Parisli Matthew, s. 34.

yakınlarında olan Şamkor'u ele geçirip Sagam, Karherts, Tereven, Gardman, Erkevan, ve Mıdzpınabert gibi birçok şato ve kaleyi ele geçirdiler.¹³³ Gürcistan bu dönemde günümüz Ermenistan topraklarına hâkim bulunuyordu. İşte bu yüzden ki Ermenistan da Moğol istilâsına uğradı.¹³⁴ Moğollar Gürcistan ve Tiflis'de katliam yaptılar.¹³⁵ İlerleyişlerini sürdüren Moğollar Gence şehrini ele geçirip¹³⁶ burada büyük bir yıkıma neden olmuşlardı. Yine Ani ve Kars şehirleri de Moğol istilâsından kurtulamamıştı.¹³⁷ Curmagun Noyan idaresindeki Moğol güçlerinin yeni üssü artık Azerbaycan'ın Mugan Ovası olmuştu.¹³⁸

Mugan Ovası'nda dinlenmekte olan Moğollar, Curmagun Noyan'ın emriyle toplanan kurultayda ellerinde bulunan ülkeler için idârî taksimat yapmışlardı.¹³⁹ Curmagun Noyan ayrıca ülkenin iç kesimlerine birçok Moğol komutanını istilâ için gönderdi. Aknerli Grigor, sefere gönderilen bu Moğol komutanların isimlerini Asutu Noyan, Asar Noyan, Khocay Noyan, Khurumçi Noyan, Khunan Noyan, Thenal Noyan, Engürek Noyan ve Baycu Noyan olarak kaydetmiştir.¹⁴⁰ Kaynakların bu tarihlerde Baycu Noyan'ın adını eserlerinde kullanmaları büyük ihtimal ile Baycu Noyan'ın en başından itibaren Curmagun'un hizmetinde Kafkasya bölgesi istilâsına katıldığını göstermektedir. Üstelik Curmagun Noyan bazı kuvvetlerini Diyarbakır, Erbil ve Musul üzerine göndermişti.¹⁴¹ Yine Gürcü prenslerinden olan Avak, Moğollara teslim olup¹⁴²

¹³³ Grigor, s. 24.

¹³⁴ Vardan, s. 225; Büyükçınar, s. 274.

¹³⁵ Simon de Saint Quentin, s. 37.

¹³⁶ Kiragos ve Grigor, Gence'nin Moğolların eline geçmesi ile ilgili bir tarih vermezken Müverrih Vardan ise 1225 yılını verir ki bu tarih yanlıştır. Vardan, s. 225; Doğrusu 1233'tir. Büyükçınar, s. 275.

¹³⁷ Kiragos, 37-8; Müverrih Vardan, Curmagun Noyan'ın güçlü bir orduyla 1225 yılında Gence şehrini kuşatıp birkaç gün içinde şehri ele geçirdiğini belirtirken, Vardan, Moğolların beğenip ayırdıkları kadın ve çocuklar haricinde halkın tümünün öldürüldüğünü kaydetmiştir. Vardan, s. 225; Kiragos, s. 161-4; Hasan Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenge Yay., İstanbul 2007, s. 202.

¹³⁸ Aknerli Grigor, Mugan'ın bereketli toprağı ve güzel havası olduğunu bu nedenle otların yaz ve kış daima yeşil kaldığını belirtir. Grigor, s. 27; Aras Nehri'nin kenarında olan topraklarının bir kısmı Azerbaycan bir kısmında İran'da olan geniş otlaklardır. Havası nemli ve otağı bol olan Mugan bölgesi 8090 km²'lik geniş bir bölgedir. Mustafa Uyar, "İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları", *Erdogan Merçil'e Armağan*, Edit. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik, Aydın Usta, Cihan Piyadeoğlu, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, s. 250-1; Aras Nehri'nin aşağı kısmında bulunan bu bozkır olan Mugan'ın genişliği denize kadar uzanır; V. Minorsky, "Mugan", *IA, C. VIII, Cüz. 79*, Maarif Basımevi, İstanbul 1957, s. 450.

¹³⁹ Grigor, s. 29; Büyükçınar, s. 275.

¹⁴⁰ Grigor, s. 29.

¹⁴¹ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 3.

¹⁴² Kiragos, s. 58; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 202.

Curmagun Noyan'ın huzuruna getirildiği sırada Baycu Noyan da orada hazır bulunuyordu.¹⁴³

1.2.1.2. Baycu Noyan'ın Irak'taki Faaliyetleri

Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu Şevval 634/Ekim-Kasım 1237'de Erbil'i ele geçirmek için harekete geçtiler.¹⁴⁴ Moğollar aşağı şehri işgal etmelerine rağmen Hâlifenin askerleri ve sivil halk iyi bir direniş gösterdi. Kuşatma kırk gün kadar sürdü. Erbilliler kuşatmanın kaldırılması için Moğollara büyük miktarda mal verdiler. Bu hazineleri alan Moğollar kuşatmayı kaldırıp geri döndüler.¹⁴⁵ Hamdullah Müstevfi-yi Kazvînî, “*Hâlîfe el-Müstansır Billâh zamanında (1226-1242) Baycu Noyan, Moğol ordusuyla birlikte Erbil'i almaya gitti. Halk kaleye sığındı. Hâlifeden yardım istediler. Mustansır halka hacca gitmeyi yasakladı. Onları gazaya gönderdi. Donanımlı bir ordu Erbillilere yardıma gitti. Savaşlardan sonra Moğollar bozguna uğradılar. Çok sayıda mal Müslümanların eline geçti*”¹⁴⁶ bilgisini paylaşmıştır.

¹⁴³ Kiragos, s. 58; Ömer Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, 1. Baskı, Kitabevi Yay, İstanbul 2015, s. 53; Ömer Subaşı, “Kartlis Tskhovreba'ya Göre Moğolların Kafkasya Siyaseti ve Köseadağ Savaşı”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 95.

¹⁴⁴ Eskiden Erbela adıyla anılan Erbil şehri Yaküt civarından gelen tüccarların uğrak yeri idi. Erbil konum olarak Büyük ve Küçük Zab arasında kalan bir ovada kurulmuştur. Şehrin yüksek tepesinde bir kalesi olup etrafı derin hendekler ile kuşatılmıştı. Erbil'in üstün kaliteye sahip pamuğu önemli bir geçim kaynağıydı. Strange, s. 133; Şirin Beyânî, C. I, s. 298.

¹⁴⁵ Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 19.

¹⁴⁶ Hamdullâh Müstevfi-yi Kazvînî, s. 296; Sâmî es-Sakkâr, “Erbil”, *DİA*, C. XI, s. 272-73; Mustafa Hizmetli, “Moğol İstilasası Karşısında Abbasi Halifelerinin İslam Birliği Siyaseti”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, C. III, S. 2, (2017), s. 357.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ANADOLU'DA MOĞOL İSTİLASINI HAZIRLAYAN NEDENLER

2.1. HÂRİZMŞAH TEHLİKESİNİN BERTARAF EDİLMESİ

Cengiz Han döneminde yaşanan Otrar faciası, bilindiği üzere Hârizmşah Devleti için sonun başlangıcı olmuştu. Hârizm ülkesinin Otrar şehri valisi İnalçuk'un Moğol ticaret kervanı ile gelen tüccarları casus oldukları gerekçesiyle bir kısmını hapse attırırken bir kısım tüccarın da idamını emretmişti. Yaşanan bu olay karşısında Moğolların intikamı korkunç olmuştu. Cengiz Han, kalabalık bir orduyla Horâsân ve Mâverâünnehir bölgesine gelerek Otrar, Semerkant, Bûhârâ ve Merv gibi daha sayısız şehirleri yerle bir etmiş ve aklın dahi alamayacağı derecede katliam yapmıştı. Bu zorlu yıllarda Hârizmşahlar Devleti'nin başına 1220 yılında Celâleddîn Hârizmşah geçti.¹⁴⁷ Son derece dirâyetli bir hükümdar olan Celâleddîn, devletini ayağa kaldırmak istiyordu. Ancak hem iç çekişmelerin etkisi hem de Moğol baskısı nedeniyle Hindistan'a gitmek zorunda kalmıştı.¹⁴⁸

Celâleddîn Hârizmşah, devletini yeniden ayağa kaldırmak için 1224'te Kirman'a geldi. Kısa sürede Kuzey İran, Azerbaycan ve Gürcistan bölgesine hâkim oldu. Tebriz'i alarak burayı devletinin merkezi yaptı.¹⁴⁹ Daha sonra Merâğa'yı alarak¹⁵⁰ Moğol tehlikesine karşı Türkiye Selçuklu Devleti'ne ittifak çağrısında bulundu.¹⁵¹ Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykûbâd (1220-1237) bu teklife karşı olumlu yaklaşmıştı. Ancak Celâleddîn'in Ahlât'ı kuşatması her iki devlet arasında tesis edilmiş olan iyi ilişkilere zarar verdiği gibi Hârizm-Selçuklu ittifak girişimlerinin de sonu olmuştu. Bunun yanında I. Alâeddîn Keykûbâd, Hârizmşahların kendi devleti için tehdit olduğunu düşünüyordu. Türkiye Selçuklu Sultanı, Celâleddîn'in kendi sınırlarına yakın bölgede

¹⁴⁷ Uyumaz, s. 47.

¹⁴⁸ Refik Turan, "Sultan Alaeddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti (1220-1237)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Edit. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 391; Şahin, "Parvan Savaşı", s. 122; Uyumaz, s. 47; Kartal, s. 58.

¹⁴⁹ Reşîdüddîn Fazlullah, *İngilizce Terc. I*, s. 318; Gül, s. 74.

¹⁵⁰ Merâğa Tebriz şehrine 70 mil uzaklıklata olan Şâfî nehri boyunca uzanan bir bölgede bulunuyordu. Zamanla Merâğa Moğolların Azerbaycan bölgesinin idârî merkezi haline geldi. Burada Nasureddîn Tûsî'nin yaptırdığı bir rasathane bulunurdu. Bu bölge hoş kokulu meyveleriyle tanınırdı. Strange, s. 218.

¹⁵¹ Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", s. 249-50.

hep savaş halinde olması ve belki de Moğol tehdidini Anadolu sınırlarına taşımasından rahatsız olmuştu.¹⁵²

Nitekim Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddîn Keykûbâd'ın Hârizmşah hükümdarına göndermiş olduğu mektup her iki devlet arasında var olan sorunları özetlemesi bakımından kıymetli bilgiler vermiştir.¹⁵³ Bu mektupla I. Alâeddîn Keykûbâd'ın Moğol tehlikesinin farkında olduğunu ve Celâleddîn'i temkinli bir siyâsete davet ettiği anlaşılmaktadır. İbnü'l-Esîr Celâleddîn'in devlet idaresi konusunda tedbirsiz olduğunu ve onun komşu Müslüman devletler ile sürekli düşmanlık içinde olduğunu kaydetmiştir.¹⁵⁴

I. Alâeddîn Keykûbâd, Moğol tehdidi nedeniyle kendisinden yardım isteyen Bahaeddîn Kutluca adındaki komutanını 5 bin askerle göndermişti. Yaklaşmakta olan Moğol tehdidini erkenden fark eden Türkiye Selçuklu Sultanı kendi ülkesinde de tedbirler almaktan geri durmadı. Bir yandan yeni kaleler inşa ettirirken diğer yandan Niğde, Kayseri ve Konya şehirlerini güçlendirdi.¹⁵⁵ Ayrıca ticaret kervanları için konaklama ve dinlenme yeri olan kervansaraylar onun döneminde sağlam kalelere dönüştürüldü.¹⁵⁶

¹⁵² İbnü'l-Esîr, C. XII, s. 461; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 151; Uyumaz, s. 50-1.

¹⁵³ Alâeddîn Keykûbâd mektubunda Celâleddîn Hârizmşah'a şunları yazmıştır: “Sultana bu sadık dostundan büyük hürmetler sununuz. Ayrıca, Sultana şunları arz ediniz ki, bizce intikam kılıcını Abhaz'ın üzerinden çeksin ve Tiflis'in fethi arzusunun vazgeçsin. Bunun dışında, bazı hainlerin teşvikiyle himmetleri İslâm kubbesi olan Ahlât üzerine çevirmişlerdir. Fakat bu düşünceleri pek makul değildir. Bizce, Tatar ordusu ile hoş geçinmek yolunu tutmanın en uygun çare olduğudur. Eğer bu düşüncemiz uygun bulunursa sulh kapısını açmak için imkân ölçüsünde her şeyi yapsınlar. Müslümanların menfaati için bu konuda onlara elçilerle birlikte acele bir heyet göndersinler. Eğer Sultan, Moğol ordusuna elçi gönderir, muahede ve sulh isteyip hiçbir suretle de İslâm ülkelerinde zulüm yapma kan dökmek gibi pek çirkin ve uğursuz olan bir takım hallere meydan vermeyeceğine garanti verirse, biz de altın, gümüş ve mücevherattan hatıra gelebilecek hiçbir şeyi kendisinden esirgemeyiz. Şayet, hainlerin teşviklerine kapılarak bu nasihatlerden yüz çevirecek olursa ona nasihatte bulunmak gerekir.” Uyumaz, s. 51; Celâleddîn Hârizmşah ile Alâeddîn Keykûbâd arasında mektuplaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 82-95.

¹⁵⁴ İbnü'l-Esîr, C. XII, s. 458; Makrîzî, Celâleddîn'in Abbâsî Hâlifesi ile düşmanlık içinde olduğunu ve Moğollardan bile daha fazla kötülük yaptığını belirtmiştir. Makrîzî, s. 227.

¹⁵⁵ Sevim, s. 169; Emre Erdem, *Sultan Alâeddîn Keykubad Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Komşu Devletlerle Olan Siyasi İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi S B E., (2019), s. 120-1.

¹⁵⁶ Refik Turan, “Sultan Alaeddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti (1220-1237)”, s. 387.

Şüphesiz ki I. Alâeddîn Keykûbâd'ın Moğollara karşı bu tedbirli siyâseti Celâleddîn Hârizmşah'ın cüretkâr tutumu uyuşmuyordu.¹⁵⁷ Üstelik Celâleddîn, bütün uyarılara rağmen Ahlât'ı ele geçirip şehri tahrip ettirmişti.¹⁵⁸ I. Alâeddîn Keykûbâd, ülkesini yaklaştırmakta olan Celâleddîn ve Erzurum meliki Cihanşah'ın saldırısından korumak için harekete geçmişti. Bu amaçla Türkiye Selçuklu Sultanı, Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref ile ittifak kurmuştu. Her iki tarafın ordusu 28 Ramazan 627/10 Ağustos 1230'da Erzincan Akşehir'inde Yassı Çemen ovasında karşılaşmıştı. Üç gün süren bu savaşta Türkiye Selçuklu devleti büyük bir zafer kazanmıştır.¹⁵⁹ Yenileceğini anlayan Celâleddîn: Harput, Ahlât ve Malazgirt yoluyla Azerbaycan'a kaçmıştı. Celâleddîn Hârizmşah, Yassı Çemen savaşını kaybedince bütün güç ve etkinliğini kaybetmiş oldu.¹⁶⁰

Celâleddîn Hârizmşah'ın zayıf duruma düştüğünü duyan Moğollar, Curmagun Noyan komutasında derhal harekete geçip onun peşine düştüler. 1231 yılında Celâleddîn'i takip maksadıyla Anadolu kapılarına kadar geldiler.¹⁶¹ İlerleyişlerine devam eden Moğollar, Eyyûbî ve Artuklu şehirlerinden olan Mardin, Harput, Amid, Bitlis, Meyyâfârikîn ve Ahlât gibi şehirleri yağmaladılar.¹⁶² 1232 yılında Sivas yakınlarına kadar ilerlediler. Diğer yandan Celâleddîn Hârizmşah, Mugan Ovası'na geri dönerek burada toparlanmaya çalıştı. Mugan'dan harekete geçen Celâleddîn,

¹⁵⁷ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*, C. I-II, 3. Baskı, Nakışlar Yay., İstanbul 1979, s. 308.

¹⁵⁸ İbnü'l Esir, C. XII, s. 461; Sevim, Merçil, s. 464; Celâleddîn, Ahlât şehrini askerinin yağmalamasından korumak istemişse de bu konuda başarılı olamamıştır. Ahlât şehri tahrip edilmiş ve halkı zulüm görmüştür. Her ne kadar Celâleddîn daha sonra şehri tekrar imar etmek niyetinde olmuşsa da Moğol istilâsı buna imkân vermemiştir. Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1998, s. 56.

¹⁵⁹ Reşidüddin Fazlullah, İngilizce Terc., s. 318; Anonim *Selçuknâme*, s. 42; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 151; Uyumaz, s. 62; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1993, s. 177; Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinden Yapraklar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1999, s. 72; Mustafa Şahin, "Habibü's-Siyer'e Göre Türkiye Selçukluları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 1, (2014), s. 31.

¹⁶⁰ Moğollar İslâm dünyasını tehdit ederken Celâleddîn büyük bir hata yaparak mevcut müttefikleri ile savaşa tutuştu. Bu durum doğuya yönelen Moğolların işini kolaylaştırmıştır. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, s. 101; Gül, s. 74; Emine Uyumaz, "Sultan Alâeddin Keykubat Devri Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 594; Ali Ertuğrul, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılı Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el- Veledü'ş-şefik ve'l-hâfidü'l-halîk*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi S B E., İzmir 2009, s. 535-6; Hasan Sav, *1240-1256 Yılları Arasında Anadolu Selçuklu-Moğol İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1999, s. 22.

¹⁶¹ Uyumaz, s. 88.

¹⁶² İbnü'l Esir, C. XII, s. 462-5; Sümer, *Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, s. 56; Sevim, *Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, s. 177; Sevim, Merçil, s. 464.

Kafkasya'ya geldiği sırada Zencan'da 700 kişilik bir Moğol birliğinin olduğunu duyunca tekrar Mugan'a geri dönmüştü. Ancak orada Moğol süvârîlerinin baskınına uğrayınca Ahlât yolu ile Anadolu'ya yöneldi. Diyarbakır'da bulunduğu sırada tekrar bir Moğol baskını ile sarsılan Celâleddîn, Meyyâfârikîn'e kaçmak zorunda kalmıştı.¹⁶³ Meyyâfârikîn dağlarında bir eşkıya grubu tarafından öldürüldü.¹⁶⁴

Celâleddîn Hârizmşah'ın askerî ve siyâsî olarak güçten düşmesi elbette Yakındoğu coğrafyasının tarihinin yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Celâleddîn Hârizmşah Moğollara karşı zaman zaman başarılar kazanarak onların Horâsân, Mâveraünnehir ve İran bölgesine Moğolların gelişini uzun süre geciktirmişti.¹⁶⁵ Ancak daha da önemlisi Celâleddîn'in ölümü ve Hârizmşahlar devletinin siyâsî etkinliğinin son bulması Anadolu'da Moğol istilâsının önünü açmıştır. Bunun nedeni de, Celâleddîn idaresindeki Hârizmşahların adeta Moğollar ile Anadolu arasında tampon bir devlet olarak vazife görmesiydi. Böylesine bir devletin yok olması Moğolların Anadolu'nun zenginliklerini ele geçirmeleri için fırsat doğurmuştu. Ahmed b. Mahmud, Yassı Çemen savaşı sonrasında Celâleddîn'in I. Alâeddîn Keykûbâd'a göndermiş olduğu bir mektupta şunları yazdığını kaydetmiştir; “*Ben Tatar ile sizin aranızda İskender seddiyim. Beni alınca, siz ona karşı duramayıp, sizin de memleketinizi elinizden alıp öldürmesi muhakkaktır.*” Yine Ahmed b Mahmud'a göre, Celâleddîn'in bu uyarısına Eyyûbî hükümdarı Melik Eşref ve Türkiye Selçuklu Sultan'ı I. Alâeddîn Keykûbâd kulak asmadılar.¹⁶⁶ Türkiye Selçuklu Devleti'nin Yassı Çemen Savaşı sonrasında Hârizm emîrlerini himâye etmesi Moğolların dikkatinden kaçmadı.¹⁶⁷ Türkiye Selçuklu Devleti'nin zengin kaynaklara sahip olmasının da etkisiyle Moğollar Anadolu'ya

¹⁶³ Gül, s. 75-6; Akkuş, Bağcı, s. 155.

¹⁶⁴ Makrîzî, Celâleddîn'in Meyyâfârikîn bölgesinde bir köye sığındığını fakat orada Moğol askerleri tarafından yenildiğini kaydetmiştir. Aynı eserde, Celâleddîn'in bir Kürt tarafından öldürüldüğü bilgisi de verilmiştir. Makrîzî, s. 251-2; R. Turan, s. 391; Akkuş, Bağcı, s. 155.

¹⁶⁵ Gül, s. 74.

¹⁶⁶ Ahmed b Mahmud, C. II, s. 152.

¹⁶⁷ I. Alâeddîn Keykûbâd'ın emri ile Subaşı Sinâneddîn Kaymaz, Doğu Anadolu Bölgesi'ne başıboş dolanarak soygunlar yapan Hârizm askerlerinin beyleri ile Tatvan'da görüşmüştü. Bu görüşmenin sonucunda Hârizm beyleri 12 bin kişilik ordularıyla Selçuklu hâkimiyetini tanımaya razı oldular. I. Alâeddîn Keykûbâd Hârizmli beylere Anadolu'nun çeşitli yerlerinde dirlikler ihсан etmişti. Sevim, *Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, s. 178.

yöneldi.¹⁶⁸ Hârizmşah siyâsî ve askerî gücünü kaybedince Moğollar Diyarbakır, Erbil, Ahlât ve El-Cezîre'yi yağmaladıktan sonra Azerbaycan'ı itaat altına aldılar.¹⁶⁹

2.2. I. ALÂEDDİN KEYKÛBÂD'IN ÖLÜMÜ

Türkiye Selçuklu Devleti I. Alâeddîn Keykûbâd devrinde askerî, malî ve kültürel alanda en parlak dönemini yaşamıştır.¹⁷⁰ I. Alâeddîn Keykûbâd, döneminde bir yandan ülke sınırları genişlerken diğer yandan birçok devlet ve beylik vasal statüsü ile Türkiye Selçuklu Devletine bağlanmıştı. İpek yolları üzerinde bulunan Anadolu'nun bu avantajını iyi değerlendiren I. Alâeddîn Keykûbâd ticaret yolları üzerinde kervansaraylar yaptırıp, tüccarların güvenliğini emniyet altına almıştı. Türkiye Selçuklu devleti dünyanın farklı bölgelerinden gelen tacirlerin buluştuğu bir yer haline gelmişti. I. Alâeddîn Keykûbâd henüz hayatta iken Sultanü'l- Muazzam ve Sultanü'l-Âlem unvanlarıyla anılmaktaydı.¹⁷¹

Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu zenginliği elbette Mугan'a kadar gelmiş olan Moğolların dikkatini çekmişti. Her ne kadar Curmagun Noyan komutasındaki Moğollar Erzurum'a kadar gelmişlerse de Anadolu'nun içlerine kadar ilerlemeye cesaret edememişlerdi. Çünkü Moğollar Ögeday Han'dan aldıkları emir gereğince Celâleddîn Hârizmşah'ın işini bitirmek istiyorlardı. Daha önce de bahsedildiği gibi Yassı Çemen Savaşını kaybeden Celâleddîn tüm gücünü yitirmişti. İşleri kolaylaşan Moğollar da onu takip ederek son Hârizm kalıntılarını yok etmiş ve Celâleddîn, Meyyâfârikîn'de bir eşkiya çetesi tarafından öldürülmüştür.¹⁷²

Hârizm tehdidinin sona ermesine rağmen yine de Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti ile açık bir çatışmadan kaçınmışlardır. Moğollar I. Alâeddîn Keykûbâd devrinde Selçukluların askerî ve malî alanda ne kadar güçlü olduklarını elbette biliyorlardı. Aynı şekilde I. Alâeddîn Keykûbâd akıllı ve dikkatli bir siyâset izlemiştir.¹⁷³

¹⁶⁸ İbn Bibi, s. 490-91.

¹⁶⁹ İbnü'l-Esîr, C. XII, s. 465.

¹⁷⁰ Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî, s. 381; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 153; Mîrhând, *Ravzatu's Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Türkçe Tercüme, s. 271.

¹⁷¹ Ona "Sultân-ı âlem" derler ve tüm krallar ona hizmet ederlerdi. Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 153; Uyumaz, s. 94; Tahir Aşirov, Gurbangeldi Muhammedov, "Rusça Tarih Kitaplarında Köseadağ Savaşı: Yeremeyev Örneği", *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 54.

¹⁷² Koca, s. 41; Akkuş, Bağcı, s. 155.

¹⁷³ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 6.

I. Alâeddîn Keykûbâd Moğolların il olma teklifine olumlu cevap verdi. Ahmed b. Mahmud'a göre Ögeday, Selçuklu elçilerine “*Biz Alâeddîn'in sağlam görüş ve doğru fikir üzerine olduğunu işittik. Eğer kendisi bizim huzurumuza gelirse, bizden kabul ve büyük ikramlar bulur, yine memleketinde hüküm sürer*” demiştir.¹⁷⁴ İbn Bibi ise önceden I. Alâeddîn Keykûbâd'ın bir elçi göndermesinden bahsetmemiştir. Ona göre Ögeday Han, Müslüman bir tüccar olan Emîr Şemseddîn Ömer-i Kazvîni ile görüşerek I. Alâeddîn Keykûbâd'ın durumu hakkında bilgi almıştır. Duyduklarından memnun olan Ögeday Han; “*Böyle vasıflarla vasıflanmış ve yeteneklerle süslenmiş bir pâdişâhi sevgimizden ve dostluğumuzdan mahrum bırakmak yazık olur. Onu uyaralım da pâdişâhliğimize il (barış halinde) olsun. Ülkesi ve halkı mâmûr ve müreffeh kalsın! Yönetimimiz sırasında göndereceğimiz süyürgamişi (ihsan) ve hediyelerle onu sevindirelim. Seni ona elçi olarak gönderirsem gider misin?*” demiştir.¹⁷⁵ Görüldüğü üzere tarihçiler Moğollar ile Türkiye Selçukluları arasında diplomatik ilişkide ilk defa hangi tarafın adım attığı konusunda hemfikir değildirlere. Ancak şurası kesindir ki Moğol elçisi I. Alâeddîn Keykûbâd'ın huzuruna varıp onların vasalı olma teklifini sunmuştur. Akıllı siyâset izleme becerisine sahip olan I. Alâeddîn Keykûbâd'ın bu teklifi kabul ettiği konusunda dönemin ana kaynakları neredeyse görüş birliğine varmışlardır.¹⁷⁶ Moğolların il olma teklifini kabul edip yılda bir defa hediye göndermek suretiyle onların Türkiye topraklarını istilâ etmelerini geçici bir süreliğine engellemiş oluyordu. Bunun dışında I. Alâeddîn Keykûbâd doğu sınırlarında bulunan kaleleri tahkim etti. Ayrıca Anadolu sınırlarına kadar yaklaşmış Moğol tehlikesine karşı, Konya, Sivas ve Kayseri gibi şehirlerin etrafını güçlü surlar ile çevirdi. Yassı Çemen Savaşı sonrasında Hârizm emîrlere topraklar vererek onları kendi yanlarına çekti.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Ahmed b. Mahmud Selçuklu elçilerinin 630/1232-1233 tarihinde Ögeday Han'a gönderildiğini kaydetmiştir. Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 152.

¹⁷⁵ İbn Bibi, s. 438.

¹⁷⁶ İbn Bibi, s. 440; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 152.

¹⁷⁷ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 5; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 36; Hasan Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 1995, s. 54; Sav, s. 22; Hayrettin İhsan Erkoç, “Anadolu'da Moğol Etkileri (13.-15. Yüzyıllar)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S. XIX, (2015), s. 39; Arzu Erdem, *Cengiz Han ve Türk Moğol Devleti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi S B E., Elazığ 2016, s. 26; Kartal, s. 58; Akkuş, Bağcı, s. 155-6; Elif Karadağ, *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Moğolların Anadolu'ya Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas 2019, s. 27; Özen, s. 519.

Türkiye Selçuklularını adeta zirveye taşıyan bu seçkin Sultan'ın kırk beş yaşında zamansız ölümü Türkiye Selçukluları için pek ağır sonuçlar doğurdu.¹⁷⁸ Moğol istilâsının dünyayı kasıp kavurduğu bir dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'ni askerî, siyâsî, malî ve ilmî alanında çok ileriye taşıyan I. Alâeddîn Keykûbâd'ın ölümü Selçuklular için büyük bir kayıp olmuştur.¹⁷⁹ Türkiye sınırlarına saygı gösteren Moğollar onun ölümüyle artık sınırlardan içeri girmek için fırsat kollamaya başladılar. Anonim Selçuknâme'de I. Alâeddîn Keykûbâd'ın ölüm haberini alan Moğolların Türkiye Selçuklu Devleti'nin güçten düşeceğini varsayıp sevinerek Curmagun Noyan ile Baycu Noyan'a "*Demir Sultan gitti! Bundan sonra devlet ve zaman sizden yanadır. Gidip Rûm diyarını alınız!*" emrini verdiklerini kaydetmiştir.¹⁸⁰ Bu yönüyle Türkiye Selçuklu tarihinde I. Alâeddîn Keykûbâd'ın ölümü bir dönüm noktası teşkil eder.¹⁸¹ Onun yerine hükümdar olan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev babası gibi ileri görüşlü değildi. Ayrıca siyâsî konularda deneyimi de yoktu. Onun döneminde peş peşe sıkıntıların çıkması devletin siyâsî ve toplumsal çözülme sürecini hızlandırmıştı.¹⁸² II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in devlet idaresindeki hatalı kararları Moğol istilâsını kolaylaştırmıştır. Sultanın içki ve eğlenceye düşkünlüğü ve Saadeddîn Köpek'in etkisinde kalarak birçok kıymetli devlet adamlarını öldürmesi ülkeyi adeta başsız bırakmıştı. Münecimbaşı Ahmed onun hakkında şu bilgileri vermiştir: "*Onun devrinde Anadolu Selçuklu Devleti'nin parlaklığı söndü. Çünkü Gıyâseddîn Keyhüsrev zevk ve eğlenceye çok düşkündü.*"¹⁸³ Bunun için artık Türkiye Selçuklu Devleti II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'den

¹⁷⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi, Tarih Dizisi 2*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992, s. 68.

¹⁷⁹ İbn Bibi, I. Alâeddîn Keykûbad'ın ölümünden sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nde istikrarsızlık ve belirsizlik günlerinin başladığını fakir ve düşkünlerin iyi bakıldığı, sanatkârların korunduğu Selçuklu devletinin dengesinin bozulduğunu kaydetmiştir. İbn Bibi, s. 446; Ali Ertuğrul, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılı Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefik ve'l-hâfidü'l-halîk*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi S B E., İzmir 2009, s. 536; Bağcı, s. 24.

¹⁸⁰ Anonim Selçukname, s. 43; Koca, s. 42.

¹⁸¹ Korykoslu Hayton, Moğol kuvvetlerinin Baycu Noyan liderliğinde Asya devletleri içinde en güçlüsü olan Türkiye Selçuklu Devleti üzerine yöneldiğini kaydetmiştir. Yine aynı eserde Moğolların, Sultan Alâeddîn Keykûbâd döneminde Anadolu'yu işgale cesaret edemediklerini ve sonradan çatışmaya girmekten kaçındıkları Alâeddîn'in ölüm haberini aldıkları bilgisini vermiştir. Korykoslu Hayton, s. 88-9. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye 1071-1318)*, Turan Neşriyat, İstanbul 1971, s. 390.

¹⁸² Haykıran, s. 159; Koca, s. 42; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, s. 54; Züriye Çelik, *Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2014, s. 62-5..

¹⁸³ Münecimbaşı Ahmed, s. 83.

sonra akıllı ve devlet işlerine hâkim yöneticilerin sayısı azalmış ülke onunla birlikte felakete sürüklenmiştir.¹⁸⁴

2.3. BABA İSHAK İSYANI

13. yüzyılda Moğolların zulmünden kaçan binlerce Türkmen, Horâsân'dan ayrılıp kitleler halinde Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdi. Türkiye Selçukluları Anadolu'ya gelen bu kalabalık nüfusu iktisadî ve sosyal yönden tam bir refaha kavuşturması mümkün olamamıştı. Yine aynı dönemde ülke sınırları içinde bulunan Hârizm askerleri de devlet içinde karışıklara neden olmuşlardı.¹⁸⁵ Şamanî inançlarını tam olarak terk edememiş olan bu göçebe Türkmenler, yerleşik hayatı benimsemiş olan yerli halkla da kaynaşamamışlardı.¹⁸⁶ Anadolu'da umduklarını bulamayan göçebe Türkmenler Amasya bölgesinde zâvîye kurmuş Baba İlyas adında birinin etrafında toplanmaya başladılar. Baba İlyas kendisini bir çeşit peygamber olarak tanıtıp hem siyâsî hem de dinî gayeler güderek taraftar toplamıştı. Bu arada onun müritlerinden olan Baba İshak Türkmenlerin desteği ile Adıyaman Kefersut'ta isyan başlattı.¹⁸⁷ Baba İshak, II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'e karşı çıkararak halkı devlete karşı isyana teşvik ediyordu.¹⁸⁸ Böylece Adıyaman, Kâhta ve Kefersud civarında isyan hızla yayılmaya başladı. Malatya Subaşısı Muzaffereddîn Alişîr isyancılar ile iki defa savaşmışsa da yenilmiştir. Bu zaferden cesaret alan Baba İshak taraftarları Sivas'ı ele geçirip yağmaladı.¹⁸⁹ Baba İshak

¹⁸⁴ Sevim, Yücel, s. 127; Ahmet Küçük, "Kösedağ Savaşı'nın Kaybedilmesinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kişiliği ve Uygulamalarının Rolü", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 292; Fatma Çapan, "Kösedağ Savaşı'na Giden Yolda Türkiye Selçuklu Devleti'nde İç Siyasi Durum", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 215; Muharrem Kesik, "Kösedağ Hezimetinin Başlıca Etkenlerinden Biri: Sa'deddin Köpek Olayı", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 318; Kösedağ Türkiye Selçuklu hanedanı görseli için bkz. EK 10.

¹⁸⁵ Mehmet Ali Çakmak, "II. Gıyâseddîn Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Edit. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012, s. 402; Sav, s. 43.

¹⁸⁶ Sevim, Merçil, s. 470.

¹⁸⁷ Makrîzî, 1. Cüz, 2. Bölüm, s. 40; Murat Serdar, Murat Hanar, "Kösedağ Savaşı'nın Anadolu'nun Demografik Yapısına Etkisi", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 350.

¹⁸⁸ Sevim, Yücel, s. 124; Sav, s. 44; Murat Keleş, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara Karşı İttifak Arayışları (M. 1220-1277)*, (Yayımlanmamış Yükek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2018, s. 160.

¹⁸⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 422.

mürîdleriyle birlikte şeyhleriyle birleşmek amacıyla Amasya'ya geldi. Fakat bu sırada Amasya Subaşı Mubarizeddîn Armağanşah, Baba İlyas'ı yakalayıp öldürmüştü. Durumdan haberdar olan isyancılar daha sonra Mubarizeddîn Armağanşah'ı öldürdüler. İsyancılar daha sonra intikam için Konya'ya yürüyüşe geçtiler.¹⁹⁰ Bu gelişmeleri endişeyle izleyen II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Keykubâdiye Sarayı'na gitti.¹⁹¹ Baba İshak ve müritleri Kırşehir'in Malya ovasında Frank askerlerinin de olduğu 60 bin kişilik Selçuklu ordusu tarafından yenildi. 1240 yılında Baba İshak isyanı sona erdi. Türkiye Selçuklu topraklarında geçici de olsa huzur ve sükûnet sağlandı.¹⁹²

Türkiye Selçukluları her ne kadar Baba İshak İsyanı'nı bastırmış olsa da isyanın siyâsî, dinî ve ekonomik etkileri uzun süre devam etmiştir. Malya ovasında Baba İshak ve birçok mürîdi öldürülmüştü. Türkmenler, Moğolları düşman bildikleri gibi Türkiye Selçuklu idaresini de düşman saydılar. Bu durumun pek tabîî sonucudur ki Türkiye Selçukluları, Moğol istilâsı öncesinde savaşçı Türkmenlerin desteğini kaybettiler.¹⁹³

Devletler içinde meydana gelen siyâsî bunalımlar çok kolay bir şekilde atlatılmış olsa dahi uzun vadede bu bunalım, iç isyanların ve taht kavgalarının devlete ağır bedelleri olduğu kesindir. Anadolu'da çıkan Baba İshak İsyanı da Selçuklu Devleti'ni askerî ve ekonomik olarak yıpratmıştır. Öyle ki Moğollara karşı Erzurum'da önlem olarak bekletilen büyük ordu bile harekete geçirilmişti. Bu durum Erzurum ve çevresini savunmasız bırakmış ve Moğolların işini kolaylaştırmıştı.¹⁹⁴

Moğollar 1240 yılında Curmagun Noyan komutasında Anadolu'ya ilerleyip Hristiyanların elinde olan Ani ve Kars'ı yağmalamışlardı. Halkın bir kısmı öldürülürken geri kalanı esir edildi. Ancak II. Gıyâseddîn Keyhüsrev Selçuklu Devleti'ne yaklaşmakta olan Moğol tehdidine karşı süratle önlem almayı ihmal etmedi. Moğol ordusunu Anadolu sınırlarında karşılamak için Sinâneddîn Yakut'u Erzurum

¹⁹⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 423; Sevim, Yücel, s. 125.

¹⁹¹ Münecimbaşı Ahmed, s. 79; Mehmet Ali Gürel, *Anadolu'da Moğol İsyanları ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE, Konya 2001, s. 27.

¹⁹² İbn Bibi, s. 482; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 153; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 424; Gürel, s. 27; Karadağ, s. 40.

¹⁹³ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 9; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 424; Bağcı, s. 25.

¹⁹⁴ İbn Bibi, s. 481; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 430; Kaymaz, s. 126-7; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 36; Sav, s. 46; Ömer Tokuş, "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyalarının İsyanları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 117, S. 230, (2017), s. 180; Akkuş, Bağcı, s. 156.

Subaşılığı'na tâyin ederek bölgeye Selçuklu askerlerini sevk etti. Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti'nin aldığı bu tedbirlerden sonra korkarak Mugan'a döndüler. Ancak Selçuklu Devleti'nin lehine olan bu olumlu hava Baba İshak isyanı ile bozuldu.¹⁹⁵ İsyanın zorlukla bastırılması Moğolların dikkatinden kaçmamıştı. Baycu Noyan, Türkiye Selçuklu askerî gücünün yıprandığını görüp Anadolu sınırlarından içeri girmek için cesaret buldu. Çünkü Baycu Noyan Türkiye Selçuklu Devleti'nin görüldüğü gibi güçlü olmadığını anlamıştı. Moğollar, isyancıların az sayıda kişi ile Türkiye Selçuklu ordusunu yendiklerini duydu. Baba İshak İsyanı sonrasında Anadolu'nun düzeni bozuldu. Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti'ni işgal etmek için cesaretlendiler.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Kardelen Karağaç, *Moğollar Döneminde Anadolu'da Yaşanan İnsan Kayıpları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi SBE, Kastamonu 2019, s. 9.

¹⁹⁶ Simon de Saint Quentin, s. 45; Haykıran, s. 159; Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 5. Baskı, T.D.A.V Yay., İstanbul 1999, s. 178-9; Sav, s. 45; Demirer, s. 52; Bağcı, s. 24.

3. BÖLÜM

3. BAYCU NOYAN'IN CURMAGUN NOYAN'DAN KOMUTAYI DEVRALMASI

Azerbaycan'ın Mugan sahrasında karargâh kurmuş olan Moğol ordusunun komuta kademesinde önemli bir görev değişikliği yaşanıyordu. Bu değişimin nedeni de Curmagun'un yatalak derecesinde hastalanmasıydı. Ancak tarihî kaynaklar Curmagun Noyan'ın hastalığı ve olayın gerçekleşme tarihi hakkında tutarlı bilgiler vermemişlerdir. Genceli Kiragos, Curmagun Noyan'ın hastalanmasını şu şekilde aktarmıştır: “*Tatarların yağmakârlığı ve tahribâne hareketlere ara vermelerinin sebebi, başkumandan Curmagun'ın güya bir şeytan çarpmasıyla hâsil olan ıstıraplarının etkisinde kalarak konuşma kudretini kaybetmiş olması idi.*”¹⁹⁷ Yine bir başka Ermeni müellifi olan Genceli Kiragos, Baycu Noyan'ın Curmagun'dan Komutayı devralmasını şu şekilde açıklamıştır. “*Ermeni takvimine göre 691/20 Ocak 1241-19 Ocak 1242 senesi başında hakan kendi ordularına bir emirname göndermiş ve dili tutulan başkumandan Carmağan'dan boşalan makama yardımcı subaylarından Bacu Gurteci'yi getirdiğini bildirmişti. Çünkü Tatarlar her işlerini fal¹⁹⁸ ile görürlerdi.*”¹⁹⁹ Müverirrih Vardan, hastalanma nedenini belirtmezken Baycu Noyan'ın, 1242 yılında Curmagun'a halef olduğu bilgisini vermiştir.²⁰⁰

Yine farklı kaynaklar Curmagun Noyan'ın duyma problemi yaşadığı için yerine Baycu Noyan'ın geçtiğini ve onun İran ile Güney Kafkasya bölgesinin idaresini ele aldığını kaydetmişlerdir.²⁰¹ Gerçekten de Baycu Noyan tarihin bu kesiminden sonra daha yetkili bir Moğol komutanı olarak kaynaklarda yer almaya başladı. Wilhelm Rubruk, Baycu'nun otlak alanını gördüğünü ve onun Türkler ile İranlıları hâkimiyeti

¹⁹⁷ Kiragos, s. 68.

¹⁹⁸ Baycu Noyan'ın fal çekilerek Kafkas ve Anadolu bölgesi sorumluluğuna getirilmiş olma ihtimali her ne kadar bize ilginç gelse de Moğolların falcılığa önem verdikleri kaynaklarda belirtilmektedir. Moğolların başkenti Karakorum'a giden ve bir süre burada kalan Wilhelm Von Rubruk, Mengü Han'ın sarayını ziyareti sırasında gördüklerini kaydetmiştir: “*Tam biz içeri girdiğimiz sırada, kömür karası gibi yanmış koyun kürek kemikleri taşıyan hizmetçileriyle karşılaştık. Bunun ne anlama gelebileceğini bir türlü kestirememiştim. Sonradan bunu öğrenmek istediğimde anladım ki Môngke, bu kemiklere sorulmadan, yurduna girmesi için kimseye izin vermemiş.*” diyerek Moğolların bu tür inançlara önem verdiklerini belirtmiştir. Rubruk, s. 128-9; Haykıran, s. 37.

¹⁹⁹ Kiragos, s. 83; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 214.

²⁰⁰ Vardan, s. 228; Chamicii'ye göre Curmagun Noyan 1242'de ölmüştür. Father Michael Chamicii, *History of Armenia*, Translated Johannes Advall, Vol. II, Calcuta 1827, s. 237; Grigor, s. 41; Curmagun Noyan'ın yerine Baycu Noyan'ın atanması hakkında Moğollar ile ilgili yayımlanmış hiçbir kaynakta yeterince bilgi bulunmamaktadır. Galstyan, s. 16; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 129.

²⁰¹ Bayarsaikhan Dashdondog, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Vol. 24, Edit. Michael R. Drompp-Devin De Weese, Brill, Leiden Boston 2011, s. 60; Şirin Beyânî, C. I, s. 182; Timothy May, “Mongol Conquest Strategy in the Middle East”, *The Mongols' Middle East*, Vol. 127, Edit. Bruno De Nicola and Charles Melville, s. 23-4; Lane, s. 61.

altına aldığı kaydetmiştir. Yine Rubruk, Baycu Noyan'ın Aras Nehri yakınlarında bulunan Moğol ordusunun komutanı olduğunu belirtmiştir.²⁰² Buna rağmen Baycu Noyan'ın önemli kararlar öncesinde hasta yatağındaki Curmagun Noyan'a ve onun eşi olan Ayıltan'a Hâtûn'a da danıştığı ve yine onlardan onay aldığı kaynaklarda yer almaktadır. Genceli Kiragos bu durumun nedenini şöyle açıklamıştır: *“Curmagun bu sakat haliyle beraber yine iktidar hizmetinde bırakılmıştır. Eşi ve çocukları, maiyetindeki kumandanların yardımıyla emirlerin tatbikini devam ettiriyordu. Çünkü Hakan öyle arz ediyordu. Fazla olarak, Curmagun ölse bile cesedinin orduyu her yerde takip etmesini emretmişti. Zira bu, talihli ve her teşebbüste daima muvaffak olmuş değerli bir kumandandı.”*²⁰³ İbn Bibi ise diğer kaynaklardan farklı olarak Baycu Noyan daha Curmagun Noyan'ın hastalığı döneminde dahi komutayı ele aldığını belirterek şu bilgileri vermiştir: *“Bu ülkenin işlerinin düzeninde ve temelinde baş gösteren gevşekliğin ve gerilemenin ilk işareti şu idi: Âdil Curmagun Noyan'ın sağlığının felçle bozulmasının üzerinden bir müddet geçince Kağan tarafından Cihangir ordunun başkomutanlığına, subaşılığına ve yöneticiliğine Baycu Noyan getirildi.”*²⁰⁴

Baycu Noyan daha önce Ermeni ve Gürcü prenslerle yapılan antlaşmalar gereği büyük bir sefer için onlardan asker istedi.²⁰⁵ Hazırlıklarını tamamlayan Baycu Noyan 1242 yılında kalabalık bir orduyla Anadolu'ya yöneldi.²⁰⁶

3.1. BAYCU NOYAN'IN ANADOLU'YA İLK SEFERİ

3.1.1. Baycu Noyan'ın Erzurum'u İstilas

Curmagun Noyan'ın sağlığının bozulması ya da farklı kaynaklara göre ölümü üzerine Ögeday Han Curmagun'nun yerine Baycu Noyan'ı başkomutan olarak atadı. Sümer'e göre, Baycu Noyan Anadolu'ya ilerlediği sırada Ögeday Han ölmüştü. Moğol tahtına vekâleten karısı Turakina Hâtûn bakıyordu. Ögeday Han, aktif ve yetenekli komutanlarından biri olan Baycu Noyan'a Anadolu topraklarına kadar hiç durmadan ilerlemesini emretti. Bu şekilde Türkiye Selçuklu hükümdarının askerî ve siyâsî gücü

²⁰² Rubruk, s. 185.

²⁰³ Kiragos, s. 68.

²⁰⁴ İbn Bibi, s. 490.

²⁰⁵ Grigor, s. 31.

²⁰⁶ Grigor, s. 33.

yoklanacaktı.²⁰⁷ İbn Bibi, Baycu Noyan'ın Anadolu'yu istilâ etmek istemesinin nedenlerini şöyle açıklamıştır: “*Baycu, işleri ilerletmek, durumu düzeltmek, kıskançları alt etmek ve düşmanları yere serip güçlü devlete yeni bir karakter kazandırmak, elde edeceği o şerefle Kaan ile çocuklarının yanında daimi itibar ve ilgi kazanmak istedi. Bunu gerçekleştirmek için Tatar süvârilerinden 30 bin kişi seçerek Rum beldelerinin ve serhaddinin en önemlilerinden olan Erzurum'a' yöneldi.*”²⁰⁸ Baycu Noyan 30 bin kişilik Moğol ordusuyla Türkiye Selçuklu sınırlarına yaklaşılmaya başladı.²⁰⁹ Simon De Saind Quentin bu sırada gerçekleşen ilginç bir olayı şu şekilde nakletmiştir: “*Şehirin kadınları Erzurum'a bir km uzaklıkta bulunan bir hamama gitmişler. Bu sırada Moğolların geldiğini gören kadınlar, kaçamayacaklarını anladıkları için kendilerini sürekli olarak Baycu Noyan'ın ve ordusunun hizmetine sunmak istemişlerdir. Ancak katı yürekli Moğollar, Baycu Noyan'ın emri ile sayıları iki bin olan bu kadınların tamamını öldürdüler.*” Dönemin nüfus koşulları göz önünde bulundurulduğunda Simon De Saind Quentin'in belirttiği iki bin rakamının abartılı olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁰ Baycu Noyan idaresindeki Moğollar ilk olarak Erzurum²¹¹ şehrini 1242'de kuşattılar.²¹² Baycu Noyan şehrin teslim olması için elçilerini gönderdi. Erzurum halkı teslim olmayı kabul etmemiş ve Moğol elçilerine türlü hakaretlerde bulunmuşlardı.²¹³ Moğollar hemen şehrin etrafına kurdukları mancınık ve arradeler ile kalenin içine büyük kayalar fırlattılar. Erzurum Subaşı Sinaneddîn Yakut ve Frank askerî birlikleri komutanı İstankuş arada kaleden çıkıp askerleriyle Moğollara ani saldırılarda bulunuyordu.²¹⁴ Erzurum şehri iyi bir direniş gösteriyordu. Kuşatmanın iki aydır devam etmesi ve daha

²⁰⁷ İbn Bibi, s. 490; Vardan, s. 228; Kiragos, s. 83; Korykoslu Hayton, s. 88; Ahmed b. Mahmud 1242-1243 tarihlerinde Moğol Hanı'nın Emîr Baycu adında bir beyi Anadolu'nun feth edilmesi göreviyle kalabalık bir orduyla gönderdiğini nakleder. Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 153; Muîzz al-Ensab'a göre Baycu Noyan, Ögeday Han döneminde Emîr rütbesine terfi ettirilmişti. Muîzz al-Ensab, s. 77; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 9; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 30; Sav, s. 46. Turakina Hâtûn, Baycu Noyan'ı Curmagun'un yerine atadı. Demirer, s. 50.

²⁰⁸ İbn Bibi, s. 490-1.

²⁰⁹ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, s. 100-1.

²¹⁰ Simon de Saint Quentin, s. 45-6.

²¹¹ Genceli Kiragos, Erzurum şehrinin ismini *Garin* olarak vermiştir. Kiragos, s. 83; Grigor, Erzurum için *Karin* ismini kullanmıştır. Grigor, s. 33.

²¹² İbn Bibi, s. 491; Kiragos, s. 83; Grigor, s. 33; Vardan, s. 228; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 19; Chamicii, s. 237; *Anonim Selçuknâme*, s. 43; Münecimbaşı Ahmed, s. 80; Sevim, Yücel, s. 125; Galstyan, s. 17; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 427; Mahmut Yıldırım, *II. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi SBE, Niğde 1998, s. 35.

²¹³ Kiragos, s. 83; Demirer, s. 51.

²¹⁴ İbn Bibi, s. 491.

da uzayacağı endişesi Baycu Noyan'ı telaşlandırdı.²¹⁵ Çünkü Baycu Noyan Erzurum'a gelecek bir Selçuklu yardım ordusunun baskınından çekiniyordu.²¹⁶ Bu sırada beklenmedik bir olay yaşandı. Şehrin Şahnesi olan Şerefeddîn Duvinî ihanet ederek Baycu Noyan'la gizlice antlaşma yaptı. Antlaşmaya göre Şerefeddîn Duvinî, kendisine, ailesine ve adamlarına dokunulmaması şartıyla korumakla yükümlü olduğu kale burcuna Moğol askerlerinin çıkmasına müsaade edecekti. Baycu Noyan, hemen Duvinî'ye bir mektup göndererek ona teminat verdi. Bu şekilde iki yüz Moğol askeri gece vakti Duvinî'nin bulunduğu burca çıkarak Erzurum kapılarını dışarıda bekleyen Moğol askerlerine açtılar. Simon de Saint Quentin ise Erzurum'un işgali sırasında şehrin idarecilerinin, Moğolların sayıca üstünlükleri karşısında Baycu Noyan'la canlarına dokunulmayacağı ve kendilerine koruma sağlanacağı teminatı ile şehri teslim etmeye razı olduklarını nakletmiştir. Yine aynı müellife göre, Baycu Noyan komutasındaki Moğollar antlaşmayı kabul ederek Erzurum şehrine girmiş, ancak sözlerinde durmayarak Erzurum halkını öldürmüşlerdir.²¹⁷ Moğollar şehri ele geçirdiklerinde katliam yaptılar. Erkekleri öldürüp, kadınları da esir olarak yanlarında götürdüler.²¹⁸ Erzurum'da yaşayan Hristiyanlar da zarar görmüştü. Şehirde bulunan manastırlar ve kiliseler tahrip edilirken bunlara ait ne kadar kıymetli eser varsa yağmalandı. Moğollar ele geçirdikleri dinî semboller ve kutsal kitapları onlarla beraber gelmiş Hristiyan askerlere düşük fiyatlardan sattılar. Baycu Noyan ve Moğol askerleri daha sonra Mugan Ovası'na döndüler.²¹⁹

²¹⁵ Grigor, s. 33.

²¹⁶ Koca, s. 47.

²¹⁷ İbn Bibi, s. 491-2; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 19; Kiragos, s. 33; Grigor, s. 83; Simon de Saint Quentin, s. 57; Müneccimbaşı Ahmed, s. 80; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 9; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 37; Galstyan, s. 64; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, s. 55; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 214; Erkan Göksu, "Kösedağ Savaşı 1243", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. II, (2009), s. 3; Fatma Yiğit Akkuş, "Kösedağ'dan Ayn Câlût'a Türk Moğol Hâkimiyet Mücadelesi", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s.438; Sav, s. 47; Gürel, s. 28; Keleş, s. 178.

²¹⁸ İbn Bibi, s. 492; Simon de Saint Quentin, s. 57; Müneccimbaşı Ahmed, s. 80; Serdar, Hanar, s. 354.

²¹⁹ Grigor, s. 33; Galstyan, s. 64; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, s. 63; Göksu, "Kösedağ Savaşı 1243", s. 3; Gürel, 28; Demirel, s. 51; Özgür Işık, *Cengiz Han Döneminden Timurlu Devleti'nin Yıkılışına Kadar Ermeni- Moğol İlişkileri (1220-1447)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas 2015, s. 25.

Türkiye Selçuklu ordusu Erzurum'a yardım için yola çıkıp Erzincan'a vardığında Moğolların şehri ele geçirdiği haberi alınmıştı.²²⁰ Anonim Selçuknâme'de Moğolların Erzurum'u kuşatmasına dair ilginç bilgiler verilmiştir. Buna göre Moğolların Erzurum'a geldiği haberi şarap içmekle meşgul olan Selçuklu Sultanına ulaştığında II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in "*Moğollara ne asker gerekir!*" diyerek düşmanın gücünü hafife almış ve az sayıda askerî yardıma göndermiştir.²²¹ Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev Erzurum'un düştüğünü haber alınca askerlerin yurtlarına dönmelerini emretti. Öte yandan devlet adamlarına haber göndererek Moğollara karşı alınacak önlemleri görüşmek üzere huzuruna gelmelerini emretti.²²² Erzurum'un Moğol işgaline uğraması ile Moğol istilâsının Anadolu'daki ilk adımları atılmış oluyordu.²²³

3.1.2. Köseadağ Savaşı

Baycu Noyan'ın idare ettiği Moğol orduları Erzurum'u bu şekilde yağmaladıktan sonra kışı geçirmek üzere Mugan Ovası'na geri döndüler. Baycu Noyan'ın Mugan'a çekilmesi Türkiye Selçuklu Devleti'ne savaşa hazırlanma fırsatı verdi.²²⁴ Bu arada Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, devlet adamları ve ordu komutanları ile Moğollara karşı alınacak tedbirleri görüşüyordu. Uzun tartışmalar neticesinde Hristiyanlar dâhil olmak üzere komşu Müslüman devletlerden asker toplama yoluna gidildi. Ayrıca Hârizm askerleri de davet edilerek yapacakları yardımlar karşılığında kendilerine Harput'un iktâ olarak verilmesi vaad edilmişti. Selçuklu Devleti'nin vasalı olan Gürcü ve Ermeni prensliklerine asker yardımı için elçiler gönderildi. Ancak Selçuklu Sultanının bu yardım çağırısına sadece iki bin Latin askeri ve Suriye'den gelen ve yanında iki bin süvârî getiren Nasuheddîn Farisî'den başka hiçbir devlet cevap vermedi.²²⁵ Türkiye Selçuklu ordusu çoğunluğu Türk askeri olmak üzere Arap, Kıpçak,

²²⁰ Ümit Hassan, Halil Berktaş, Ayla Ödekan, *Türkiye Tarihi I (Osmanlı Devletine Kadar Türkler)*, Yayın Yönetim. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s. 239; Yıldırım, s. 36.

²²¹ *Anonim Selçuknâme*, s. 43.

²²² İbn Bibi, s. 493; Demirer, s. 52.

²²³ Sevim, Merçil, s. 471.

²²⁴ Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 10; Sav, s. 47, Keleş, s. 178.

²²⁵ İbn Bibi, s. 494-6; İbnü'l Verdi Halep'ten Nasuheddîn Farisî'nin Türkiye Selçuklu Sultanına yardıma geldiğini belirtmiştir. İbnü'l Verdi, s. 117; Korykoslu Hayton, s. 89; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 432; Hassan, Berktaş, Ödekan, s. 240; Serdar, Hanar, s. 354; Sav, s. 48; Keleş, s. 179-80.

Gürcü ve Frank²²⁶ kuvvetlerinden oluşan 80 bin kişilik bir mevcuda ulaşmıştı.²²⁷ Genceli Kiragos, Moğolların Anadolu'ya ilerleyişi öncesinde Selçuklu Sultanının Baycu Noyan'a elçiler gönderip onu askerinin çokluğu ile tehdit ettiğini, Baycu Noyan'ın bu tehdit dolu sözler karşısında yalnızca şunları söylemekle yetindiğini kaydetmiştir: “*Pek mağrurane söylediniz. Muzafferiyet, Allah'ın muvaffak edeceği tarafta tecelli edecektir.*”²²⁸ Bu sırada Gürcü ve Ermeni destekli Moğol ordusunun yaklaştığını Sultan'a bildirdiler. Baycu Noyan, ordusunda herhangi bir ihanet olasılığını engellemek için yardımcı Gürcü ve Ermeni kuvvetlerini ordunun çeşitli kıtalarına dağıttı. Moğol ordusuna yardıma gelenler arasında Gürcü ve Ermeni Prenslardan Avak, Şehinşah, Papa Sargis ve Sainsenus gibi isimler vardı.²²⁹

II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Moğolların yaklaşmakta olduğu haberi üzerine devlet adamlarıyla görüşerek onların fikirlerini sordu. Tecrübeli devlet adamları Moğollara karşı Sivas şehrinde kalarak savunma savaşı yapılması konusunda görüş bildirdiler. Sivas şehrini savunmaya uygun hale getirmenin vasal ülkelerden gelecek askerî yardımlarından daha önemli olduğunu da Sultana söylediler.²³⁰ Ancak Selçuklu devletinin tecrübesiz, aynı zamanda savaş heveslisi komutanları Moğollara karşı

²²⁶ II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Moğollara karşı Frenk, Yunan, Arap, Gürcü ve Ermenilerden oluşan bir ordu toplamıştı. Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 19; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 153-4; Koca, s. 52-3; Göksu, “Kösedağ Savaşı 1243”, s. 5; Tokuş, s. 181; Köseadağ Savaşı'nda Ermeni ve Gürcü birlikleri için bkz. Mehmet Özmenli, “Ermeni ve Gürcü Birliklerinin Köseadağ Savaşı'nın Seyrine Etki Eden Tutumları ve Faaliyetleri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13/4 (2014), ss. 993-1005; Abdülkerim Özaydın, “Arapça Kaynaklara Göre Köseadağ Savaşı (641/1243)”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 14.

²²⁷ Kaynaklar Selçuklu ordusunun mevcudunu 80 bin ile 200 bin civarında olarak çok farklı kaydetmişlerdir. İbn Bibi, s. 495; *Anonim Selçuknâme*, s. 43; Grigor, s. 34; Wilhelm Von Rubruk, s. 190-1; Karadağ, s. 41; Işık, s. 25.

²²⁸ Kiragos, s. 85; Selçuknâmede de buna benzer bir bahis olup, II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Moğolları yanındaki köle askerleriyle bile ezebileceğini söylediğini nakletmiştir. *Anonim Selçuknâme*, s. 43; Demirel, s. 53; Keleş, s. 183.

²²⁹ Grigor, s. 33-4; Kiragos, s. 86; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, s. 63; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, s. 55.

²³⁰ İbn Bibi, s. 496; Müneccimbaşı Ahmed, s. 80; Osman Turan'a göre, II. Gıyâseddîn Keyhüsrev devlet idaresi ve ordu yönetimi konularında zayıf biriydi. Kendisi tecrübeli ve akıllı devlet adamlarının sözlerine itibar etmiş olsa ve ordusuyla Sivas'ta beklese savaşı kendisine en uygun şartlarda yapma olanağına kavuşacaktı. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 434; Mustafa Uyar, “Kösedağ Savaşı'nı Yeniden Değerlendirmek”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2018, s. 331; Koca, s. 55; Tuna Kaan Taştan, “Selçuklu Devlet Adamlarının Köseadağ Savaşı'ndaki Rolü”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 153.

saldırıya geçilmesini savunuyorlardı. Onların böyle düşünmelerinin başka bir nedeni de Erzincan'a ulaşan Moğolların bölgede yaptığı tahribat ve katliamların Selçuklu ordusunda duyulmasıdır.²³¹ Sonunda II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, genç emîr ve komutanların görüşlerini benimseyerek Sivas'tan ileriye hareket edilmesini emrini verdi.²³² Türkiye Selçuklu ordusu Zara-Suşehri arasında bulunan ve savunmaya çok elverişli Köseadağ mevkiinde konakladı.²³³ Diğer yandan Baycu Noyan idaresindeki Moğol orduları temkinli şekilde ilerleyerek Köseadağ civarına yakın bir konumda olan Akşehir ovasına gelmişti. Savaş taktikleri konusunda tecrübe sahibi olan Baycu Noyan, Selçuklu kuvvetlerinin nereden saldıracaklarını biliyordu. Bu maksatla kardeşini bir Moğol kuvvetiyle birlikte önden gönderdi. Çünkü bu Moğol kuvvetleri yenilecek olursa kendisi başka bir Moğol ordusuyla yetişip Türklere saldıracaktı.²³⁴ Baycu'nun 30-40 bin civarında donanımlı²³⁵ askerle Akşehir ovasına²³⁶ geldiğini duyan tecrübesiz ve genç komutanlar buna sevinerek “*Ne güzel, ganimet önümüze, tahta üstündeki et gibi sunuldu. Moğol askerleri güce başvurmada ve silah kullanmadan elimize düştü.*” dediler.²³⁷ Köseadağ mevkiinde geçitler önceden Selçuklu askerleri tarafından tutulmuş ve hayatî öneme sahip olan suyun yakınında ordu karargâh kurmuştu.²³⁸ Bundan dolayı tecrübeli ve akıllı devlet adamları olan Sahip Mühezzibeddîn, Gürcüoğlu Zâhireddîn ve Beylerbeyi hep birlikte Sultana giderek buldukları mevziinin korunaklı bir yer olması bakımından terk edilmeyip savunma savaşının yapılmasının daha uygun olacağı görüşünü söylediler.²³⁹ Ancak Muzaffereddîn oğlu gibi atılgan ve genç olan komutanlar yine düşmanın üzerine gidilmesi görüşünü ısrarla Sultan'ın huzurunda tekrarladılar. Sultan ikinci bir hata daha yaparak saldırı kararını onayladı.²⁴⁰ Böylece 20 bin kişiden oluşan Selçuklu öncü kuvvetleri saldırıya geçerek dar vadilerden aşağıya inmeye

²³¹ Hassan, Bertkay, Ödekan, s. 240; Karağaç, s. 11; Yıldırım, s. 39.

²³² İbn Bibi, s. 496; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 37; Koca, s. 56; Sav, s. 49; Demirel, s. 54.

²³³ Sevim, Yücel, s. 126; Koca, s. 56; Tokuş, s. 181; Köseadağ bölgesi görselleri için bkz. EK 1-2-3.

²³⁴ Simon de Saint Quentin, s. 58; Koca, s. 54-5.

²³⁵ İbn Bibi, s. 497; Hamdullâh Müstevfi-yi Kazvîni, s. 381; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 433; Sevim, Yücel, 126; Tokuş, s. 181.

²³⁶ Sevim, Merçil, s. 472.

²³⁷ İbn Bibi, s. 497.

²³⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 434.

²³⁹ İbn Bibi, s. 497; Türkiye Selçuklu emîrleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Seda Albayrak, “Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu Emirleri”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. II, (2019), ss. 203-13.

²⁴⁰ Hassan, Bertkay, Ödekan, s. 241; Sevim, Yücel, s. 126; Nizameddin Sührâb, Gürcü oğlu Zâhireddîn'i savunmada kalma önerisinden dolayı kâfir olduğu için korkak olduğunu öne sürerek ağır ithamlarda bulunmuştu. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 434; Koca, s. 58.

başladılar.²⁴¹ Savaş 13 Muharrem 641/3 Temmuz 1243'da başladı.²⁴² Muzaffereddîn'in oğlunun gurur ve kibirle hareket ederek Sultan ve diğer devlet adamlarının at binmelerini beklemeden birlikleriyle saldırıya geçip tedbirsiz davrandı.²⁴³ Türkiye Selçuklu ordusunun geldiğini gören Baycu Noyan düşmanın Köseadağ vadilerine inip yorulmalarını bekledi. Çünkü yorulan Selçuklu ordusu pusuya düşürüldüğü takdirde kaçış için mecalleri kalmayacaktı.²⁴⁴ Baycu Noyan, Selçuklu ordusunun düzensiz inişini görünce Selçuklu ordusunun gücü olmadığını saf oluşturmalarından belli olduğunu anladı. Baycu Noyan'ın emri üzerine Moğollar düzlük yere inmeye çalışan Selçuklu ordusuna hemen saldırdılar. Selçuklu ordusu atları yoruluncaya kadar kahramanca savaştı. Tam bu sırada Moğollar Orta Asya savaş geleneği olan sahte geri çekiliş taktiğini uygulamaya koydular. Selçuklu emîr ve komutanlar bunu anlamayarak Moğolların korktukları için geri çekildiklerini düşündüler. Hatta Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'e haber yollayarak düşmanın yenildiğini söylediler.²⁴⁵

Gerçekte ise durum bambaşka idi. Baycu Noyan, kendilerini takip eden Selçuklu öncü kuvvetlerinin yeterince yorulduğunu görünce askerlerine geri dönerek düşmana ok atmalarını emretti.²⁴⁶ Kısa sürede Selçuklu öncü kuvvetleri bozguna uğradı. Birçok emîr ve komutan askerleriyle birlikte şehit düştü. Köseadağ bölgesinin her yeri cesetlerle doldu.²⁴⁷ Bu arada Selçuklu ordusunda bulunan İran asıllı devlet adamları ve Hristiyan Frank askerleri korkuya kapılarak savaş alanını terk etmeye başlamıştı.²⁴⁸ Selçuklu ordusunun komutanı olan Nizâmeddîn Sührab da bu sırada şehit düşünce Selçuklu ordusu dağılmaya başladı. Köseadağ Savaşı'nda Moğollar karşısında mağlup olan Selçuklu ordusunda bulunan Şalva oğlu Zâhir el-Devle sancakları indirerek kaçmayı

²⁴¹ Sevim, Yücel, s. 126.

²⁴² Selçuknâme'de savaşın 8 Safer 641/28 Temmuz 1243 tarihinde gerçekleştiği kaydedilmiştir. Anonim Selçuknâme, s. 43. İbn Bibi savaşın 11 Muharrem 641/1 Temmuz 1243'da yapıldığını belirtirken 1243 yılında hayatta olan İbnü'l-Adîm ise savaşın 13 Muharrem/3 Temmuz'da gerçekleştiğini kaydetmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Faruk Sümer, "Köseadağ Savaşı", *DİA*, C. XXVI, ss. 272-3.

²⁴³ Aksarayî, s. 35; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 435; Tokuş, s. 181.

²⁴⁴ İbn Bibi, s. 499; Koca, s. 60.

²⁴⁵ İbn Bibi, s. 499; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, E Yay., İstanbul 1979, s. 145; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 38; Sav, s. 49; Koca, s. 61; Sahte geri çekilme (Turan) taktiği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mazlum Şahin Demir, "Rumlaşan Selçuklular Sahte Ricatı Unuttu: Köseadağ Savaşı (3 Temmuz 1243)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. IV, S. XII, (2017), ss. 229-47; Altay Tayfun Özcan, "Chronica Maiora'da Moğol İmajı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S. 2, (2012), s. 439; Akkuş, Bağcı, s. 157.

²⁴⁶ İbn Bibi, s. 499; Anonim Selçuknâme de Moğol askerlerinin hep birlikte köpek gibi havlayarak ok yağdırdıklarından bahsetmiştir. Anonim Selçuknâme, s. 43; Plano Carpini, s. 100; Karaağaç, s. 11.

²⁴⁷ Anonim Selçuknâme, s. 43.

²⁴⁸ Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 19-20; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Danışman, s. 53.

tercih etti.²⁴⁹ Bu gelişmeler yaşanırken Selçukluların ana ordusu henüz ovaya inmekteydi. Ancak onlar öncü kuvvetlerinin bozguna uğradığını görünce orduda büyük bir telaş ve kargaşa yaşandı. Bazı üst rütbeli komutanlar askerleri ile tüm ağırlıklarını bırakarak savaş alanını erkenden terk edip Sultanı şaşkınlık içinde yalnız bıraktılar.²⁵⁰ Genç ve tecrübesiz Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev tüm Selçuklu ordusunun yenildiği zannına kapılarak mağlubiyeti erkenden kabul etti. Sultan yenilginin üzüntüsüyle mendilini yüzüne kapatarak ağladı.²⁵¹ Akşam vakitlerine kadar at sırtında bekledi. Sultan, idare sorumluluğunu Çaşnıgir Çavlı'ya verdi. Daha sonra hem Moğolların ilerlemesinden çekinmesi hem de Moğollara bağlılık sunmayı düşünen emîrlerin ihanetinden korkması neden ile savaş alanından gece vakti kaçtı. II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, haremını yanına alarak önce Tokat'a, sonra tanınmamak için kıyafet değiştirerek Selçuklu başkenti Konya'ya geldi.²⁵²

Ertesi gün Moğollar, Anadolu Selçuklu ordusuna ait karargâhın ve çadırların yerinde olduğunu görünce Türk askerinin sahte bir geri çekilme taktiği uyguladıklarını zannettiler. Baycu Noyan, çeşitli milletlerden oluşan bu büyük ordunun henüz yenilecek derecede bir savaş olmadan çekilmelerinin ancak bir tuzak düşüncesi olduğuna inanıyordu.²⁵³ Hâlbuki bu çadırlar aceleyle terk edilmiş ve içlerindeki hazineler olduğu gibi düşmana terk edilmişti. İki gün sonra Türk ordusunun tamamen çekildiğini anlayan

²⁴⁹ İbn Bibi, s. 499; Chamicii, s. 237; Koca, s. 62; Kaymaz, s. 127.

²⁵⁰ Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)* s. 101; Ebu'l-Ebü'l-Ferec, *Tarihi Muhtasariüddüvel*, s. 19-20; Grigor, s. 35; Kiragos, s. 86; İbnü'l Verdî, s. 117; Makrîzî, s. 1. Cüz, 2. Bölüm, s. 45; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 158; Galstyan, s. 64; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 38; Sevim, Yücel, s. 126; Koca, s. 62; Tokuş, s. 182; Özyayın, "Arapça Kaynaklara Göre Köseadağ Savaşı (641/1243)", s. 14; Karadağ, s. 46; Erdal Eser, "Köseadağ Savaşı'nın Demir Elbiseleri: Zırhlar", *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, ss. 253-78; Köseadağ bölgesinde bulunmuş ve Sivas Müzesi envanterine kayıtlı Selçuklu zırhları görseli için bkz. EK 4-5.

²⁵¹ İbn Bibi, s. 500; Köseadağ'da ordusunun yenildiğini gören Türkiye Selçuklu Sultanı üzüntüsünden sarığını (destarçe) yüzüne kapatarak ağlamıştı. Merçil, *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, TTK, Ankara 2007, s. 88; Koca, s. 62; Şahin, "Habîbü's-Sîyer'e Göre Türkiye Selçukluları", s. 32; İlyas Gökhan, "Köseadağ Savaşı'nın Eyyubi ve Memlûk Kaynaklarına Yansımaları", *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 26; Kartal, s. 58; Şirin Beyânî, C. I, s. 354; Kütük, s. 299; Özen, s. 519.

²⁵² Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî, s. 381-2; Grigor, s. 35; Kiragos, s. 86; Rubruk, s. 190; Vardan, s. 228; Müneccimbaşı Ahmed, s. 81; Mîrhând, *Ravzatu's Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Türkçe Tercüme, s. 272; Koca, s. 63; Tokuş, s. 182; Gürel, s. 29.

²⁵³ Kiragos, s. 87; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasariüddüvel*, s. 20; Moğollar, çadırlara tam bir gün boyunca girmediler. Simon de Saint Quentin, s. 58; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, s. 55; Karaağaç, s. 12; Fatih Erkoçoğlu, "İslam Kaynaklarına Göre Köseadağ Savaşı", *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 36.

Moğollar bu çadırları yağmaladı. Zengin hazinelerle birlikte silah, eşya, elbiseler de Baycu Noyan'ın eline geçti.²⁵⁴

Türkiye Selçukluları bu savaştan sonra bir dönüm noktası yaşıyordu. Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu, Türkiye Selçuklu kuvvetlerini Köseadağ Savaşı'nda bozguna uğratmıştı. Bu bozgun Anadolu tarihinde derin izler bıraktı.²⁵⁵ Köseadağ Savaşı'ndan yaklaşık yüz sene sonra bile bu hadise "Baycu Yılı" ismi ile tarihin hafızasına kazınmıştı Köseadağ Savaşı'nda Moğollar, tahmin edemeyecekleri kadar kolay bir zafer kazanmış oldular. 1243'de gerçekleşen bu savaş sonrasında Anadolu'da karanlık bir dönem başlamış oldu. Anadolu Selçuklu devleti artık vasal bir devlet statüsüne düşerek bu tarihten sonra Moğollara bağlı Sultan ve emîrlar tarafından yönetilmeye başlanmıştı. Moğollar sadece Anadolu'ya hâkim olmakla kalmamış aynı zamanda Türk halkına ağır vergiler de yüklemişlerdi. Dikkate değer diğer bir husus da şudur ki, Moğollar ekonomik açıdan bir hazine olarak telakki ettikleri Anadolu'yu öldürmek yerine uzun yıllar süründürmeyi ve adeta sömürü düzeni kurmayı amaç edinmişlerdir.²⁵⁶

Köseadağ Savaşı'nı kazanan Baycu Noyan, Türkiye Selçuklu ordusunun dağıldığını görünce Anadolu istilâsı önünde bir engelin kalmadığını anladı. Baycu Noyan, Köseadağ Savaşında elde ettikleri başarı ve ganimetlerle yetinmeye hiç niyetli değildi. Bu yüzden ordularını Anadolu şehirlerini istilâya yöneltti.²⁵⁷

3.1.3. Baycu Noyan'ın Sivas'a İlerlemesi

Köseadağ Savaşı'nda bol ganimetler elde eden Moğol ordusu Baycu Noyan'ın emriyle Sivas'a doğru ilerlemeye başladı.²⁵⁸ Moğollar, Sivas'ı ele geçirmek amacıyla şehir surlarının önüne geldiklerinde onları Sivas kadısı Necmeddîn-i Kırşehirî çeşitli hediyeler ve yiyeceklerle karşıladı. Baycu Noyan onu hemen tanıdı.²⁵⁹ Necmeddîn-i

²⁵⁴ Grigor, s. 35; Simon de Saint Quentin, s. 59; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 20.

²⁵⁵ İbn Bibi, s. 500; Aksarayî, s. 35; Anonim Selçuknâme, s. 43; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, s. 101; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 19-20; İbnü'l Verdî, s. 117; Hamdullâh Müstevfi-yi Kazvînî, s. 381-2; Grigor, s. 35; Kiragos, s. 86; Rubruk, s. 190; Vardan, s. 228; Simon De Sant Quentin, s. 58; Oruç Beğ, s. 5; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Müneccimbaşı Ahmed, s. 80; Sav, s. 50.

²⁵⁶ İbn Bibi, s. 571; Aksrayî, s. 29.

²⁵⁷ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, s. 101.

²⁵⁸ Grigor, Moğolların savaştan sonra Erzincan'a gittiklerini kaydetmiştir. Grigor, s. 35.

²⁵⁹ İbn Bibi, s. 502.

Kırşehirî gençliğinde Horâsân'da tahsil yaparken Moğol Han'ı Cengiz Han ile tanışmıştı. Bu tanışıklığın neticesinde Cengiz Han ona af ve aman belgesi olan *yarlıg* ve *payza*²⁶⁰ vermişti. Bu yüzden Moğollar, Necmeddîn-î Kırşehirî'ne hürmet gösterdi. Baycu Noyan, Cengiz Han'a ait yarlıg ve payza'yı görünce öpüp başına koydu.²⁶¹ Moğol Hanlarının bir kişiye verdiği payza sayesinde o kişi Moğollar nezdinde önemli ayrıcalıklara sahip olurdu.²⁶² Moğol askerleri şehre girerken Sivas'ın idarecileri ve halkı onları çeşitli hediyelerle karşıladı. Moğollar bu karşılamadan memnun oldular. Bunun için Baycu Noyan'ın emri ile Moğol askerleri, Sivas halkının canına dokunmadılar. Moğollar, Sivas surlarını tahrip edip savaş aletlerini yaktılar. Buradaki Moğol yağması üç gün sürdü.²⁶³ Böylece halk son anda Moğol katliamından kurtulmuş oldu.²⁶⁴ Ayrıca Baycu Noyan'ın emriyle Sultanın buradaki hazinesine el konuldu.²⁶⁵

3.1.4. Baycu Noyan'ın Kayseri'yi Ele Geçirmesi

Sivas'tan hareket eden Moğol ordusu Kayseri'ye gelerek şehri muhasara altına aldı. Etrafa mancınıklar kuruldu. Ahiler ve Sipahiler başta olmak üzere Kayseri halkı, burçları ve kale duvarlarını tamir ediyordu.²⁶⁶ Baycu Noyan diğer komutanlarla birlikte Kayseri'nin surları etrafında dolaşarak kuşatma için en uygun yeri bulmaya çalıştı. En sonunda Kayseri surlarında dericiler çarşısı (*debbâğ*)²⁶⁷ mevkiinin karşısında üç adet mancınık kurdurdu. Halk Moğol kuşatması karşısında kahramanca direndi. Şehrin savunmasına Ahiler de katılmıştı. Böylece kuşatma günlerce uzadı. Bu durum Moğol ordusunda bıkkınlığa yol açtı. Öyle ki, Moğol emîrleri ellerinde var olan çok sayıda

²⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 202-3.

²⁶¹ Müneccimbaşı Ahmed, s. 81; Uzunçarşılı, s. 205.

²⁶² Marco Polo, s. 12.

²⁶³ İbn Bibi, s. 502; Kiragos, s. 86; Galstyan, s. 41; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 20; Kiragos, s. 86-7; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Müneccimbaşı Ahmed, s. 81; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 440; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 10; Özaydın, "Arapça Kaynaklara Göre Köseadağ Savaşı (641/1243)", s. 14; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, s. 57; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 215; Gürel, s. 29; Yıldırım, s. 45; Işık, s. 26; Özen, s. 519.

²⁶⁴ İbn Bibi, s. 502; Vardan, s. 228; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 20; Müneccimbaşı Ahmed, s. 81; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 215; Sav, s. 53.

²⁶⁵ Sevim, Yücel, s. 126; Gürel, s. 29.

²⁶⁶ İbn Bibi, s. 502.

²⁶⁷ Hayvanların kurutulmuş olan derilerinin sanayide kullanmadan önce tabaklanması ve terbiye olunması gerekmektedir. İşte bu işlemi yapan zanaatkâra *debbâğ* denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, TTK, Ankara 2000, s. 33.

ganimet yüzünden Mugan Ovası'na dönüp Kayseri'yi gelecek sene kuşatmayı teklif ettiler. Baycu Noyan da kuşatmanın kaldırılıp ertesi yıl taze bir güçle Kayseri'ye dönmeyi düşünüyordu.²⁶⁸ Tam bu sırada bir ihanet olayı gerçekleşir ki durum Moğolların lehine döndü. Kayseri İğdişlerinden bir Ermeni dönmesi olan Haciloğlu, Baycu Noyan'a giderek kendisine can güvenliği ve tımar verileceği vaadiyle şehrin durumu hakkında bilgi verdi.²⁶⁹ Baycu Noyan, kendisi ile işbirliğini kabul eden herkesin can ve mal güvenliğini garanti altına alacağını duyan Subaşı Topal Fahreddin Ayaz da onun yanına gitmişti. Yeniden ümitlenen Baycu Noyan dönmekten vazgeçip tüm Moğol ordusunu toplayarak genel bir saldırı yapılmasını emretti. Moğolların bu son saldırısı başarılı oldu. Kayseri burçlarına çıkan ve kale kapılarını kıran Moğol askerleri şehre girdi.²⁷⁰

Kayseri'yi işgal eden Moğollar sokakta yakaladıkları tüm halkı katlettiler. Tutsak ettikleri askerleri ve emîrleri esir aldılar.²⁷¹ Bundan sonra tamamen savunmasız kalan halkı, kadın ve çocuk ayırımı yapmadan öldürdüler. Moğollar işkence ile Kayseri'nin idarecilerine ve zenginlerine altınların yerlerini söylediler.²⁷² Yalnız genç ve güzel kadınları yanlarında götürmek üzere esir olarak alı koydular. Ahilere ait evler ve iş yerleri yağmalandı. Esirler arasında Ahi Evrân'ın eşi olan Fatma Bacı da vardı.²⁷³ Moğollar daha sonra şehri ateşe verip tamamen küle çevirdiler. Anadolu'nun ticaret şehri olan Kayseri Moğolların yaptıkları tahribat sonucunda harabeye döndü.²⁷⁴

3.1.5. Baycu Noyan'ın Erzincan'ı Ele Geçirmesi

Erzincan daha önce Moğol ordusu tarafından yağmalanmıştı. Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollar ellerinde yeterince ganimet olduğu için Mugan Ovası'na

²⁶⁸ İbn Bibi, s. 503.

²⁶⁹ İbn Bibi, s. 503; Uzunçarşılı, s. 106; Işık, s. 27.

²⁷⁰ İbn Bibi, s. 503; Kiragos, s. 86; Galstyan, s. 41; Özen, s. 519.

²⁷¹ İbn Bibi, s. 504; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 20; Kiragos, s. 86; Galstyan, s. 41; Müneccimbaşı Ahmed, s. 81.

²⁷² Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 20; Grigor, s. 36; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 10; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)* s. 55; Işık, s. 27.

²⁷³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 441; Sav, s. 53; Gürel, s. 29.

²⁷⁴ İbn Bibi, s. 504; Müneccimbaşı Ahmed, s. 81; Kiragos, s. 87; Özaydın, "Arapça Kaynaklara Göre Köseadağ Savaşı (641/1243)", s. 14; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 215; Yıldırım, s. 46.

dönme kararı aldılar.²⁷⁵ Fakat dönüş yolunda Baycu Noyan ordusuyla Erzincan'a geldi. Kendilerine istedikleri kadar altın verilmeyince derhal şehri tekrar kuşatmaya koyuldular.²⁷⁶ Şehir halkı Moğollara karşı bir süre direniş gösterdiyse de Moğolların gazabından kurtulamadı.²⁷⁷ Halkı katlettiler²⁷⁸ ve şehri yerle bir ettiler.²⁷⁹ Bunun üzerine zengin aileler can güvenlikleri için Halep'e kaçtılar.²⁸⁰ Erzincan'da bu yıkım ve katliamı gerçekleştiren Moğollar Mugan Ovası'na yöneldiler.²⁸¹

3.1.6. Moğollar İle Yapılan Barış Görüşmeleri

Kösedağ Savaşı'nda mağlup olan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, önce Konya'ya kaçmıştı. Buradan Antalya'ya gitti. Onun, Sâhip Mühezzibeddîn isminde akıllı bir vezîri vardı.²⁸² Sâhip Mühezzibeddîn, Kösedağ yenilgisinden sonra Amasya'ya gitmişti. Bu şehirde vakit geçirirken Moğolların Kayseri'de yaptıkları katliam ve yıkım haberlerini almış ve çok üzölmüşü. Bu değerli devlet adamı vatansever duygularla Moğol tehlikesini Anadolu'dan def etmek için Amasya Kadısı Fahreddîn ile görüşü. Görüşmenin sonucunda hem Sâhip Mühezzibeddîn hem de Kadı Fahreddîn vakit geçirmeden Baycu Noyan'ın yanına barış antlaşması yapmak üzere gidilmesine karar verdiler.²⁸³ Böylece her ikisi yanlarına kıymetli hediyeler alarak yola çıktılar. Sâhip Mühezzibeddîn ile Kadı Fahreddîn, Erzurum sınırlarında Baycu Noyan'a yetiştiler. Bu sırada Wilhelm Rubruk Baycu Noyan'ın otlak alanını gördüğünü ve onun Türkler ile İranlıları hâkimiyeti altına aldığını kaydetmiştir.²⁸⁴

²⁷⁵ Münecimbaşu Ahmed, s. 81.

²⁷⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 442; Sevim, Yücel, s. 126.

²⁷⁷ Kiragos Erzincan halkının şiddetli bir direniş göstermesine rağmen Moğolların hile yapıp barış vaadiyle onları kandırdığından bahsetmiştir. Kiragos, s. 87; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 21; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154.

²⁷⁸ Müverrih Vardan Moğolların Sivas ve Kayseri'yi teslim olma yoluyla aldıkları için bu şehirlerde yaşayan halka dokunmadıklarını, fakat Erzincan'ın direniş göstermesi nedeniyle halkın öldürüldüğünü kaydetmiştir. Vardan, s. 228; Kiragos, s. 87; Galstyan, s. 41.

²⁷⁹ Özen, s. 519.

²⁸⁰ Sevim, Merçil, s. 472.

²⁸¹ Grigor, s. 36; Vardan, s. 228; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Yıldırım, s. 46.

²⁸² Anonim Selçuknâme, s. 43.

²⁸³ İbn Bibi, s. 505; Münecimbaşu Ahmed, s. 82; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 444; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, s. 57-8.

²⁸⁴ Rubruk, s. 185.

Baycu Noyan, onların saygılı davranışlarını takdir ederek beraberinde Mugan'a götürdü.²⁸⁵ Baycu Noyan, Selçuklu elçilerini hasta yatağında olan Curmağun Noyan ile görüşürdü. Sâhip Mühezzibeddîn, Moğolları barışa ikna etmek için şunları söyledi: *“Sizin de bildiğiniz gibi savaşta öldürülüp ortadan kaldırılan (Selçuklu) askerinin sayısı 3 bin süvârîden fazla değildir. Buna karşılık Moğol ordusundan da çok sayıda asker hayatını kaybetti. Daha Rum memleketlerinin ve uçlarının (etraf) silahlı, teçhizatlı ve dağ yapılı atlara sahip yüz binlerce askeri vardır. Eğer Rum memleketlerinin arı kovanına çomak sokularsa, uzun yıllar heyecan, fitne ve karışıklık son bulmaz. Barış kapısını çalan, tevazu ve düşkünlük kapısından giren kimselerin rızasını kazanmada, onların dileklerini yerine getirmede acele davranmak gerekir.”*²⁸⁶ Sahip'in bu sözleri Curmagun ve Baycu Noyanlar tarafından mâkul karşılandı. Baycu Noyan, Sahip'e *“Rum ülkesinden ordunun Noyanlarına ne kadar (gelir) gelir?”* diye sordu. Sahip, Kadı Fahreddîn ile görüşerek Moğollara her yıl verilecek mallar ile Noyanlara ve askerlere uygun hediyelerin miktarını belirledi. Antlaşma şartları Baycu Noyan'nın isteklerine uygun hale getirilip barış yapıldı.²⁸⁷ Moğollarla yapılan barış antlaşması Selçuklulara pahalıya mal olmuştu. Bundan sonra Anadolu halkı her yıl Moğollara mal, at, kumaş ve başka eşyalar göndermek zoruna kaldı. Ayrıca antlaşma gereği Moğollara önceden belirlenmiş miktarda para da ödenecekti.²⁸⁸ Sahib Mühezzibeddîn, Moğollarla barış antlaşmasını yapıp Sultana durumu arz edince Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev buna çok sevindi. Çünkü Sultan Moğol korkusu nedeniyle nerdeyse İstanbul'a gitmek üzereydi.²⁸⁹ Selçuklu Sultanı, Sahip Mühezzibeddîn'e hizmetleri karşılığında teşrîf (hil'at) vermişdir. Bundan başka kendisine işlemeli altın divit ve altın kılıç hediye

²⁸⁵ İbn Bibi, s. 506.

²⁸⁶ İbn Bibi, s. 506; Anonim Selçuknâme de Sahip Mühezzibeddîn'in: *“Rum askerlerinin sayısı çoktur. Ancak Sultan babası Alâeddin'i zehirle öldürttüğü için savaşta ondan yüz çevirdiler. Bunu bizzat Sultan da bilir. Eğer Selçuklular birleşirse Rum ordusunun önünde kimse duramaz”* dediği nakledilmiştir. Anonim Selçuknâme, s. 43; Halil Çetin, “İlhanlı Hâkimiyeti Altında Anadolu'da Siyasetin Temel Dinamiği: Göçebe Moğol-Türkmen Çatışması” *Turkish Studies*, C. VII, S. 4, Ankara, (2012), s. 1206.

²⁸⁷ İbn Bibi, s. 507; Sevim, Yücel, s. 127; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, s. 58; Tokuş, s. 182; İzzetullah Zeki, “Mühezzibüddin Ali ve Köseadağ Savaşındaki Diplomatik Rolü”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 131.

²⁸⁸ Ebu'l Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 21; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Sevim, Yücel, s. 127.

²⁸⁹ Anonim Selçuknâme, s. 43.

etti.²⁹⁰ Sahip Şemseddîn'le birlikte ona da önemli miktarda iktalar tahsis ettiler. Fakat Sahip Mühezzeddîn, bunların arasında 40 bin dirhemden başkasını kabul etmedi.²⁹¹

Baycu ve Curmagun Noyanlar ile imzalanan bu barış antlaşması Türkiye Selçukluları için ne kadar önemli ise de sonuçta antlaşma şartları bir Moğol Han'ının onayından geçmemiştir. İşte bu yüzden barış antlaşmasını daha sağlam bir zemine oturtmak isteyen Türkiye Selçuklu yöneticileri, Başkırt, Bulgar, Rusya ve Kıpçak ülkelerine egemen olan ve bütün Batı Moğollarının en yüksek idarecisi sayılan Batu Han'a elçi göndermeye karar vermişlerdi. Türkiye Selçukluları bu sayede Baycu Noyan'dan kurtulacaklarını düşünüyorlardı.²⁹² II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, henüz uzun yoldan yeni geldiği için Mühezzeddîn'in yerine Naib Semseddîn İsfahanî'yi Batu Han'ın huzuruna gönderdi. Han, Selçuklu elçilerinden ve hediyelerden memnun kaldı. Daha önce Baycu Noyan ile yapılan barış antlaşması sağlam esaslara göre yeniden imzalandı.²⁹³ Kendisi de cömertliğini göstermek için Selçuklu Sultanına ok, kılıç, mızrak, kaftan, külah ve yarlıg gönderdi. Ayrıca Rum memleketinde Naib İsfahanî'yi kendi adına vekil yaptı.²⁹⁴ II. Gıyâseddîn Keyhüsrev, Naib İsfahanî'nin göstermiş olduğu gayretler için ona altın kılıç hediye etmiş, makamını ve yetkisini arttırmıştır.²⁹⁵

3.1.7. Köseadağ Savaşı'ndan Sonra Anadolu'da Siyâsî, Sosyal ve Ekonomik Durum

Türkiye Selçukluları önce Baycu Noyan sonrada Batu Han ile barış antlaşması yaparak görünüşte kendilerini emniyet altına almışlardı. Nitekim antlaşmadan sonra Türkiye Selçuklu toprakları belirli bir süre doğrudan Moğol tehdidinden kurtulmuş oldu. Ancak Moğol idaresi ile akdedilen bu barış antlaşmasından hemen sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin vasallık şartları ağırlaştı.

Köseadağ Savaşı'nın kaybedilmesi ve hemen arkasından önemli Anadolu şehirlerinin yıkıma uğramaları Türk tarihinde mühim sonuçları da beraberinde getirdi.

²⁹⁰ Merçil, *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, s. 165; Mehmet Suat Bal, "Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir: Şemseddin İsfahânî", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, (2006), s. 271.

²⁹¹ İbn Bibi, s. 511.

²⁹² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 450; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, s. 283; Sav, s. 61.

²⁹³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 451; Sevim, Yücel, s. 127; Oktay, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, s. 58; II. Gıyâseddin Dönemi paralar Ek. 8.

²⁹⁴ İbn Bibi, s. 513; Münecimbaşı Ahmed, s. 83; Bal, s. 272.

²⁹⁵ İbn Bibi, s. 513-14; Anonim Selçukâme, s. 44.

Türkiye Selçukluları artık Moğolların vasalı olarak varlığını sürdürmek zorunda kaldı.²⁹⁶ Bunun yanı sıra Moğollar tedbiri ellerinden bırakmayıp Anadolu'da kendilerine bağlı emîrlere görev verdiler. Bu emîrlere Sultanın gücünü dahi gölgede bırakacak kadar yetkiyle donatıldılar. Moğol idareciler, sürekli taleplerde bulunarak Selçuklu yönetimini baskı altında tuttular.²⁹⁷ Bütün bu gelişmeler Anadolu'da otorite boşluğunun yaşandığını ve Anadolu Selçuklu sultanların artık kukla bir duruma düştüklerinin göstergesidir. Simon De Saint Quentin, Baycu Noyan komutasındaki Moğolların Anadolu'ya gelmeleri sonrasında Türkiye Selçuklu Devleti'nin içinde bulunduğu siyâsî buhranı şu şekilde kaydetmiştir: “*Kısaca Türkler daha sonra Tatarlar tarafından perişan edildi ve onların tabiyeti altına alındılar. Boyunduruk altında o derece ezildiler ve zayıfladılar ki hâlâ sayıları çok olsa da savaş gücünden hemen hemen hiçtirler. O nedenle çok kişi, Frank Kralı IX. Lois'in (Ludovicus) denizden geçerek dosdoğru Türkiye'ye gelmesi halinde, açıkça ve hiç itirazsız toprağı ona teslim edeceklerine inanır.*”²⁹⁸

Kösedağ yenilgisi, sadece Anadolu'nun tahrip edilmesine yol açmakla kalmamış, ayrıca Türkiye Selçuklularına bağlı beylik ve devletlerin de ayrılmalarını beraberinde getirmişti. Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıfladığını gören Kilikya Ermenileri ve Trabzon Rumları vakit kaybetmeden Selçuklu idaresinden ayrılıp gibi Moğollara bağlılıklarını sundular. Özellikle Ermeniler, Kösedağ Savaşı için Türkiye Selçuklularına göndermekle yükümlü oldukları askerî yardımı göndermemişlerdi. Yine Ermeniler daha büyük bir ihanete başvurup kendilerine sığınan II. Gıyâseddîn'in annesi ve karısını Moğolların isteğı ile Han'a tutsak olarak göndermekte bir sakınca görmemişlerdi.²⁹⁹

Baycu Noyan komutasında Anadolu'ya gelen Moğollar ekonomik olarak bölgede kalıcı izler bıraktı. Ebu'l-Ferec Moğolların yağma ve yıkımları sonrasında Anadolu'da bozulan ekonomik düzeni şöyle anlatmıştır: “*Tatarlar çekildikten sonra kıtlık ve hastalık çıktı, birçok kimseler öldüler. İnsanlar bir çöreğe çocuklarını satar oldular.*”³⁰⁰ İbn Bibi'ye göre Baycu Noyan ile yapılan barış antlaşması gereğı Türkiye Selçuklu

²⁹⁶ Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 21; İbn Bibi, s. 513; Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 154; Şirin Beyânî, C. III, s. 870.

²⁹⁷ Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, s. 80; Gül, s. 84.

²⁹⁸ Simon de Saint Quentin, s. 60; Roux, s. 289.

²⁹⁹ Kiragos, s. 89-90; Çakmak, s. 407.

³⁰⁰ Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 21.

Devleti Moğollara her yıl belirlenen miktarda elbise, altın, at, deve, kısrak, sığır ve koyun vereceklerdi. Bunun için Selçuklu idarecileri Baycu Noyan'a "Elçiler her yıl belirlenmiş şeyleri almak için Rum ülkesine gelsinler. Bizim hazırlayacağımız şeyleri alıp buraya getirsinler." diye tavsiyede bulunmuşlardı.³⁰¹ Yine İbn Bibi, Batu Han'a elçi olarak giden Naib Şemseddîn İsfehânî'nin Han'a hediye verilmek üzere kıymetli mücevherler, nâdide elbiseler, işlemeli kaplar, atlar ve katırlar hazırladığını yazmıştır.³⁰² Bunların ötesinde Dönemin ana kaynakları sadece Köseadağ Savaşı sonrasında Moğolların eline geçen ganimetlerin miktarını 300 deve yükü altın olduğunu kaydetmişlerdir.³⁰³

Moğollar aldıklarıyla yetinmeyerek zamanla taleplerini arttırdılar. Öyle ki Anadolu'ya gelen Moğol elçilerinin masrafları dahi Selçuklu hazinesinden karşılanıyordu. Bu masrafların toplamı iki sene içinde 600 bin altın olarak hesaplanmıştı.³⁰⁴ Özellikle II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in ölümünden sonra Selçuklu hânedan üyeleri arasında başlayan taht kavgaları döneminde sık sık Moğol hanlarına ziyaretler yapılmıştı. Bu ziyaretler esnasında Moğol hanı ve noyanlara verilen armağanlar dışında yıllık vergi miktarının da arttırılması Türkiye Selçuklu Devleti maliyesini sıkıntıya sokmuştu.³⁰⁵ Yine aynı yıllarda Baycu Noyan tarafından gönderilen Moğol elçileri, yapılan antlaşmanın dışında para ödenmesini istiyorlardı. Başta Baycu Noyan olmak üzere diğer noyanların bitmek bilmeyen istekleri Türkiye Selçuklu hazinesini eritmişti. Baycu Noyan'ın talep ettiği para miktarı Selçuklu Devleti'nin gücünü aşacak dereceye vardı. Üstelik vergi miktarını azaltmak için Baycu Noyan'ın yanına gönderilen Selçuklu elçileri sürekli geri çevriliyordu.³⁰⁶ İş o hale gelmişti ki Baycu Noyan'ın gazabına uğrama ihtimaline rağmen Selçuklu elçileri Batu Han'ın huzuruna varıp Baycu Noyan'ı şikâyet ettiler. Batu Han, Selçuklu elçisi Fahreddîn Ali'ye hak vererek Baycu Noyan ve diğer noyanların Anadolu'daki tahsil memurlarını men eden ve keyfi yere Selçuklulardan vergi alınmasını yasaklayan bir yarlığ verdi.

³⁰¹ İbn Bibi, s. 507.

³⁰² İbn Bibi, s. 512.

³⁰³ Hassan, Berktaş, Ödekan, s. 241; Şirin Beyânî, C. III, s. 870.

³⁰⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 446; Zeki Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası*, C. I, (1931), s. 10.

³⁰⁵ Murtaza Çevik, "Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri (1246-1259) ve Bu Ziyaretlerin Anadolu'ya Etkileri," *TOD*, Yıl 9, S. XXVII, (Eylül 2016), s. 43-71.

³⁰⁶ İbn Bibi, s. 371-72; Refik Turan, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divan)*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995, s. 97.

Baycu Noyan Selçuklu elçilerinin kendisi yerine Batu Han'la görüşmeye gitmelerine çok kızdı. Fahreddîn Ali Anadolu'ya dönüş yolunda Baycu Noyan ile görüştü. Bu görüşmede Baycu Noyan Selçuklu elçisine artık Türkiye Selçuklu Devleti'ne iyi gözle bakmayacağını ve Anadolu'ya gelmek için bir yol bulacağını söyledi.³⁰⁷

Baycu Noyan, Mugan Ovası'na döndükten sonra barış antlaşması gereği bir süre seferlerine ara vermişse de daha sonra Moğol askerleriyle Meyyâfârikîn ve Diyarbakır'a gelerek Cezîre, Urfa, Harran ve Suruç, Resulayn'de katliam ve yağmaya başladı. Ticaret kervanlarını ele geçiren Baycu Noyan'ın askerleri tüccarları da öldürmüştü.³⁰⁸ Anadolu ve Yakın Doğu'nun böylesine zengin şehirlerin yıkılması ve kervanların da soyulması bölgede iktisadî kaynakların kurumasına yol açtı.

Mevlânâ Moğolların yerli halka uyguladıkları baskı ve şiddet olayları hakkında şu bilgiyi vermiştir. Nitekim Mevlânâ'nın huzuruna gelen bir kişi "*Gece, gündüz kalbim ve canım sizin yanınızda, hizmetinizde fakat Moğollar'ın işinden ve meşgalesinden dolayı ziyaretinize gelemiyorum.*"³⁰⁹ Yine aynı müellif, huzuruna gelen bir kişinin, kâfirlerin yaptığı gibi Müslümanların da Moğolların önünde eğilip onlara saygı göstermesinden dert yakınmıştı.³¹⁰

Moğolların 13. yüzyılda günümüz Gürcistan, Ermenistan ve İran'ı ele geçirip doğuya yönelmeleri üzerine, binlerce göçebe Türkmen kitleler halinde Anadolu'ya gelmişlerdi. Türkmenlerin böylesine kısa bir sürede ve kalabalık kitleler halinde Anadolu'ya yönelmeleri zaten sınırlı kaynakların tükenmesine ve ekonomik sorunlara yol açtı. Bunun üstüne Baycu Noyan ile başlayan Moğol istilâsı dalgalar halinde Türkmenleri de vurmuştu. Buldukları bölgelerde kendilerini emniyette görmeyen göçebe Türkmenler Anadolu'nun batısına göç ederek burada Türk beyliklerinin kurulmasına katkı sağladılar.³¹¹ Öte yandan Moğol akınlarından kaçan derviş zümreleri

³⁰⁷ İbn Bibi, s. 372; Sevim, Yücel, s. 178; Sav, s. 79.

³⁰⁸ Claude Cahen, "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin B. Şeddada Göre)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çev. Neşet Çağatay, C. I, S. 4, (1953), s. 101; Gül, s. 84-5.

³⁰⁹ Mevlânâ, s. 18.

³¹⁰ Mevlânâ, s. 121.

³¹¹ Sevim, *Anadolu'nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, s. 181; Aysu Ata, "Moğol Fütuhâtı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine," *Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Dergisi*, 17/1, Ankara, (2010), s. 32; Ruhat Alp, Tahsin Hazırbulan, "Kösedağ Savaşı'nın Türk-İslam Tarihine Olumlu Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 520.

Anadolu'da yeni sûfi ekollerin ortaya çıkmasına neden olmuşlardı. Mevlevîlik, Bektaşîlik ve Ekberîlik isimleriyle tanınan bu dîni zümreler Anadolu'da canlı bir kültürel hayatın gelişmesine katkı sağlamışlardı.³¹²

Kösadağ Savaşı sonrasında Anadolu'da sîyâsî ve sosyal dengelerin değiştiği bu dönemde Selçuklu idaresinin Moğollara boyun eğmeleri karşısında dîni ve tasavvufî grupların tam tersine bağımsızlık arzusunda olan Türkmenlere destek verdikleri görülür. Dönemin kanaat önderleri olan Ahi Evrân, Sadreddîn Konevî ve Kirmânî Moğol idaresi karşısında Türkmenlerin yanında tavır aldılar. Özellikle Konya da ikâmet eden Sadreddîn Konevî Moğol baskısı altında bulunan Türkmenlere ısrarla Batı Anadolu'ya göç etmeleri tavsiyesinde bulunmuştu. Konevî'nin bu çağrısına uyan Türkmen zümreler Moğol baskısının daha az olduğu Batı Anadolu bölgesine yerleşmiştiler. Bu yeni coğrafyada siyâsî teşekküller kuran Türkmenler, Selçuklu meşalesinin sönmeye yüz tuttuğu bir dönemde Osmanlı Devleti'nin temellerini atmışlardır.³¹³

3.1.8. Antakya Ermeni Prenslîği-Kilikya Ermeni Krallığı ve Moğol İlişkileri

Moğolların Kafkasya'dan sonra Türkiye Selçuklu devletini yenip kendilerine vasal yaptığını gören Ermeni Kilikya Kralı Hetum Mугan'a elçiler gönderip barış yapmak istediğini bildirdi. Esasında Kral Hetum önceden Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlılığını bildirmişti. Ancak Türkiye Selçuklu ordusunun Kösadağ Savaşı'nda yenilmesi üzerine değişen siyâsî duruma ayak uydurup şimdi Moğollara bağlılığını sunmak istiyordu. Kilikya Ermeni Krallığı bu sayede topraklarında gerçekleşmesi muhtemel olan bir Moğol istilâsına karşı kendilerini güvence altına almak istemiştir. Ermeni elçileri Moğollar tarafından iyi şekilde karşılanıp Baycu Noyan ve Curmagun Noyan'ın eşi Eltina (Ayıltana) Hâtûn'un yanına götürüldüler. Baycu Noyan, elçilerle görüşüp onların geliş maksatlarını sorguladı. Sonrada elçilerin yanlarında getirdikleri muhteşem hediyeleri gözden geçirmeyi ihmal etmedi. Baycu Noyan Elçilerin bağlılık sunma tekliflerini memnuniyetle karşıladı. Ancak elçilerden, Kral Hetum'a sığınmış olan Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in annesi, eşi ve kızının kendilerine teslim edilmesini istedi. Kral Hetum kendisine iltica etmiş olanları

³¹² Haykıran, s. 129-30.

³¹³ Haykıran, s. 159; Serdar, Hanar, s. 359.

İstemeyerek de olsa Baycu Noyan'ın yanına gönderdi.³¹⁴ Böylece Moğollar ile Kilikya Ermenileri arasında barış antlaşması imzalandı.³¹⁵ Grigor daha sonra Kral Hetum'un kardeşi olan Baron Simbat'ı Sayın Han olarak anılan Batu Han'ın yanına gönderdiğini kaydetmiştir.³¹⁶ Yine Grigor, Batu Han'ın Baron Simbat'ın sebatlı ve akıllı sözlere sahip olduğunu anlayınca ona Moğol bir hatunla birlikte yarlık altın payza³¹⁷ verdiğini kaydetmiştir.³¹⁸ Ermeni Kralı Hetum, daha sonra bizzat Karakurum'a gidip Moğol Han'ına bağlılığını bildirmiştir.³¹⁹

Kilikya Ermenileri bu şekilde Moğollara boyun eğerken, Antakya Ermeni Krallığı da bu sırada Moğol tehdidini yakından hissetmeye başladı. Baycu Noyan Antakya Ermenilerine elçilerini gönderdi. Moğolların üç talebi vardı: Birincisi, tüm kale ve şehir surlarının yıkılması. İkincisi Moğollara her yıl altın ve gümüş gönderilmesi. Üçüncü talep de 3 bin bakire kızın teslim edilmesi idi. Bu isteklerin karşılıksız kalması halinde Baycu Noyan, kılıçla intikam almaya geleceğini bildirdi.³²⁰ Moğolların bu tekliflerine başta olumsuz cevap veren Antakya Ermeni Prensi Bohemond 1246 yılında Moğol saldırıları sonrasında vergi vermeyi kabul etti.³²¹

3.1.9. Baycu Noyan'ın Görevden Alınması

Baycu Noyan'ın Kafkas, İran ve Anadolu coğrafyasında bu kadar etkili olmasına rağmen zamanla bölgedeki güçler dengesinin değişmiştir. Mengü Han'ın emriyle Argun, geniş yetkilerle Kafkas bölgesine gönderildi.³²² Moğolların tanınmış bir kabilesi olan Oyrat'lara mensup olan Emîr Argun, Taycut adlı Emîr-i Hezar'ın oğludur. Emîr

³¹⁴ Kiragos, s. 89-90; Simon de Saint Quentin, s. 67; Işık, s. 27.

³¹⁵ Kiragos, s. 90; Chamicii, s. 238.

³¹⁶ Grigor, s. 37; Kiragos, s. 89-90; Galstyan, s. 17; Dashdondog, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)* s. 17.

³¹⁷ Moğol devleti ve onlara bağlı olan devletlerde "Payze" veya "Payza" adı verilen gümüş veya altın plakalar kullanılırdı. Moğollar, emir veya isteklerini iletmek için bunları idareleri altında tuttıkları Krallara, emirlere, komutanlara ve valilere verirlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, s. 202-5.

³¹⁸ Grigor, s. 37-8.

³¹⁹ Vahram, s. 22.

³²⁰ Parisli Matthev, s. 55.

³²¹ Parisli Matthev, s. 56.

³²² Kiragos, Emîr Argun'un, Güyük Han döneminde bölgeye geldiğini belirtmiştir. Kiragos, s. 104; Ermeni tarihçi Vardan ise Argun'un 1254 tarihinde bölgeye geldiğini kaydetmiştir. Vardan, s. 230; Father Michael Chamicii, s. 246; Argun'un 1254 tarihinde bölgeye gelmiş olduğu bilgisi yanlış olmalıdır. Çünkü Ata Melik Cüveynî bu sırada Argun'un hizmetindedir. Cüveynî, Argun'u Curmagun Noyan'ın karşıladığını belirtmiştir. Öyleyse Emîr Argun İran ve Kafkas bölgesine daha erken bir tarihte gelmiş olmalıdır. Argun hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cüveynî, s. 418-31; Ebû'l-Fazl Hatibî, "Argun Aka", *Dânişnâme-i İran*, Tahrân 1384 hş., II, s. 443-4.

Argun, Curmagun Noyan ve Baycu Noyan'ın başına buyruk idareleri nedeniyle bozulan düzeni düzetmeye çalıştı.³²³ Chamicii, istediği aşırı vergiler nedeniyle Ermeni kralı Hetum'un şikâyeti ile Mengü Han'ın Argun'u geri çağırıldığını kaydetmiştir.³²⁴ Güyük Han döneminde Elçigidey (Elçikata) adında yüksek rütbeli bir görevli Baycu Noyan'ın yerine Ermenistan, Gürcistan, Musul civarının yöneticiliğine ve Moğol ordusu komutanlığına atanmıştı.³²⁵ Ancak kaynaklarda Güyük Han'ın bu görev değişikliğinin tercih etme nedeni hakkında yeterince bilgi verilmemiştir. Elçigidey'in Mengü Han'ı tanımak istemediğine dair duyular Batu Han'a ulaşınca öldürülmüştür.³²⁶ 1251 yılında Mengü Han, Baycu Noyan'ı tekrar göreve getirmiştir.

3.1.10. Hülâgû'nun Emriyle Baycu Noyan'ın Tekrar Anadolu'ya Gelmesi

3.1.10.1. Türkiye Selçuklu Merkezi Yönetiminde Buhranlar Dönemi

Sultan II. Gıyâseddîn Keyhüsrev 1246 yılında, yirmibeş yaşındayken hayatını kaybetmişti. Geride İzzeddîn Keykâvûs, Rükneddîn Kılıç Arslan ve Alâeddîn Keykûbâd adlarında henüz küçük yaşta üç çocuk bıraktı. II. Gıyâseddîn, ölmeden önce çok sevdiği eşi Gürcü Hâtûn'dan olma oğlu Alâeddîn Keykûbâd'ı veliaht atamıştı. Ancak başta Vezîr Şemseddîn İsfehânî, Celâleddîn Karatay ve Fahreddîn Ebûbekir gibi devlet adamları bu durumu sakıncalı görerek yaşça en büyük olan İzzeddîn Keykâvûs'u Selçuklu sultanı ilan ettiler. Bu sırada Moğol başkenti Karakurum'da da taht değişikliği yaşanıyor. Zira Güyük Han, Moğol tahtını devralmıştı. Moğol Han'ı Türkiye Selçuklu Sultanını kendisine biat etmesi için Karakurum'a davet etti. Ancak Sultan İzzeddîn Keykâvûs, Anadolu'dan ayrılması halinde düşmanlarının aleyhinde harekete geçeceklerini bahane ederek kendi yerine kardeşi Rükneddîn Kılıç Arslan'ı gönderdi.³²⁷ Diğer yandan Selçuklu idârî mekanizmasında çöküşün ayak izleri duyuluyordu. Zira Vezîr Şemseddîn İsfehânî kendisine muhalif olan devlet adamlarını öldürterek

³²³ Cüveynî, s. 419; İlhan Erdem, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 38, (2005), s. 6.

³²⁴ Chamicii, s. 248.

³²⁵ Cüveynî, s. 239; Kiragos, s. 115; Abbas İkbâl Aştîyânî, s. 153-54; A. Konstantın D'Ohsson, *Moğol Tarihi (Denizler İmparatorluğu Cengiz)*, Çev. Bahadır Apaydın, Nesnel Yay., İstanbul 2008, s. 210.

³²⁶ Kiragos, s. 115; Cüveynî, s. 483.

³²⁷ İzzeddîn Keykâvûs'a Moğol Han'ının hizmetine gitmesi hususunda elçiler geldi. Ancak Keykâvûs Rum ve Ermenilerin, memleketten ayrılması halinde saldırıya geçmesi ihtimaline karşılık tedbir gereği kendisinin gelemeyeceğini öne sürmüştü. Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasariüddüvel*, s. 21; D'Ohsson, *Moğol Tarihi (Denizler İmparatorluğu Cengiz)*, s. 200; Sevim, Yücel, s. 175.

neredeyse Selçuklu Sultanına denk bir güce ulaştı.³²⁸ Hatta Sultanın annesi olan Berdüliye Hâtûn'la evlenerek siyâsî gücünü daha da arttırmıştı.³²⁹ Bu durumu Selçuklu hânedanına yapılmış bir saygısızlık olarak gören Beylerbeyi Erzincanlı Şerefeddîn Mahmud taraftarlarıyla birlikte Erzincan'da isyana kalkışmışsa da başarılı olmamıştı.³³⁰

Bu sırada Selçuklu başkenti Konya'da saltanat dengelerini değiştirecek ve ülkeyi farklı bir bunalıma götüren bir olay meydana geldi. Güyük Han huzuruna gelmediği için Sultan İzzeddîn Keykâvûs'a kızgındı. Bunun için yanına gelip ona saygısını gösteren Selçuklu hanedan üyesi Rükneddîn Kılıç Arslan'a bir yarlıg vererek Türkiye Selçuklu Devleti'ne Sultan olarak atadı.³³¹ Güyük Han, Rükneddîn'in heyetinde bulunanların etkisiyle Vezîr Şemseddîn İsfehânî'nin derhal öldürülmesi için ikinci bir yarlıg da vermişti. Böylece Rükneddîn Kılıç Arslan 1248 yılında yanında iki bin Moğol askerî birliği ile Anadolu'ya dönmüştü.³³² Cûzcânî, Elçigidey adında bir Moğol komutanı ile Anadolu'ya döndüğünü nakletmiştir.³³³ Konya'da kendilerini emniyette görmeyen İzzeddîn Keykâvus ve Şemseddin İsfehânî, Sivas'a kaçmak zorunda kaldılar. Öte yandan kendi adına para bastırıp Selçuklu tahtına geçen Rükneddîn Kılıç Arslan, yeni vezîri Bahaeddîn Tercüman ile birlikte Şemseddîn İsfehânî'nin yakalanmasına ve derhal idam edilmesini buyurmuşlardı. İsfehânî, 1249 yılında öldürüldü.³³⁴

Moğollar tarafından Selçuklu tahtının meşrû varisi kabul edilen Rükneddîn Kılıç Arslan her yere haber göndererek sultanlığını ilan edip, bi'at için yanına gelinmesini istemiştir. Selçukluların akıllı ve dirayetli devlet adamlarından olan Celâleddîn Karatay ise ülkedeki gidişatın kardeşler arası taht kavgasına dönmesinden endişe ediyordu. Bunun için de II. Gıyâseddîn'in üç oğlunun birden saltanat sürmesini teklif ettiyse de bu teklifi kabul edilmedi. Ancak Celâleddîn Karatay'ın endişe ettiği taht kavgası da gerçek oldu. Çünkü tek başına merkezi idareyi ele almak isteyen Rükneddîn, kardeşi İzzeddîn

³²⁸ İbn Bibi, s. 533; Simon de Saint Quentin, s. 62.

³²⁹ İbn Bibi, s. 534-5.

³³⁰ İbn Bibi, s. 531-2.

³³¹ Cûzcânî, İzzeddîn Keykâvûs'u azleden Moğol hükümdarının Mengü Han olduğunu kaydetmiştir. Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, s. 101; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 22; Mükrimin Halil Yınanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri, C. II*, Yay. Haz. Refet Yınanç, TTK, Ankara 2014, s. 197.

³³² Nejat Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdari Mekanizmanın Rolü*, TTK, Ankara 2011, s. 133.

³³³ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, s. 101.

³³⁴ Anonim Selçuknâme, s. 45; Sevim, Yücel, s. 176; Kaymaz, s. 134.

Keykâvûs'a savaş açtı. İki tarafın ordusu Konya'da karşılaştı. Savaştan İzzeddîn Keykâvûs galip çıktı.³³⁵ Nihayet kardeşler arasında barışı tesis eden Celâleddîn Karatay, her üçünü de saltanatın ortak yürütülmesi konusunda ikna etti. Böylece Türkiye Selçuklu tarihinde aynı anda üç kardeşin de hükümdar olduğu yeni bir dönem başlamış oldu.³³⁶

Selçuklu devlet yönetiminde bir türlü taşlar yerine oturmuyordu. Bunun nedeni de kıymetli hediyelerle Moğol Hanı ve Noyanlarını ziyarete giden devlet adamlarının döndüklerinde elde ettikleri güç ve ayrıcalıklar ile merkezi otoriteyi sarsmalarıydı. Bu arada üç kardeş idaresi de büyük bir yara almıştı. Şöyle ki: Batu Han, İzzeddîn Keykâvûs'u huzuruna çağırmişti. Ancak İzzeddîn, bu kez de Celâleddîn Karatay'ın ölümünü bahane ederek en küçük kardeşi Alâeddîn Keykûbât'ı Kıpçak Ovası'nda bulunan Batu Han'a gönderdi. Aksarayî de İzzeddîn ve Rükneddîn'nin Alâeddîn'i Batu Han'a göndererek Baycu Noyan'ın Anadolu'daki yıkıcı faaliyetlerini engellemeye çalıştıkları bilgisini vermiştir.³³⁷ Fakat şimdi de İzzeddîn Keykâvûs ve Rükneddîn Kılıç Arslan, Alâeddîn'in Moğollar nezdinde itibar görüp tek meşru hükümdar olarak dönmesinden endişe duydular. Böylece iki kardeş aralarında anlaşıp Erzurum'da bulunan Alâeddîn Keykûbât'ı zehirleterek ölümüne neden oldular.³³⁸ Bu sayede Türkiye Selçuklu tahtında artık iki kardeş söz sahibi olmuştu. Ancak hem Rükneddîn hem de İzzeddîn devlet idaresini tek başlarına ele almak isteyince aralarında yine çatışma çıktı. Bu sefer Ahmethisar bölgesinde 1254 yılında iki taraf kuvvetleri karşılaşmış ve İzzeddîn Keykâvûs galip gelmişti.³³⁹ Rükneddîn kaçmak üzereyken Türkmenler tarafından yakalandı ve Amasya kalesine hapsedildi.³⁴⁰ İzzeddîn Keykâvûs böylece tek başına Selçuklu tahtına oturmuş oldu.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde bu şekilde saltanat için taht kavgaları ve devlet adamlar arasında çekişmeler meydana gelirken Baycu Noyan da rahat durmuyordu. Selçuklu idaresinde görülen bu taht kavgaları döneminde Baycu Noyan, Anadolu

³³⁵ İbn Bibi, s. 553; Yinanç, s. 205.

³³⁶ Aksarayî, s. 28; Sevim, Yücel, s. 177.

³³⁷ Aksarayî, s. 29.

³³⁸ Aksarayî, s. 30; Ahmed Bin Mahmud, Alâeddin'in Moğolistan dönüşünde Anadolu sınırları içinde öldürüldüğünü kaydetmiştir. Ahmed b. Mahmud, C. II, s. 155; Mîrhând, *Ravzatu's Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Türkçe Tercüme, s. 272.

³³⁹ İbn Bibi, s. 570-1; Kaymaz, s. 139.

³⁴⁰ Sevim, Yücel, s. 178; Yinanç, s. 220.

işlerine karışmak için fırsat buldu. Selçuklu hânedan üyeleri arasında yaşanan taht kavgalarında üstünlük elde etmek isteyen hânedan üyeleri Moğol Han'ın yanında Baycu Noyan'ı da ziyaret ediyorlardı. Bunun dışında Selçuklu yönetimi ile sorun yaşayan devlet adamlarının da şikâyet mercii artık Baycu Noyan olmuştu. O bu şikâyetler veya sorunlar karşısında duyarsız kalmayıp en yüksek Moğol menfaatleri için taraf olmayı seçti. Baycu Noyan'ın Selçuklu yönetimine doğrudan veya dolaylı müdahaleleri onun istediği şekilde kararların alınmasını sağlamıştı. Bu şekilde Baycu Noyan, Anadolu'dan uzak Mugan ve Erran'da ikâmet etmesine rağmen aslında baskısını hissettirmeye devam etmişti. Selçuklu devlet adamları arasında çıkan sorunlardan bir tanesi de Mühezzibeddîn Ali'nin oğlu olan Muîneddîn Süleyman ile Seyfettin Torumtay arasında yaşanıyordu. Her ikisi de Erzincan Subaşılığı konusunda anlaşmazlığı düştü. Mevcut sorunun çözümü içinde onlar konuyu Baycu Noyan'a bildirdiler. Baycu Noyan, Mühezzibeddîn'nin oğlu Emîr Muîneddîn'i destekledi. Bunun nedeni ise Baycu Noyan'nın hayatta iken Mühezzibeddîn Ali ile dostluk kurmuş olmasıdır.³⁴¹ Bu sırada Selçuklu idaresi ile sorun yaşayan bir başka kişi de Tuğracı Sahib idi. O dahi mektuplar yazarak Müstevfi Necip'in kendisi aleyhinde faaliyette bulunduğu şikâyet ederek Baycu Noyan'nın koruması altına girmek istedi. Fakat Tuğracı Sahib'in gizlice Baycu Noyan'a mektuplar gönderdiği haberini alanlar onu Celâleddîn Karatay'a şikâyet ettiler. Celâleddîn Karatay, Tuğracı Sahib'i devlet içindeki bir meseleyi Baycu Noyan'ın taşıdığı gerekçesi ile onu Antalya'ya göndererek orada göz hapsinde tuttu. Tuğracı Sahib'in adamlarından olan Münecim diye tanınan Esireddîn adındaki bir kişi adeta ülkeden firar ederek Baycu'nun yanına gitti. Esireddîn, Tuğracı Sahib'in başına gelenleri anlatınca Baycu Noyan, Konya'ya adamlarını göndererek onun serbest bırakılmasını sağladı.³⁴²

Yukarıda bahsi geçen konular Baycu Noyan'ın Selçuklu yönetimine doğrudan müdahalesini açık bir şekilde göstermiştir. Gerçekten de Türkiye Selçukluları kendi adlarına para basıp bağımsız bir statüde görünüyor olsalar da, aslında Moğol baskısı her şekilde hissediliyordu.³⁴³

³⁴¹ İbn Bibi, s. 558.

³⁴² İbn Bibi, s. 558-60.

³⁴³ Selçuklular 1243'te Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilip onlara bağlanmalarına (*tâbilik*) rağmen bastırdıkları sikkelerde Moğol hanlarının isimlerine yer vermemişlerdir. Bu durum İlhanlı hükümdarı Gazan Han dönemine kadar böyle devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Merçil, *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, s. 98-103.

3.1.10.2. Hülâgû'nun Batı Seferine Çıkması

Güyük Han'ın ölümünden sonra Karakurum'da toplanan kurultay ile Mengü (*Möngke*) yeni Moğol Hanı olarak tahta oturdu. Mengü Han uzun zamandır durgunlaşmış olan Moğol seferlerine yeniden bir canlılık getirmek istiyordu. Ayrıca geniş sınırlara ulaşmış olan Moğol Devleti'nde hânedan üyeleri arasında idârî taksimata giderek yönetim işini kolaylaştırmak istemişti. Bu maksatla küçük kardeşi Kubilay'ı Çin'i fetih ile görevlendirdi. Diğer kardeşi olan Hülâgû'yu de Batı Seferine göndererek günümüz Ermenistan, Anadolu ve Batı İran gibi Ön Asya ülkelerinde Moğol hâkimiyetini kesin olarak sağlama görevini verdi. Bu maksatla Hülâgû'nun emrine mevcudu 120 bin askerden oluşan ordu verdi.³⁴⁴

Mengü Han ve Hülâgû, Ön Asya'da egemen olabilmek için Abbâsî Hâlifeliği'ni ve İsmâîlîlerin mutlaka ya itaat altına alınması ya da ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu maksatla Mengü Han'ın bir yarlık ile Cengiz Han'ın dönüşünden sonra İran'da kalan Emîr Argun, Baycu Noyan ve Curmagun Noyanların ordularıyla Hülâgû'nun emrine verdi.³⁴⁵ Hülâgû'nun Batı seferinde başarılı olması için her beş Moğol askerinden birisini onun emrine verdi.³⁴⁶ Hülâgû hazırlıklarını tamamladıktan sonra kalabalık bir Moğol ordusuyla 1255'te İran'a doğru harekete geçti. Hülâgû, İran'ı hâkimiyet altına alamadığı için Baycu Noyan'a haberci göndererek Mugan Ovası'nı terk edip Anadolu'ya yönelmesini emretti.³⁴⁷

3.1.10.3. Baycu Noyan'ın Yerleşmek İçin Anadolu'ya Gelmesi

Hülâgû, Batı seferine çıkmadan evvel ordunun geçeceği tüm yerlerde Moğol atlarının ihtiyacı için çayır ve meralarda hayvanların otlatılmasına yasak getirdi.³⁴⁸ Yasaya uymayanların şiddetle cezalandırıldığı Cüveynî'nin "*Ot, adeta dokunulması*

³⁴⁴ Cüveynî, s. 497; Reşidüddîn, s. 13; Grigor, s. 56; Devletşah, C. II, s. 216; Abbas İkbâl Aştîyânî, s. 773; V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 154; Galstyan, s. 43; Kartal, s. 61; Moğol İmparatorluğu haritası için bkz. EK 9.

³⁴⁵ Kaynaklarda Mengü Han'ın Hülâgû'yu Batı seferi için görev verdiği tarih 1253 yılı olarak geçer. Oysa ki Curmagun Noyan bu tarihlerden çok önce hastalanmış veya felç geçirmişti. Reşidüddîn, s. 13; Ebul-Fazl Nebe'î, *Tarih-i Ali Çoban (Çobaniyan Der Tarihi İlhaniyan)*, Daniş-i İmruz, Tahran 1352, s. 74-5; Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 65; Kartal, s. 63; Bağcı, s. 33.

³⁴⁶ Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 25; Spuler, s. 59.

³⁴⁷ Galstyan, s. 43; Kaymaz, s. 139-140; Demirer, s. 74; Kartal, s. 74.

³⁴⁸ Reşidüddîn, s. 14.

günah bir madde haline geldi” sözlerinden anlaşılmıştır.³⁴⁹ Bu sırada Hülâgû'nün emriyle Baycu Noyan, aileler ve emrindeki tüm ordusuyla yaylak bulmak üzere Anadolu'ya yönelmişti. Bu maksatla İzzeddîn Keykâvus'a elçi göndererek Sultan'dan kışlak olarak bir yer göstermesini istedi. Rükneddîn Kılıç Arslan'ın adamları da Baycu Noyan'ı Anadolu üzerine sefer yapması için teşvik etmişlerdi. Müneccimbaşı Ahmed, Baycu Noyan'ın antlaşma ile önceden belirlenen vergilerin Selçuklular tarafından gönderilmediği gerekçesi ile kızmış olduğunu ve bu yüzden Anadolu'ya ikinci defa istilâ niyetiyle geldiğini kaydetmiştir.³⁵⁰

Baycu Noyan'ın 1256'da Anadolu'ya gelişi, önceki istilâ hareketlerinden farklı bir anlam taşıyordu. Çünkü o, sadece Anadolu şehirlerini yağmalamak için değil, artık bu coğrafyada kalıcı olarak yerleşme maksadıyla harekete geçmişti.³⁵¹ Moğolların on üç yıl sonra Anadolu üzerine bu ikinci istilâ girişimini tek bir nedene bağlamak doğru olmayacaktır. Türkiye Selçuklu idaresi ağır isteklerde bulunduğu için Baycu Noyan'ı Batu Han'a şikâyet ettiler. Bu durum Baycu Noyan'ı rahatsız etmişti. Ancak bu neden tek başına yeterli bir gerekçe oluşturmuyordu. Mengü Han, İran ve Batı bölgelerinde tam bir düzenin kurulamadığından rahatsız idi. Hülâgû, bunun üzerine İran'a yönelip İlhanlı Devleti'nin merkezini buraya taşımıştı. Bu sayede Anadolu'da Moğol baskısı artık Karakurum'dan değil doğrudan yakın bir yer olan Tebriz'den hissedilmeye başlandı. Ayrıca Moğol-Memlûk çatışması Türkiye topraklarını Moğollar için daha da önemli hale getirmişti.³⁵²

Baycu Noyan'ın Anadolu'ya yönelmesi Selçuklu Sultanı İzzeddîn Keykâvus ve devlet adamları arasında paniğe neden oldu. Üstelik o sırada Türkiye Selçuklu Devleti Türkmen *Ağaçeri* ayaklanmaları ile de meşguldü.³⁵³ Baycu Noyan, çok sayıda asker ile Erzurum üzerinden Anadolu'ya girerek Aksaray istikâmetine ilerledi. Ordusu geçtiği yerlerde şehirleri tahrip edip halkı katletmişti. Daha sonra Baycu Noyan, Sultan

³⁴⁹ Cüveynî, s. 499.

³⁵⁰ Residüddîn, s. 14; Cüveynî, s. 499; İbn Bibi, s. 499; Anonim Selçuknâme, s. 45-6; Kiragos, s. 127; Müneccimbaşı Ahmed, s. 87; Galstyan, s. 43; Gül, s. 85.

³⁵¹ Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I*, s. 65; Gül, s. 86; Demirer, s. 74.

³⁵² Gül, s. 85; Şirin Beyânî, C. I, s. 197.

³⁵³ Kendilerine Ağaçeri adı verilen Türkmenler, genel olarak Maraş ve Elbistan taraflarında yaşamakta olup daha önceleri Baba İshak ayaklanmasını çıkarmışlardır. Baba İshak ayaklanması kanlı bir şekilde bastırılmış olmasına karşın yine de önemli bir güce sahip olan Ağaçeriler buldukları bölgelerde kervanları soyarak köy ve kasabalarda yağmaladılar. Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 29; Sav, s. 79.

İzzeddîn'e haber göndererek kötü bir niyetinin olmadığını bildirip, kendisine Yaylak ve kışlak olarak uygun bir yerin verilmesini istedi. Çünkü Mugan Ovası, Hülâgû Han'ın yeni kışlağı olmuştu.³⁵⁴ Aslında Baycu Noyan, Selçuklu Devleti ile savaşmak niyetinde değil yaylak ve kışlak bulmak amacındaydı. Fakat onun Anadolu'nun her hangi bir yerinde yerleşme teklifi yine de İzzeddîn Keykâvûs'u rahatsız etmişti. Çünkü Moğol askerleri aileleri ve hayvanları yanlarında olduğu halde ilk defa büyük kuvvetlerle Anadolu'da kalıcı olarak yerleşmeye geliyorlardı. Bununla beraber zaten hazinenin belini büken sonu gelmez Moğol isteklerine artık yenileri eklendi.³⁵⁵

İzzeddîn Keykâvûs başta akıl sahibi tecrübeli devlet adamlarının görüşünü dinleyerek Baycu Noyan ile barış içinde olmayı istedi. Bunun için Moğollara bir miktar para ve mal vererek onların tehlikesinden emin olma yolunu denedi.³⁵⁶ Sultan İzzeddîn bu niyetle Nizâmeddîn Hurşîd'i Baycu Noyan'nın yanına gönderdi. Bu sırada Sultan, Konya çevresinde toplanmış olan Selçuklu ordusunun büyüklüğünü görünce gurura kapılarak: "*Yüce Allah'ın izniyle bu kadar adama ve mala sahip olduğumuza göre yapacağımız şey, ya mal vererek fitneyi önlemek ya da savaşmak için harekete geçmektir.*" dedi. İbn Bibi'nin kaydettiği bu durum, henüz İzzeddîn Keykâvûs'un savaşı veya barışı tercih etme konusunda emin olmadığını gösterir. Ancak hayatında hiç savaş tecrübesi yaşamamış Sultan'ın yanındaki genç yöneticiler onu savaşmaya ikna etmeye çalıştılar.³⁵⁷ Bunların başında Vezîr Kadı İzzeddîn bulunuyordu.³⁵⁸ Hâlbuki bu sıralarda Baycu Noyan'ın yanından dönen Nizameddîn Hurşîd, Baycu Noyan'nın savaş niyetinde olmadığını ve Sultan'a karşı kötü bir niyet beslemediğini söyledi. Hurşîd, Moğollara gönderilecek hediyelerle barış yolunun açılacağını bildirerek İzzeddîn Keykâvûs'u ikna etmeye çalıştı. Nizâmeddîn Hurşîd ile aynı görüşte olan tecrübeli ve akıl sahibi devlet büyükleri de Sultan'a, Moğollara hazine vermek suretiyle bu belanın def edilmesini tavsiye ettiler. Fakat İzzeddîn Keykâvûs, akılsız ve savaş isteyen tecrübesiz idarecilerin

³⁵⁴ Aksarayî, s. 31; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 27; Sevim, Yücel, s. 178; Kaymaz, s. 140; Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, C. II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, 3. Baskı, TTK, Ankara 1999, s. 562; Demirer, s. 74.

³⁵⁵ Aksarayî, s. 31; Sümer, *Anadolu'da Moğollar*, s. 29; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 66.

³⁵⁶ Aksarayî, s. 31.

³⁵⁷ İbn Bibi, s. 574.

³⁵⁸ Aksarayî, s. 31; Sav, s. 80.

(*Gulamân-i Has*) sözüne uydu.³⁵⁹ Dönemin kaynakları Sultanın savaş kararını almasında ordusuna duyduğu aşırı güvenin yanında, Baycu Noyan'ın, Hülâgû'nün emriyle Mugan'dan kovulduğu ve gücünü kaybettiği gibi yanlış bir düşünceye sahip olmasıydı.³⁶⁰

1256 tarihinde³⁶¹ Türkiye Selçuklu ordusu Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu ile Aksaray'da Sultan Hanı Kervansarayı'nın olduğu yerde karşılaştılar. Moğol ordusunun henüz az bir kısmı Aksaray'a ulaşmıştı. Selçuklu ordusu Hoca Noyan'ın bu az sayıdaki birliği karşısında utanç verici bir yenilgi alarak savaşı kaybetti.³⁶² Moğollar çok kolay bir zafer elde ettiler. Sultan Hanı Savaşı'nın ne kadar kolay kaybedildiğini anlamak için Rükneddîn Kılıç Arslan'ın ağabeyi İzzeddîn Keykâvûs'a göndermiş olduğu mektuptaki şu satırlara bakmak yeterli olacaktır: “*Her ne kadar ikimiz de emretmediyse de, kötü insanlar imkân bularak asker çekip geceleyin Moğol askerlerinin atlarını çaldılar; bu sebeple vilâyet harap oldu ve bununla iktifa etmediler. Dedemiz Sultan Alâeddîn efendimizin kervansarayını civarında çarpışma oldu ve pek çok kimse kılıçtan geçti. Hâlbuki Moğol askerinden henüz bir avuç gelmişti; Allah korusun eğer bütün ordu yetişmiş olsaydı hiç kimse kurtulamazdı.*”³⁶³ Moğollar savaş sırasında çok sayıda Selçuklu askeri öldürdü.³⁶⁴ İbn Bibi bu yenilginin nedenini İzzeddîn Keykâvûs'un savaştan sonra büyük nüfûzlu devlet adamlarını öldüreceğini ağzından kaçırması bağlamıştır. Çünkü İbn Bibi'ye göre bu sözü işiten devlet adamları savaşta vazifelerini yerine getirmeyip gevşek davranmışlardı.³⁶⁵ Bununla birlikte Sultan'ın bir sarhoşluk anında Arslan Doğmuş'un eşine tecavüze yeltenmesi üzerine Arslan Doğmuş, Baycu Noyan'a haber gönderip savaşta onun yanına geçeceğini bildirdi. Arslan Doğmuş, Sultan Hanı Savaşı'nın başlarında sancağını yere atarak askerleri ile Baycu Noyan'ın yanına gitti. Yaşanan bu durum da savaşın

³⁵⁹ İbn Bibi, s. 574; Münecimbaşı Ahmed, s. 87.

³⁶⁰ Ebu'l-Ferec, *Abû'l Farac Tarihi*, s. 562; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 66.

³⁶¹ İbn Bibi, savaşın 23 Ramazan 654 /14 Ekim 1256 tarihinde gerçekleştiğini belirtmiştir. İbn Bibi, s. 576.

³⁶² Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 27; Galstyan, s. 65; Hassan, Berktaş, Ödekan, s. 250; Sav, s. 80.

³⁶³ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 64.

³⁶⁴ Anonim Selçuknâme, s. 46; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, s. 81.

³⁶⁵ İbn Bibi, s. 575; Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 67.

kaybedilmesine yol açtı.³⁶⁶ Baycu Noyan'ın Anadolu topraklarındaki bu ikinci istilâ dalgası Türkiye Selçuklu idaresinin tamamıyla İlhanlı hâkimiyetine geçmesine neden oldu.

Savaşı kesin olarak kaybettiğini anlayan İzzeddîn Keykâvûs haremî ve yakın adamlarını yanına alarak Antalya'ya kaçtı.³⁶⁷ Baycu Noyan, savaştan sonra korumasız kalan Selçuklu başkenti Konya'ya yöneldi. Konya halkı Moğolların yaklaşması üzerine ne yapacaklarını bilmez oldular. Nihayet Saray Kethüdası Nizameddîn Ali, Konya'daki ahaliye tüm mallarını Baycu Noyan'a kurtuluş fidyesi olarak vermeyi önerdi. Kısa sürede büyük bir hazine meydana geldi. Baycu Noyan, Konya'da bir direniş olmadan büyük zenginliklere kavuşunca şehrin surlarını yıktırmakla yetinip geri döndü.³⁶⁸ Selçuknâme'de Nizameddîn Ali'nin dört katır kırmızı altın değerinde altınla Baycu Noyan'dan Konya'yı satın aldığı bilgisi verilir.³⁶⁹ Eflâkî Konya'nın Moğol yağması ve katliamından kurtuluşu hakkında farklı ve son derece ilginç bilgiler vermiştir. Ona göre Baycu Noyan askerleriyle birlikte Konya'yı kuşatmıştı. Bunu gören halk, yaşamaktan ümidi kesip birbirleriyle helalleşip Mevlânâ'dan bir çare bulmasını istediler. Mevlânâ ise Konya Kalesi'nden *beguş* mevkiinden çıkıp hemen yakında bulunan bir tepeye çıktı ve orda namaz kılmaya başladı. Moğollar Mevlânâ'ya doğru ok atmak istediler. Fakat Moğol askerleri ne kadar yayı çekmeye uğraştılsa da bunda başarılı olamadılar. Sonra askerler atlarına binip Mevlânâ üzerine gitmeye çalıştılar. Ancak bu kez de atları hareket ettiremediler. Konya halkı burçlardan bu olağüstü olayı görüp sevinçle tekbir getirdi. Tüm bu yaşananlar Baycu Noyan'a anlatılınca o da eline bir yay alıp Mevlânâ'ya doğru üç defa ok attı. Ancak oklar her defasında geri dönüyordu. Sonra atının üzerine binip Mevlânâ'nın yanına gitmek istedi ancak at yerinden kıpırdamadı. Artık iyice sinirlenen Baycu Noyan atından inerek yaya olarak onun yanına gitmeye çalıştı. Bu kez de ayakları adeta bağlanmış gibi hareket edemedi. Tüm çabalarının boşa

³⁶⁶ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 67; Hassan, Berktaş, Ödekan, s. 250; Sav, s. 81.

³⁶⁷ İbn Bibi, s. 577; İzzeddîn Keykâvus, 24 Ramazan 654/15 Ekim 1256 tarihinde Konya'dan Leşkeri'ye gitti. Anonim Selçuknâme, s. 46; Aksarayî, savaşı kaybeden Selçuklu Sultanı İzzeddîn Keykâvûs'un Konya'dan İstanbul'a giderek Bizans imparatoruna sığındığını kaydetmiştir. Aksarayî, s. 32; Keleş, s. 221-2.

³⁶⁸ İbn Bibi, Baycu Noyan'ın Rükneddîn Kılıçarslan'a tüm Konya surlarını yıkması için baskı yaptığını, fakat Rükneddîn'in ısrarlı ricaları karşısında bundan vazgeçip sadece şehrin dış surlarını yıktırıp Selçuklu sultanlarının türbelerinin olduğu iç kale surlarına dokunmadığını kaydetmiştir. İbn Bibi, s. 579.

³⁶⁹ Anonim Selçuknâme, s. 46.

gittiğini gören Baycu Noyan “*O adam hakikaten Tanrısal (yaratgana ait) bir adamdır. Onun gazabından sakınmak lazımdır. Her şehir ve vilayette öyle bir adam olsa, buraların halkı bize asla mağlup olmazdı.*” dedi.³⁷⁰ Eflâkî, Baycu Noyan’ın kendisine verilen mallar karşılığında Konya’yı kuşatmaktan vazgeçtiğini, fakat daha önce kendisine söz verdiği üzere Konya surlarını yıktırıldığını ve bu sırada şehirde bir depremin meydana geldiği bilgisini aktarmıştır.³⁷¹ Yine aynı müellif, Mevlânâ’nın Baycu Noyan hakkında birçok defa “*Baycu veli idi, fakat o bunu bilmezdi.*” dediğini kaydetmiştir.³⁷²

Bu sırada Rükneddîn Kılıç Arslan Selçuklu devlet adamlarınca hapisten çıkartılarak Konya’ya getirildi. Baycu Noyan, onu Konya dışında bekletip meşru Sultan olarak tanınan İzzeddîn Keykâvûs’un kendisine karşı ne tür bir tavır içinde olduğunu anlamak istedi.³⁷³ Baycu Noyan, Anadolu’da tam bir otoritenin kurulması için Rükneddîn ile birlikte İzzeddîn Keykâvûs’un da yanına gelip itaat etmesini istiyordu.³⁷⁴ Bunun için huzuruna gelmesi için haberci göndererek İzzeddîn Keykâvûs’u yanına çağırıldı. İzzeddîn Keykâvûs, Moğolların kendisine bir kötülük yapmalarından çekindiği için gelmedi. Bu sefer Baycu Noyan, torunu Yisutay’ı³⁷⁵ Sultan İzzeddîn’i alıp getirmesi için ona gönderdi. Kılıç Arslan Konya’ya geldiğinde vakit kaybetmeden kendini sultan olarak öne atmış ise de bu durum Baycu Noyan’ın hoşuna gitmemişti. Baycu Noyan ya kardeşler arasında barışı sağlamak ya da her ikisini birden Sultan yaparak ortaya çıkacak güç mücadelesinden faydalanmak istiyordu.³⁷⁶ İbn Bibi, Yisutay’ın Denizli civarında olan İzzeddîn Keykâvûs’a elçilerle haber göndererek “*Sultan’ı babası çağırıyor. Gelmekte acele etmesi menfaatine olur*” bilgisini kaydetmiştir. Yine İbn Bibi’den öğrendiğimize göre İzzeddîn’de baba olarak hitap ettiği Baycu’nun yanına en müsait zamanda geleceğini belirtip babasına karşı gerekli

³⁷⁰ Eflâkî, s. 283-4.

³⁷¹ Eflâkî, s. 284. Konya surlarının eski konumunu gösteren görsel için bkz. EK 6.

³⁷² Eflâkî, s. 284; Mevlânâ, yaşadığı dönemde müslüman toplumunun menfaatlerini gözetererek Selçuklu yönetimi ve Moğol idaresi ile yakın ilişkiler kurmuştu. Onun özellikle Moğol idarecileri ile iyi geçinme düşüncesi, Mevlânâ’nın Moğol casusu olduğu şeklinde aslı olmayan iftiralara mağruz kalmasına neden oldu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Nuri Küçük, Mevlânâ’nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiası II, *Tasavvuf Dergisi*, Ankara 2004, ss. 173-95.

³⁷³ Yinanç, s. 228.

³⁷⁴ Kaymaz, s. 141; Şirin Beyânî, C. III, s. 869.

³⁷⁵ Müneccimbaşı “Yisutay” ismi yerine “Biysubay’ı” kullanmıştır. Biysubay’ın, Baycu Noyan’ın oğlu olduğunu zikretmiştir. Müneccimbaşı Ahmed, s. 88.

³⁷⁶ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 70.

görevleri yapamadığı için ondan özür dilediğini beyan eden bir mektup göndermişti.³⁷⁷ Fakat İzzeddîn, Moğolları bu şekilde oyaladıktan sonra İznik Rum İmparatorunun yanına kaçmıştı.³⁷⁸ İzzeddîn'i elinden kaçırdığını anlayan Yisutay, bu yüzden Baycu Noyan'dan ağır sözler işitti.³⁷⁹ Bunun üzerine Baycu Noyan, Konya'da bulunan Rükneddîn Kılıç Arslan'a daha fazla değer vererek onu 15 Mart 1256'da meşrû Selçuklu sultanı olarak kabul etti. Baycu Noyan ve Engürek Noyan, Anadolu'daki Rükneddîn Kılıçarslan muhalliflerini susturmak ve kesin bir otorite sağlamak için harekete geçtiler. Bu maksatla Sivas, Tokat, Kayseri ve Amasya civarına seferler yapıldı. Rükneddîn Kılıçarslan'a karşı olanlar büyük ölçüde susturuldu.³⁸⁰ Baycu Noyan Anadolu'nun içinde bulunduğu karışık ortamdan istifade ederek sürekli huzursuzluk çıkaran Ağaçerilerin üzerine giderek onlardan 7 bin kişiyi öldürüp, genç kız ve erkeklerini esir aldı.³⁸¹

Sultan Rükneddîn bir gün Baycu Noyan için büyük bir ziyafet tertip etmişti. Bu ziyafette Selçuklulara eziyet eden ve Selçuklu emîrlere ağır vergiler yükleyen Moğol komutanı Hoca Noyan da davetliydi. Naib Nizâmeddîn Hurşid, Hoca Noyan'ın hem keyfi idaresine son vermek hem de Sultan Hanı Savaşı'nın intikamını almak istiyordu. Ziyafete katılan Naib Nizâmeddîn Hurşid bir armudu soyarak bıçağının ucuyla Hoca Noyan'a ikram edince bunu yiyen Noyan zehirlenerek öldü. Aksarayî ise Hoca Noyan'ın içtiği şaraba zehir katılarak öldürüldüğünü kaydetmiştir.³⁸² Bu suretle Nizâmeddîn Hurşid, Sultan Hanı Savaşı'nda Selçuklu ordusunun yenilmesinde önemli rolü olan Hoca Noyan'ı ortadan kaldırmış oldu.³⁸³ Baycu Noyan, Naib Nizâmeddîn'i çarmıha gerdirip işkence ile öldürttü.³⁸⁴

Sultan Hanı Savaşı'ndan zaferle ayrılan Moğollar her yeri ateşe verip talan ettiler. Rükneddîn'in adamlarından olan Pervâne Muîneddîn Süleyman, Moğol zulmüne son vermek için Baycu Noyan ile antlaşma yoluna gitti. Aksarayî, barış antlaşmasından

³⁷⁷ İbn Bibi, s. 578

³⁷⁸ İbnü'l Verdî, s. 117.

³⁷⁹ İbn Bibi, s. 578.

³⁸⁰ *Anonim Selçuknâme*, s. 46; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasariüddüvel*, s. 27; Bağcı, s. 41.

³⁸¹ Bağcı, s. 41.

³⁸² Aksarayî, s. 34; Sav, s. 84.

³⁸³ İbn Bibi, s. 579; Müneccimbaşı Ahmed, s. 89.

³⁸⁴ İbn Bibi, s. 579.

sonra Rükneddîn Kılıç Arslan'ın da Baycu Noyan'ın yanına gittiğini ve onun tarafından iyi karşılandığını kaydetmiştir.³⁸⁵

Türkiye Selçuklu Sultanı olarak kabul edilen İzzeddîn Keykâvûs'un Baycu Noyan için *baba* ismini kullanması gerçekten ilginç olup, Baycu Noyan'ın Türkiye Selçuklu idaresindeki ağırlığını ortaya koyan bir hitap şeklidir. Yine Baycu Noyan için *baba* hitabını kullanan bir başka Selçuklu hânedan üyesi Rükneddîn Kılıç Arslan'dır. Rükneddîn, kendisinden büyük olan ağabeyi İzzeddîn Keykâvûs'a gönderdiği mektupta Baycu Noyan için şunları yazmıştı: “*Eğer düşmandan murat bu biraderiniz ise ben babamız büyük Noyan tarafına gidiyorum.*”³⁸⁶ Mektubun devamında Rükneddîn, büyük kardeşini de *baba* olarak saydıkları Baycu'nun yanına birlikte gitmeyi tavsiye etmiştir.

Baycu Noyan o sene Aksaray'ın Kızılviran³⁸⁷ yöresinde kışı geçirdi. Kış ayları bilinenin aksine yağışların ve soğukların az olduğu bir şekilde atlatıldı. Sultan Rükneddîn Kılıç Arslan bu sırada Moğolların yanında bulunuyordu. Hem Sultan hem de devlet erkânı Moğollara verilecek hediye ve vergileri toplayıp ortalığın yatışmasına gayret ediyorlardı. Baycu Noyan tüm isteklerinin karşılanmasından memnun görünüyordu. Bu nedenle civardaki Moğol askerlerinin katliam ve yağma girişimlerine engel oldu. Aksarayî'nin belirttiğine göre kış boyunca Baycu Noyan, Moğol ordusunun tahribatını telafi etmekle kalmamış aynı zamanda huzur ve adaletin sağlanması için görevliler (*şahne*) atamıştır. Aksarayî bu dönemde Baycu Noyan'ın tesis ettiği adalet için şunları kaydetmiştir: “*Eğer bir kimse, daha önce kâfir kalpli sözde Müslümanların, bölge sakinlerine yaptığının yüzde birini dahi ülkeyi kılıçla alan (Moğol) askeri yapmadı diye yemin etse, boşuna etmemiş olurdu*”. Münecimbaşı ise Baycu'nun bölgede düzeni sağlamasını takdir ederek onun hakkında “*Baycu siyaseti büyük bir kimse idi*” bilgisini nakletmiştir.³⁸⁸

³⁸⁵ Aksarayî, s. 33; Şirin Beyânî, C. III, s. 919.

³⁸⁶ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 64.

³⁸⁷ Aksarayî 656/1258'de Baycu Noyan'ın Aksaray vilayetinde karargâh kurduğunu kaydetmiştir. Aksarayî, s. 31; Mustafa Uyar, “İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları”, s. 147.

³⁸⁸ Aksarayî, s. 33; Münecimbaşı Ahmed, s. 89.

Baycu Noyan daha sonra bizzat Hülâgû Han'ın çağırmasıyla onun yanına gitti.³⁸⁹ Baycu Noyan'ın Anadolu'dan ayrılması Rükneddîn'e yaramış gözükse de bu durum fazla sürmedi. Çünkü Baycu Noyan'ın Anadolu'dan ayrıldığını duyan İzzeddîn Keykâvûs, Selçuklu tahtını ele geçirmek için harekete geçti. İzzeddîn Keykâvûs İznik Rum İmparatorluğu askerlerinin desteği ile 1 Mayıs 1257'de Konya'ya da gelip tahta oturdu.³⁹⁰ İzzeddîn Keykâvûs, halk arasında Moğollara karşı mücadelenin önderi olarak görüldüğü için büyük bir coşkuyla karşılandı. Baycu Noyan'dan intikam almak ve Anadolu'da yaşanan Moğol tahakkümüne son vermek niyetinde olan İzzeddîn, Türkmenler, Kürtler ve Araplardan bir ordu toplamaya çalıştı ise de bunda başarılı olamadı.³⁹¹ Kendisine karşı bir cephenin açıldığını duyan Baycu Noyan, hemen Elbistan üzerine yürüdü ve Rükneddîn Kılıçarslan adına burayı ele geçirdi. Elbistan'da 6 bin kişi Moğol kılıçlarıyla can verdi. Baycu Noyan aynı katliamı Malatya'da yapmak istedi. Bu kez Malatya halkı başlarına gelecek felaketi önceden görüp Moğollara çeşitli hediyeler ve yiyecekler verip Moğol katliamını önlediler. Böylece Malatyalılar, Baycu Noyan'ın isteği ile Rükneddîn Kılıçarslan'a boyun eğmeleri şartını kabul ettiler. Ebu'l-Ferec, İzzeddîn Keykâvûs'un, Hülâgû'ye elçiler göndererek Baycu Noyan'ı şikâyet edip, Hülâgû'den Selçuklu ülkesini kardeşi Rükneddîn ile kendisi arasında paylaşmasını istediğini kaydetmiştir.³⁹² Rükneddîn ise yanında Pervâne Muîneddîn olduğu halde kaçarak önce Kayseri'ye sonra Tokat'a gitti. Rükneddîn Kılıç Arslan, iktidardaki konumunu güçlendirmek için Hemedan'a gidip Hülâgû Han ile görüştü. Hülâgû, onu iyi şekilde karşıladı. Rükneddîn'e yarlıg verip Selçuklu Devleti'nin meşrû sultanı olarak kabul etti.³⁹³ Daha sonra İzzeddîn Kılıçarslan da, Hülâgû'ye elçiler gönderip durumunu

³⁸⁹ Reşîdüddîn; Baycu Noyan'ın Azerbaycan üzerinden Hemedan'a, İbn Bibi Muga'n'a, Aksarayî; Bağdad tarafından gittiğini kaydetmiştir. Reşîdüddîn, s. 27; İbn Bibi, s. 579; Aksarayî, s. 39; Reşîdeddin Fazlullah, İngilizce Terc. I, s. 42.

³⁹⁰ Aksarayî Bizans askerlerinin sayısını 3000 süvari olarak belirtmiştir. Aksarayî, s. 39; Sevim, Yücel, s. 179.

³⁹¹ Günther, s. 27.

³⁹² Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 30-1; Yinanç, s. 232-4.

³⁹³ İbn Bibi, s. 580-1; Cûzcânî, Rükneddîn Kılıç Arslan'ın Azerbaycan'a giderek *melun* diye nitelendirdiği Hülâgû Han'ın yanına gittiğini kaydetmiştir. Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, s. 102; Köseadağ Savaşı sonrasında Türkiye Selçuklu sultanları arasında saltanat mücadelesi başladı. Bu mücadeleden güçlü çıkmak isteyen hanedan üyeleri Moğol hanlarını sık sık ziyarete gidip kendileri için siyâsî ve askerî destek talep etmişlerdir. Bunun dışında Moğollar Selçuklu hanedan üyelerini özellikle cülus törenleri için yanlarına çağırıp sultanların bizzat bağlılıklarını göstermelerini istemişlerdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Murtaza Çevik, "Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri (1246-1259) ve Bu Ziyaretlerin Anadolu'ya Etkileri," *TOD*, Yıl 9, S. XXVII, (Eylül 2016), s. 43-71.

sağlamlaştırmak istedi. Neticede hem Rükneddîn, hem de İzzeddîn Kılıç Arslan Tebriz'e gelip Hülâgû ile görüştüler.³⁹⁴ Görüşmenin sonucunda Mengü Han'ın emri gereği Türkiye Selçuklu ülkesi iki kardeş arasında taksim edildi.³⁹⁵

³⁹⁴ 657/1258-1259'da Gıyâseddîn Keyhüsrev'in iki oğlu Hülâgû'nün yanına gidip bir süre onun hizmetinde bulundular ve sonra geri döndüler. İbnü'l Verdî, s. 117; Vassâf, s. 27; Şirin Beyânî, C. III, s. 870.

³⁹⁵ İbn Bibi, s. 85; Hülâgû Han'ın huzuruna gelen iki kardeşin İslâm akîdelerine göre Selçuklu ülkesinin aralarında pay edilmesini, bu suretle her iki Sultanın da onun gözüne girebilmek için daha fazla çaba ve bağlılık göstereceklerini bildirdiler. Hülâgû, bu sözlerden memnuniyet duyup önceki emirlerini yok sayıp Selçuklu ülkesini iki kardeş arasında paylaştırdı. Aksarayî, s. 45-6; Yinanç, s. 239.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BAYCU NOYAN'IN KAFKASYA'DAKİ ASKERİ VE SİYÂSÎ FAALİYETLERİ

Mugan Ovası'na geri dönen Baycu Noyan artık Kafkasya'da gerek savaş yoluyla gerekse de barış yoluyla Moğol hâkimiyetini güçlendirmeye çalıştı. Müverrih Vardan bu yıllarda Moğolların, Ermenistan üzerine akınlar yapıp işgal sahalarını genişlettiğini ve her tarafta kan ve gözyaşının hâkim olduğunu belirtmiştir.³⁹⁶

Mugan karargâhında bulunan Baycu Noyan gün geçtikçe güçlenip günümüz Ermenistan ve Gürcistan'ın siyâsî tarihini şekillendirmeye devam ediyordu. Bunun en açık kanıtı da Gürcistan memleketinde kendisinin uygun bulduğu adayları tahta çıkmalarına destek vermesiydi. Moğollar, Gürcistan'ı ele geçirdikten sonra Kraliçe Rusudan'ı birçok defa Mugan Ovası'na gelip bağlılığını sunmasını ve oğlu David'i asker ile yardıma göndermesini istediler. Ancak Rusudan her defasında çeşitli bahaneler ileri sürerek gelmeyi reddediyordu. Çünkü o, Moğolların kendisine zarar vermesinden çekiniyordu. Bu korkusunda haksız da sayılmazdı. Çünkü daha öne Mugan'a gönderilen elçiler geri dönememişlerdi. Moğolların ısrarları devam edince sadece az sayıda asker göndermekle yetindi.³⁹⁷ Baycu Noyan, Kraliçe Rusudan'ın bu kayıtsız tutumu karşısında çok öfkeleni ve siyâsî bir misillemede bulundu.

Kraliçe Rusudan'ın kızı Tamara Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev ile evliydi. Rusudan, oğlu David'in kendisinden sonra Gürcistan tahtına geçmesini istiyordu. Oğlunun istikbalini garanti altına almak için kardeşinin oğlunu Tamara ile Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn'e gönderdi. Kraliçe Rusudan'ın amacı yeğenini Selçuklu Sultanı'na öldürtmekti. Ancak II. Gıyâseddîn adı yine David olan Rusudan'ın yeğenini öldürmek yerine onu hapiste tutmayı tercih etti. Bu durumdan haberdar olan Baycu Noyan, hapiste olan David'in yerini öğrenmek için Selçuklu emîrlerini işkenceden geçirtti. Sonunda bu emîrler David'in hapiste tutulduğu yeri söylediler. Baycu Noyan, derhal Vahram adı verilen bir görevliyi II. Gıyâseddîn'e gönderip tutsak edilmiş olan Rusudan'ın yeğeninin kendisine gönderilmesini istedi. Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn ise Vahram ve Moğol elçilerine şu cevabı vermişti; *“Gürcistan Kraliçesi, öldürmem için genç David'i bana gönderdi ve ben bu amaçla*

³⁹⁶ Vardan, s. 228.

³⁹⁷ Kiragos, s. 94.

uzun zaman önce onu tarlada derin bir yılan kuyusuna attırdım ve üzerinden yedi yıl geçti. Nasıl hala canlı kalabilir? Onun yaşayıp yaşamadığını bilmiyorum."³⁹⁸ Ancak Vahram ve Moğol elçileri sözü edilen kuyudan David'ı sağ olarak kurtarmışlardı. Nihayet Vahram, Rusudan'ın kardeşi Corci Laşa'nın oğlu David ile Gürcistan'a döndü. David güzel elbiseler giymiş halde Baycu Noyan ve Curmagun'un eşi Ayıltana Hâtûn'un huzuruna çıktı. Baycu Noyan'ın amacı onu Gürcistan Kralı tanıyarak Kraliçe Rusudan'dan bir nev'i intikam almaktı. Bu maksatla Baycu Noyan, Gürcistan beylerine David'e boyun eğmelerini emretti. Moğollar bu yeni kralın merkezi Tiflis olmak üzere hüküm sürmesini istiyordu. Daha sonra Ayıltana Hâtûn, David'in hükümdarlığını onaylaması için onu büyük Han'ın huzuruna gönderdi. Gürcü Kraliçesi Rusudan, oğlunun saltanat istikbalini tehlikede görünce o da vakit kaybetmeden kendi oğlu David'i Han'ın sarayına gönderdi. Grigor, büyük Han'ın emriyle Corci Laşa'dan olma David'in kral olarak Tiflis'te tahta oturduğunu,³⁹⁹ Kiragos ise Kraliçe Rusudan'ın Batu Han'a elçiler göndererek bazı imtiyazlar elde ettiğini kaydetmiştir.⁴⁰⁰

Bu gelişmeler Baycu Noyan'ın Kafkas tarihinin şekillenmesinde ne derecede etkili olduğunu göstermektedir. Baycu Noyan'ın hiç şüphe yok ki bu askerî ve siyâsî gücü Curmagun Noyan'ın ölümü ve daha sonra kendisinin Han tarafından resmen bölgenin idarecisi olarak atanması ile daha da arttı. Kraliçe Rusudan'ın Moğolların yanına gitmemesi üzerine, kardeşinin oğlunu⁴⁰¹ Gürcü tahtına geçirmek istemesi onun askerî yeteneklerinin yanında siyâsî yeteneğe de sahip olduğunu göstermiştir.⁴⁰²

1249 yılında Gürcü Kralı David başkent Tiflis'te büyük bir ziyafet veriyordu. Bu ziyafet ortamında fazla içkiden sarhoş olan Gürcü prensleri askerlerinin çokluğundan cesaret alarak Moğolları yenmek üzere bir komutan seçtiler.⁴⁰³ Genceli Kiragos ise sarhoşluktan akıllı düşünemeyen prenslerin Moğol hâkimiyetinden kurtulmak için onlara karşı ani bir baskın yapılmasını teklif ettiklerini kaydetmiştir.⁴⁰⁴ Gürcü ve

³⁹⁸ Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, s. 68.

³⁹⁹ Grigor, s. 40.

⁴⁰⁰ Kiragos, s. 95.

⁴⁰¹ Kiragos, s. 106.

⁴⁰² Kiragos, s. 94-5; Grigor, s. 39-40.

⁴⁰³ Grigor, s. 42.

⁴⁰⁴ Gürcü prenslerin isyan teşebbüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kiragos, s. 101-3. Aknerli Grigor Gürcü prenslerin sarhoşluk nedeniyle sırf eğlence olsun diye bu sözleri sarf ettiklerini ve gerçekte prenslerin bir isyan niyetinde olmadıklarını kaydetmiştir. Grigor, s. 42.

Ermeni prenslerini böylesine harekete geçiren olay, Moğolların sonu gelmeyen isteklerde bulunmalarıydı. Moğollar itaat altına aldıkları milletlerden verilmesi imkânsız ağır vergiler istiyorlardı.⁴⁰⁵ Bu sırada ziyafet meclisinde bulunan bir kişi konuşulanları Moğollara anlattı.⁴⁰⁶ Durumdan haberdar olan Baycu Noyan, süratle harekete geçerek Gürcü Kralı David, Gürcü Prensi Avak ve birçok Ermeni prensini ele geçirip hapse attırdı.⁴⁰⁷ Ermeni Müverrih Vardan hapsedilenler arasında Kral David'in de olduğunu belirterek şunları kaydetmiştir: “*Aynı feryat 1249 tarihinde tekrarlandı. Çünkü Baycu ve hükümet ricali, Gürcü kralının ve prenslerinin isyan edeceğinden şüphelendiler. Kral David'i ve Gürcü ricalinden bazı kimseleri tutarak idama mahkûm ettiler. Bunlar Allah'ın lütfu ile ölüm cezasından kurtuldular. Fakat birçok köy ve kasabalarda katliam oldu ve Ermenistan'da ve daha ziyade Gürcistan'da kadınların namusuna dokundular.*”⁴⁰⁸ Baycu Noyan, Gürcü prenslerini çıplak şekilde üzerlerine bal dökerek cezalandırdı.⁴⁰⁹ Moğollar ayrıca uzak yerlerde bulunan Gürcü prenslerine haber göndererek derhal Moğol karargâhına gelmelerini bildirdiler. Ancak daha sonra gelişen olaylar hakkında Ermeni kaynakları birbirlerinden farklı bilgiler vermişlerdir. Genceli Kiragos, Moğol askerlerinin Gürcülere sert bir şekilde müdahale edecekleri sırada Avak'ın dostu olan Moğol komutanı Çağatay'ın araya girerek katliamı önlediğini kaydetmiştir.⁴¹⁰ Aknerli Grigor ise Moğolların Gürcistan'da her şeyi yağmalayıp ele geçirdikten sonra, Gürcü kralı ve prensleri tutukladıklarını belirtirmiştir. Bu sırada Atabeg İvan'ın oğlu büyük Gürcü Prensi Avak'ın geldiğini ve Gürcülerin bir isyan amacıyla olmadıkları konusunda Moğolları ikna ettiğini yazmıştır.⁴¹¹

⁴⁰⁵ Moğollar, işgal etmedikleri ülkelerden de vergi alırlardı. Bu ülkeler henüz topraklarına Moğol askeri ulaşmamış olmasına rağmen onları kendilerinden uzak tutmak için ağır bir vergi ödemeyi kabul etmişlerdi. Özellikle Gürcüler yılda 40-50 bin *bizantiner* kadar parayı her yıl Moğollara ödemişlerdi. Plano Carpini, s. 108-9; Kiragos, s. 104; Galstyan, s. 42; Grigor, s. 45-6.

⁴⁰⁶ Grigor, s. 42; Genceli Kiragos Moğolları durumdan haberdar edenlerin yine Moğol olduğunu kaydetmiştir. Kiragos, s. 112.

⁴⁰⁷ Vardan ve Grigor Gürcü prenslerini yakalayıp onları tutsak edenin Baycu Noyan olduğunu kaydetmişlerdir. Vardan, s. 228; Grigor, s. 42-3; Galstyan, s. 41; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 215; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, s. 75.

⁴⁰⁸ Vardan, s. 228; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 215.

⁴⁰⁹ Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, s. 75.

⁴¹⁰ Kiragos, s. 112.

⁴¹¹ Grigor, s. 42-3.

Ermeni kaynakları Argun Aka'nın, Mengü Han'ın emri ile geniş yetkilerle Kafkas bölgesine gönderildiğini kaydetmişlerdir.⁴¹² Emîr Argun, vergi toplama işinde yeni bir düzen getirmek istiyordu. Bunun için İran, Türk, Ermeni, Gürcü ve Azerbaycan topraklarına kendi adamlarını gönderdi.⁴¹³ Argun, öncelikle kendi görev bölgesinde bulunan tüm nüfusun sayımını yaptırdı. Bu sayımda erkeklerin yanında kadınlar ve çocuklar da sayıldı.⁴¹⁴ Böylece bir köy ve kasabanın insan sayısı oranında vermekle yükümlü olduğu vergi miktarını belirlenmiş oldu.⁴¹⁵ Cüveynî, Argun'un faaliyetleri ile ilgili şunları kaydetmiştir: *“Tebriz'e varınca daha önce Curmagun, Baycu ve Körgüz gibi yöneticilerin keyfî idareleri yüzünden işleri bozulmuş o sınır bölgesinin işlerini yoluna koydu. Halkın malını mülkünü güvence altına alarak devlet memurlarının ellerini onların üzerinden çekti.”*⁴¹⁶ Kendisi de bir devlet adamı olan Ata Melik Cüveynî, Emîr Argun ile çağdaş olup onun yanında bir süre görev yapmıştı. Bu yüzden Cüveynî'nin Baycu Noyan hakkında verdiği bilgiler kıymetlidir.⁴¹⁷ Gerçekten de Baycu Noyan bulunduğu bölgelerin halklarına yağma ve katliamla gözdağı vermişti. Üstelik barışın sağlandığı zamanlarda dahi vasal olan devletleri ağır vergiler ile eziyordu.

Her ne kadar Baycu Noyan ismi dönemin kaynaklarında daha çok askerî seferler yapan bir ordu komutanı olarak geçse de yine bu kaynaklar satır aralarında bize sunduğu bilgilerden onun siyâsî olaylara da doğrudan katıldığı bilgisini vermiştir.

Baycu Noyan'ın, Mugan Ovası'nda bulunan karargâhında sıklıkla ziyaret ediliyordu. Onun bir nevî mecburi ziyaretçileri arasında krallar, prensler ve elçiler olduğu gibi Moğol Han'ını çeşitli nedenlerle görmeye giden Hristiyan din adamları da bulunuyordu.⁴¹⁸ Mugan karargâhında yaşanan bu siyâsî hareketlilik iki nedene bağlanabilir. Birincisi Curmagun Noyan'ın hastalanması ile birlikte Moğolların Baycu Noyan'ı bölgedeki en yetkili idareci olarak tanımış olmalarıdır. İkincisi de Mugan Ovası'nın konum olarak batıdan yola çıkan ve doğudaki Moğol Hanlarına ulaşmak

⁴¹² Kiragos, Emîr Argun'un, Güyük Han döneminde bölgeye geldiğini belirtmiştir. Kiragos, s. 104; Ermeni tarihçi Vardan ise onun 1254 tarihinde bölgeye geldiğini kaydetmiştir. Vardan, s. 230; Father Michael Chamicii, s. 246; Cüveynî, Emîr Argun'un 641/1243-4 yılında geniş yetkilerle Horâsan'a geldiğini kaydetmiştir. Cüveynî, s. 419.

⁴¹³ Kiragos, s. 104; Rubruk, s. 185.

⁴¹⁴ Kiragos, s. 104; Gigor, s. 45; Galstyan, s. 42.

⁴¹⁵ Grigor, s. 45; Vardan, s. 230; Chamicii, s. 246.

⁴¹⁶ Cüveynî, s. 419.

⁴¹⁷ Cüveynî, s. 422.

⁴¹⁸ Rahip Ascelin, Baycu Noyan ile görüşmüştür. Simon de Saint Quentin, s. 70-86.

isteyen ziyaretçilerin geçiş güzergâhı üzerinde bulunmasıdır. Bu ziyaretçiler arasında Wilhelm Von Rubruk, Keşiş Ascelin, Ermeni ve Gürcü kralların yanısıra Türkiye Selçuklu hânedan üyeleri de vardı. Böylece Baycu Noyan, Moğol Hanlarını ziyarete gidenlere bu konuda aracılık yapmaya başladı. Kilikya Ermeni Kralı Hetum ordu komutanı olan oğlu Simbad'ı, Baycu Noyan'ın yanına göndermişti. Daha sonra Batu Han, Ermeni Kralı Hetum'a haber göndererek hem kendisini hem de Mengü Han'ı ziyarete gelmesini bildirdi. Kral Hetum, bu seyahati sırasında Baycu Noyan ve Moğol ileri gelenleri ile görüştü ve onlardan ilgi gördü.⁴¹⁹ Bunun dışında Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in oğullarından olan Rükneddîn Kılıçarslan, Karakurum'da bulunan Güyük Han'ı ziyarete gitmişti. Bu ziyaretin sonucunda Güyük Han, Rükneddîn Kılıçarslan'ı Türkiye Selçuklu devletinin yeni hükümdarı olarak tanıdı.⁴²⁰ Rükneddîn Kılıçarslan, Moğol Han'ı tarafından iltifat görerek kendisine yarlık ve altın payza verdi.⁴²¹ Karakurum'da üç yıl kalan Rükneddîn dönüş yolunda Baycu Noyan'ın yanına uğradı. Baycu Noyan hem Rükneddîn'e hem de Ermeni komutanı Simbat'a Moğol Hanı tarafından kendilerine verilen yarlığın gereğini yerine getirmek için onlara yardım etmişti. Baycu Noyan ve orada hazır bulunan diğer Moğol komutanları her ikisine memleketlerine güven içinde gidebilmeleri için yanlarına askerler verdiler.⁴²² İbn Bibi ise II. Gıyâseddîn Keyhüsrev'in Gürcü Hâtûn'dan olan oğlu Alâeddîn Keykûbâd'ın Baycu Noyan'ın yanına gittiğini kaydetmiştir.⁴²³

Baycu Noyan ile ilgili belki de en detaylı bilgiler veren kaynaklardan birisi Simon De Saint Quentin'in dir. Quentin, başkanı rahip Ascelin'nin (Anselin) de olduğu bir heyet ile yola çıkmıştı. Bu heyetin görevi İran'daki Moğol bölgesine gidip mümkünse yol üzerindeki Moğol şehzâdeleri ile de görüşmekti. Bu yolculuk sırasında keşiş heyeti Baycu Noyan ile görüşmüştür.⁴²⁴

⁴¹⁹ Kiragos, s. 121; Galstyan, s. 17; Collen Ho, "Thirteenth and Fouteenth Century European-Mongol Relations", *University of California*, C. 10, S. 12, (2012), Santa Barbara, s. 948; Hasan Taşkıran, "Kösedağ Savaşı Sonrası Moğol Ermeni Münasebetleri ve Türkmen Ayaklanması", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, s. 420.

⁴²⁰ Cüveynî, s. 239.

⁴²¹ Murtaza Çevik, "Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri (1246-1259) ve Bu Ziyaretlerin Anadolu'ya Etkileri", *TOD*, S. XXVII, (2016), s. 49.

⁴²² Kiragos, s. 109-10.

⁴²³ İbn Bibi, s. 582.

⁴²⁴ Rubruk, s. 22.

1247 yılında Dominicus rahiplerinden olan Ascelin, Papa'nın isteğiyle bir keşiş grubu eşliğinde Moğolların İran'da bulunan karargâhına ulaştı. İran'da bulunan bu Moğol karargâhının idaresi Baycu Noyan'nın elindeydi.⁴²⁵ Baycu Noyan, bu sırada altın işlemeli elbisesiyle çadırında oturuyordu. Hristiyan keşişlerin geldiğini duyunca derhal danışmanlarını, tercümanlarını ve kenarları altın işlemeli ipekten yapılmış elbiseler giyen beylerini onlara yolladı. Moğol temsilciler gelenleri iyi şekilde karşıladıktan sonra: *"Siz kimin habercisiniz?"* dediler. Ascelin cevap olarak *"Ben Papa Hazretlerinin temsilcisiyim, Papa Hristiyanlar katında her insandan daha büyük makamda (dignitas) kabul edilir ve onlar tarafından babaya ve İsa'yaymış gibi saygı gösterilir."* dedi. Moğollar bu sözlere kızarak; *"Nasıl böyle küstahça konuşursunuz, Efendinizin her insandan daha üstte olduğunu nasıl söylersiniz? O, Han'ın Tanrı'nın oğlu olduğunu, Baycu ve Batu'nun da onun komutanları olduğunu adlarının her yerde yayılıp yüceltiğini bilmez mi?"*⁴²⁶ diye karşılık vermişlerdi. Bunun üzerine rahip Ascelin şöyle cevap verdi: *"Han'ın kim olduğunu ve Baycu ya da Batu'nun kim olduklarını Papa ne bilir, ne de onların adlarını işitti. Ama şunu çok kişiden işitti ve anladı: Tatar denilen barbar bir halk çoktandır doğu sınırlarından ilerledi. Çok sayıda bölgeyi egemenliği altına aldı ve kimseyi esirgemedi sonsuz sayıdaki insanı ezdi geçti. Ama her Han'ın ve onun prenslerinin adlarının ezbere söylendiğini işitmiş olsaydı, onlardan birinin adını taşıdığımız mektubunda yazmayı hiç bir şekilde ihmal etmeyecekti. Ama gerçekten, insanların böylesine kıyımından, özellikle de Hristiyanların, yürekleri etkilenerek ve içten gelen merhametle acıyarak kardeş kardinallerin tavsiyesiyle bizleri mektubun yöneldiği amacın okuyanlara tam olarak açığa vurulduğu gibi, ordanın Hanı'nı ve ona itaat eden herkesi, gelecekte, insanların, en çok da Hristiyanların, kıyımını durdurmaları için yüreklendirmek üzere ve neden oldukları yıkımlardan ve işledikleri suçlardan pişmanlık duymaları için, en çabuk bulabileceğimiz ilk Tatar ordasına (exercitus) gönderdi. Sonuçta, sizin aracılığınızla ondan Papa Hazretlerinin ve mektubun amaçladığı yönü gördükten sonra, mektubu, habercisi ya da, en azından benim aracılığım, sözle, Papa Hazretlerine cevap vermesini istirham ederiz."*⁴²⁷

⁴²⁵ Farklı kaynaklar Baycu Noyan'nın karargâhının Dağlık Karabağ bölgesinde bulunan Sisian'de olduğunu belirtir. Robert Marshall, *Doğudan Yükselen Güç Moğollar*, Sabah Yay., İstanbul 1996, s. 90; Şirin Beyânî, C. I, s. 182.

⁴²⁶ Simon de Saint Quentin, s. 70.

⁴²⁷ Simon de Saint Quentin, s. 70-3.

Bu karşılıklı görüşmelerden sonra Baycu Noyan'ın adamları ile Keşiş heyeti arasında Baycu Noyan'a sunulacak hediyeler konusunda tartışma yaşandı. Baycu Noyan'ın adamları, Hristiyan keşişlere hangi hediyeleri sunacaklarını sordular. Heyetin başkanı olan rahip Ascelin ise yanlarında hediye getirmediğini ifade etti. Bunun üzerine Baycu Noyan'ın adamları, Baycu Noyan'ın çadırına girip bir süre sonra yeni elbiseler giymiş halde geri dönerek heyete: *“Nasıl utanmadan Noyanımız önüne elleriniz boş çıkmak istersiniz. Elinizde efendinizin mektubunu uzatarak; hiç kimse buraya gelip ona böyle bir şey yapmadı.”* diye kızıdılar.⁴²⁸

Bir diğer tartışma konusu da Baycu Noyan'ın huzuruna çıkmaları halinde Moğolların tapınma derecesinde kendilerine saygı sunulmasını beklemeleiydi. Bu konuda Moğol temsilcileri Keşişlerden şunlara uymalarını istemişlerdir: *“Eğer noyanımızın yüzünü görmek ve efendinizin mektubunu sunmak istiyorsanız, ona yeryüzünde hüküm süren Tanrı'nın oğlu olarak tapmanız gerekir. Önünde önce üç kez diz çökerek. Han, nitekim bize böyle buraya gelen herkesten, komutanları Baycu ve Batu'ya bizzat kendisineymiş gibi tapmalarının sağlanmasını emretti.”*⁴²⁹ Ascelin ve oradaki diğer din adamları bunu iki nedenle reddettiler. Öncelikle Baycu Noyan'a tapınmak mensubu buldukları Hristiyanlık dinine ihanet sayılıyordu. Diğer yandan Baycu Noyan'ın önünde aşırıya varan bir saygı gösterisi başta Papa nezdinde tüm Hristiyanların hatta bütün tutsak milletlerin onurunu hiçe saymak anlamını taşıyordu.⁴³⁰ Ascelin, Moğollara daha önceden Hristiyan krallara ve prenslere sunulan saygıyı Baycu Noyan'a da sunmayı teklif etti. Yine bu sırada Ascelin daha da ileri giderek Baycu Noyan'ı Hristiyan olmaya davet etti. Bunun üzerine Moğollar çok öfkelenip ve buna karşılık *“Hristiyan olmamız için akıl veriyorsunuz, sizin gibi köpek olmamız için, Papanız köpek değil mi, siz köpek değil misiniz?”* gibi sert sözler sarf ettiler.⁴³¹ Baycu Noyan, Hristiyan heyetinin verdiği cevapları tercümanlarından işitince öfkeye kapılarak

⁴²⁸ Dönemin kaynakları Moğolların bu tür hediyeleri kendilerini ziyarete gelenlerden talep ettiklerini belirtirler. Plano Carpini, Moğol komutanı Corenza'ya hediye vermesine rağmen onun bunları yeterli görmeyerek aracılığı vasıtasıyla daha fazlasını talep ettiğinden bahsetmiştir. Plano Carpini, s. 128: Rubruk ise Moğolların şehzâde Sertak'a verilmek üzere ne türden hediyeler getirdiği konusunda yanındaki eşyalarının didik didik arandığını kaydetmiştir. Yine Rubruk Moğolların aşırıya kaçan hediye talepleri üzerine şu ifadeleri kullanmıştır: *“Yılışarak ve utanmadan ne görürlerse isterler. Zaten nankör oldukları için onlara yapılan armağanlar makbule geçmez.”* Rubruk, s. 59-60.

⁴²⁹ Simon de Saint Quentin, s. 74.

⁴³⁰ Simon de Saint Quentin, s. 75.

⁴³¹ Simon de Saint Quentin, s. 76.

hepsinin öldürülmelerine hükmetti. Onu bu konuda adamları da teşvik ediyordu. Ancak Baycu Noyan'ın altı karısından biri ve bazı kimseler idam kararını durdurmaya çalıştılar. Onlar, gelen haberci heyetinin öldürülmesinin Baycu Noyan'ın nefretle anılmasına yol açacağını ve artık hiçbir habercinin korku nedeniyle onun yanına gelmeyeceğini belirttiler. Bunun üzerine Baycu Noyan ikna olup Hristiyan habercileri öldürmekten vazgeçti.⁴³²

Bundan sonra Moğollar, Hristiyanların kendi Tanrılarına tapınma işini sorguladılar. Baycu Noyan'ın yanına dönen adamları bir süre sonra geri gelerek Ascelin ve arkadaşlarının bizzat Karakurum'da büyük Han'a gidip Papa'nın mektubunu kendi elleriyle sunabileceklerini söylediler. Ascelin ise bu teklifi Baycu Noyan'ın bir tuzağı olarak görüp reddetti ve Moğollara şöyle dedi: *“Benim efendim, başka yerde söylediğim gibi, Han'ın adını işitmedi. Ne de benim ona gitmemi buyurdu ama bulabileceğim ilk Tatar ordasına (exercitus) gitmemi buyurdu.”* Ayrıca Ascelin ve heyeti Baycu Noyan'ın kendilerini kabul etmemeleri durumunda geri döneceklerini de bildirdi.⁴³³

Bu yeni durum karşısında Baycu Noyan, Hristiyan habercilerle yine de görüşmeyi kabul etmedi. Fakat onlara danışmanlarıyla haber göndererek Papa'nın mektubunu tercüme edildikten sonra bizzat kendilerinin iki rahip eşliğinde Han'a götürmek istediklerini söylediler. Ascelin bu yeni öneriyi kabul ederken yanında bulunan hiç kimsenin Karakurum'a gitmeyeceğini söyledi. Nihayet Papa'nın mektubu önce Farsçaya sonra Moğolcaya çevrildi. Ascelin ve arkadaşları uzun süre Moğol karargâhında tutuldular. Baycu Noyan'ın karargâhında haftalar süren bekleyiş esnasında Moğollar kendilerine çok kötü davrandılar.⁴³⁴ Nitekim Simon de Saint Quentin bu konuda: *“Böylece yukarıda anılan Baycu Noyan, onlara karşı öfkeli, kötülüğünün özrünü onların cevaplarında olduğunu ileri sürerek üç kez, söylendiği gibi, öldürülmelerini buyurarak, dokuz hafta boyunca, dinlemeye değmez görüp aşağılayarak onları ordasında tuttu. Böylece rahipler onun bütün kötülüğüne ve öfkesine sabırla boyun eğip katlanıyor, zorunluluğu ustaca erdeme dönüştürüyorlardı.”* bilgisini

⁴³² Simon de Saint Quentin, s. 77.

⁴³³ Simon de Saint Quentin, s. 81.

⁴³⁴ Abbas İkbâl Aştıyânî, s. 159-60; Şirin Beyânî, C. I, s. 182; Marshall, s. 90.

vermiştir.⁴³⁵ Böylesine sıkıntılı günler ve haftalardan sonra nihayet Ascelin ve arkadaşları Han adına Baycu Noyan'ın Papa'ya gönderdiği mektubu aldılar. Simon De Saint Quentin iki mektuptan bahsetmiştir. Birincisi Baycu Noyan'ın, Han adına Papa'ya gönderdiği mektup iken diğeri de Moğol Han'ın Baycu Noyan'a göndermiş olduğu mektubudur.

4.1. BAYCU NOYAN'IN PAPA'YA GÖNDERDİĞİ MEKTUP

1247 yılında Baycu Noyan tarafından Papa'ya gönderilen mektubun örneği şöyledir: *“Bizzat Han'ın Baycu'ya tanrısal düzenlemeyle aktarılmış sözünü Papa şöyle bilsin: Senin temsilcilerin geldiler ve mektubunu bize getirdiler. Temsilcilerin büyük sözler sarf ettiler, bilmiyoruz. Onlara böyle konuşmayı siz mi öğütlediniz yoksa kendileri mi söyledi. Mektupta şöyle yazmışsın: Çok insan öldürüyorsunuz, kıyıyorsunuz, tahrip ediyorsunuz. Tanrı'nın⁴³⁶ sarsılmaz kuralı ve onun, kürenin tüm yüzünü kapsayan bize olan buyruğu şöyledir:⁴³⁷ Bu buyruğu işitecek olanlar, kendi toprağı, suyu ve mülkü üstünde otursunlar ve tüm kürenin yüzünü elinde tutan ona yüreklilik iletinler. Kuralı ve buyruğu işitmeyecek olanlar ama başka şekilde yapacak olanlar, onlar yok edilsinler, tahrip edilsinler. Şimdi, bunun üzerine o karar ve buyruğu sizlere iletiyoruz. Eğer toprağınız, suyunuz ve mülkünüz, üstünde oturmak istiyorsanız, gerekir ki sen, bizzat Papa, şahsen bize gelesin ve tüm yeryüzünü elinde tutan ona yaklaşsın. Eğer sen Tanrı'nın sarsılmaz buyruğunu ve onun tüm yeryüzünü elinde tutanı işitmemişsen onu biz bilemeyiz, Tanrı bilir. Gerekir ki gelmeden öne temsilci gönderesin ve bize geleceğini ya da gelemeyeceğini bildiresin, eğer bizimle ya birleşmek ya da düşman olmak istersen. Buyruğun cevabını tez elden bize ulaştırırsın, O buyruğu Aybeg ve Sarkis'in eliyle gönderdik, Temmuz ayı, 20. Kameri ay (23 Temmuz) Sisian (Siteins) toprağında yazıldı.”*

Baycu Noyan, sert bir üslupla yazmış olsa da yine de Hristiyanlar ile antlaşma yoluna gitmeye çalışmıştır. Çünkü o, Bağdad'taki Abbâsî Hâlîfesi üzerine bir sefer düzenlemek niyetindeydi. Bu nedenle Suriye'deki Müslümanların dikkatlerini başka

⁴³⁵ Simon de Saint Quentin, s. 85.

⁴³⁶ Moğollar dünyayı yaratan ulu ve kutlu bir tanrının varlığına inanırlardı. Tanrıları için dua eder, dini ayinler düzenlerlerdi. Marco Polo, s. 58; Plano Carpini, s. 43-4.

⁴³⁷ Marshall, s. 89.

yöne çekmek istiyordu. Suriye’de ortaya çıkacak bir Haçlı-Müslüman savaşı Moğolların bölgede daha rahat ilerlemelerine zemin hazırlayacaktı. Baycu Noyan bu amaçlarını gerçekleştirmek için Aybek ve Nasturi Hristiyanlarından olan Sergius adındaki elçilerini Papa’ya gönderdi. Elçiler yaklaşık bir yıl Roma’da kaldılar. Ancak bunca diplomatik çabaya rağmen istenilen ittifak gerçekleşmedi.⁴³⁸

4.2. GÜYÜK HAN’IN BAYCU NOYAN’A MEKTUP

Güyük Han, Baycu Noyan’a bir mektub gönderdi. Bu mektubun tarihi belirtilmemiştir. Güyük Han bu mektubunda Baycu Noyan’a Moğol komutanı olarak düşman ülkelere karşı izlemesi gereken askerî ve siyâsî stratejiler hakkında uyarılarda bulunmuştur. Simon De Saint Quentin, Papa’ya gönderilen mektuptan hemen sonra bu mektuba yer vermiştir: *“Güçlü Tanrı’nın buyruğuyla, Tanrı’nın aziz ve saygın oğlu Cengiz Han söyler çünkü her şeyin üstündeki yüce Tanrı, bizzat ölümsüz Tanrı’dır ve yer üstünde Cengiz Han tek efendidir.”*⁴³⁹ *Onun herkesin kulağına ve her yere ulaşmasını istiyoruz, bize boyun eğen illere ve bize başkaldıran illere. Bu yüzden, ey Baycu, onları buyrukla çağır ve onlara bildiresin çünkü yaşayan ve ölümsüz Tanrı’nın (mandatum) budur. Aynı zamanda hiç durmadan bu bildiriye tanıt ve her yerde, haberciler nereye ulaşabilirse, benim bu buyruğumu tanıt. Her kim sana karşı çıkarsa senin tarafından peşine düşülecek ve onun toprağı harap edilecektir. Sana kesinlikle söylüyorum ki buyruğumu işitmeyecek olan sağır olacaktır ve her kim buyruğumu görece ve gereğini yapmayacak olursa kör olacaktır ve her kim benim o hüküme göre yaparsa barışı tanıyan olacak, yapmazsa aksak olacaktır. Benim bu buyruğum (ordinatio) bilen ve bilmeyenin bilgisine ulaşsın. Her kim ki, sonuçta, işitir uymayı aksatacak olursa yok edilsin, yitirilsin, ölsün. Açıkça, demek ki, göster onu, ey Baycu. Her kim evinin (domus) yararını gözetecek, onu izleyecek ve bize hizmet etmek*

⁴³⁸ Abbas İkbâl Aştîyânî, s. 183; Haçlı Moğol İttifak Girişimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ergin Ayan, “Haçlıların Moğollarla İttifak Teşebbüsleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 462, Yıl XXXIX, (Ekim 2001), s. 579-89.

⁴³⁹ Dönem kaynaklarından Moğolların ölmüş olan Cengiz Han’ı bir nev’i ulu varlık olarak da gördükleri anlaşılıyor. Plano Carpini konu hakkında şunları kaydetmiştir. *“İlk hükümdarları olan Cengiz Han’a hürmet için bir put sureti yaparlar ve bunu saygıyla bir arabanın üzerine yerleştirirler. Biz bunu bizzat Güyük Han’ın ordasında gördük.”* Plano Carpini, s. 45; Kiragos ise Moğollar hükümdarlarını tanrı ile eşit tuttuklarını kaydetmiştir. Kiragos, s. 75.

isteyecek olursa korunacak ve onurlandırılacaktır. Her kim onu işitmeyi reddedecek olursa istediğin gibi yapasın, onları yakalamaya çalışacaksın.”

Güyük Han'ın Baycu Noyan'a gönderdiği mektubu çok önemli bilgiler verir. Bu mektuptan Baycu Noyan'ın Moğol sarayında kıymet gören bir idareci olup geniş yetkilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Güyük Han, mektubunda cihan hâkimiyeti anlayışına uygun olarak dünyanın tüm uluslarına egemen olma gücünü tanrı tarafından Moğol hânedanına verildiğini önemle vurgulamıştır. Mektupta Baycu Noyan'nın buna uygun hareket edip tüm milletlere Moğol hâkimiyetini tanıtmaları için çağrı yapması gerektiği belirtilmiştir. Güyük Han dünyada Moğolların üstünlüğünü kabul ettirme konusunda Baycu Noyan'a güvenmektedir. Baycu Noyan'a duyduğu bu güveni “*Her kim sana karşı çıkarsa senin tarafından peşine düşülecek ve onun toprağı harap edilecektir*” sözleri ile belirtmiştir. Güyük Han'ın bu mektubu, muhtevasının tarihi olaylarla örtüşmesi yönüyle de önemlidir. Güyük Han'ın söz konusu mektubunda “*Açıkça, demek ki, göster onu, ey Baycu. Her kim evinin (domus) yararını gözetecek, onu izleyecek ve bize hizmet etmek isteyecek olursa korunacak ve onurlandırılacaktır. Ve her kim onu işitmeyi reddedecek olursa istediğin gibi yapasın, onları yakalamaya çalışacaksın.*” ifadesi genel olarak Moğol tarihi kayıtlarıyla örtüşmektedir. Çünkü Moğollar kendilerine itaat eden, il olmayı kabul eden milletlere belirli ölçüler dâhilinde müsamahakâr olmuşlardır. Tam tersine Moğollara başkaldıran, ya da onların il olma (vasal) tekliflerine karşı çıkan milletler ise korkunç bir yıkımla karşılaşmışlardır.⁴⁴⁰

Ancak Baycu Noyan'ın Mugan'da ve bulunduğu civarda güçler dengesi bir kere daha değişmekteydi. Bu değişimin nedeni Güyük Han'ın ölümünden sonra 646/1248 Moğol tahtına tarihinde Mengü Han'ın geçmesidir. Mengü Han büyük bir kurultay toplayarak hem sınırları çok genişlemiş olan Moğol Devleti'ne yeni bir düzen kazandırmak hem de Moğol fetihlerine yenilerini eklemek istiyordu. Bu amaçla Moğol Devleti'nin batı bölgelerine sonradan İlhan olarak anılacak Hülâgû'yü tâyin etmişti.⁴⁴¹ Hülâgû, İran'da tam bir Moğol egemenliği kurmak istiyordu. Bundan başka İsmâîlîleri yok etmek ve Abbâsî Hâlifeliğine Moğol hâkimiyetini tanıtmak istiyordu. Bu maksatla

⁴⁴⁰ Aksarayî, Baycu Noyan'ın ordusuyla Erzurum'dan başlayarak Aksaray'a gelirken yol üzerinde rast geldiği şehirleri ve vilayetleri atlarının ayakları altında çiğnetip, yıkımlara neden olduğunu kaydetmiştir. Aksarayî, s. 31.

⁴⁴¹ Spuler, s. 59.

Han, Hülâgû'yü Batı İran, Şam, Mısır, Rum (Anadolu) ve Ermeni bölgelerine yönetici tâyin etti.⁴⁴²

Moğollar arasında ileri gelenlerden olan ve çok itibar gören Hülâgû Han, Baycu Noyan'a emir vererek komutası altındaki ordusunu, bütün eşya ve gerekli olan ne varsa yanlarına alarak buldukları bölgeleri terk etmelerini emretti. Yani Mugan Ovası, Ağvanlar memleketi, Ermenistan ve Gürcistan'ı terk ederek Anadolu yönüne ilerlemesi konusunda Hülâgû'den emir aldı.⁴⁴³ Hülâgû bizzat Mugan Ovası'na yerleşmek için geliyordu.⁴⁴⁴ Baycu Noyan derhal emri uygulayarak bulunduğu Mugan Ovası, Ağvanlar memleketi, Ermenistan ve Gürcistan'ı terk ederek ordusunu bütün ağırlıkları ile Anadolu'ya götürdü. Artık Mugan bölgesindeki idare doğrudan Hülâgû'ye geçiyordu.

⁴⁴² Reşîdüddîn, s. 13; Abbas İkbâl Aştîyânî, s. 773.

⁴⁴³ Kiragos, s. 127; Vardan, s. 230; Subaşı, *Gürcü-Moğol İlişkileri (Güney Kafkasya 1220-1346)*, s. 80.

⁴⁴⁴ Galstyan, s. 43.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BAYCU NOYAN'IN BAĞDAD VE SURİYE SEFERİNE KATILMASI VE ÖLÜMÜ

5.1. BAYCU NOYAN'IN BAĞDAD SEFERİNE KATILMASI

Moğol başkenti Karakurum'da Mengü Han'ın tahta geçmesi ile Moğol istilâsının ikinci büyük dalgası başlamıştı. Mengü Han, bir süredir yavaşlama eğilimine girmiş fetihleri canlandırmak istiyordu. Dahası Çin ve Ön Asya'nın birçok yerinde Moğollar fetihler yapmalarına karşın henüz bu bölgelerde kesin bir hâkimiyet tesis edilememişti. Özellikle Asya'nın batısında Moğollar henüz etkin bir siyâsî güce sahip değildi.⁴⁴⁵ Ayrıca sürekli büyüyen imparatorluk topraklarında Moğol geleneklerine uygun olarak bir idârî taksimata gitmekte ihtiyaç haline gelmişti. Bu amaçla kardeşi Kubilay'ı Çin seferine yönelten Mengü Han, kendisinde idarecilik ve cihangirlik özelliklerini gördüğü diğer kardeşi Hülâgû'yu de imparatorluğun batı bölgelerine fetih için göndermişti.⁴⁴⁶

Moğollar başından beri İran ve Suriye topraklarının ele geçirilmesinin önemini kavramışlardı. Çünkü XIII. yüzyılda dünya ticaretini şekillendiren bu coğrafya olmuştu. Bunun yanında Ön Asya bölgesi bilim, kültür ve sanat hayatında o dönemin en ilerisinde bulunuyordu. Moğollara göre buraya hâkim olmak dünyaya hükmetmek ile eşdeğerdi.⁴⁴⁷ Reşîdüddîn'e göre Moğol güçlerinin batıya intikal ettirilmesinde Baycu Noyan'ın da etkisi vardı. Reşîdüddîn İran'da bulunan Baycu Noyan'ın Moğol Han'ına elçiler yoluyla hem İsmâîlîler hem de Hâlîfe'den şikâyet ettiğini kaydetmiştir.⁴⁴⁸

Moğollar, Ön Asya'nın kilidini kırıp İslâm coğrafyasında söz sahibi olabilmenin yolunun Bağdad'ta ikâmet eden hâlîfeye boyun eğdirmekten geçtiğini fark etmişlerdi. Bunun içindir ki Mengü Han, Batı orduları komutanı olarak görevlendirdiği Hülâgû'ye Hâlîfenin ya barış yoluyla ya da savaş zoruyla mutlak itaat altına alınması emrini vermişti. Elbette dönemin şartları göz önüne alındığında Hülâgû'nun işinin kolay olmadığı anlaşılır. Zira Karakurum'dan başlayarak Orta Doğu'ya uzanan uzun bir yolculuk onu bekliyordu. Üstelik Han'ın emri gereği Moğol askerî kuvvetlerinin beşte birini yanına alan Hülâgû büyük bir orduyla harekete geçmişti. Bu kalabalık ordunun

⁴⁴⁵ Spuler, s. 59.

⁴⁴⁶ Reşîdüddîn, s. 13.

⁴⁴⁷ Vassâf, s. 29; Marshall, s. 100.

⁴⁴⁸ Reşîdüddîn, s. 12; Bu sırada Baycu Noyan İran'da bulunuyordu. Şirin Beyânî, C. I, s. 198.

içinde çeşitli rütbede emîrlar, noyanlar bulunuyordu. Kale kuşatmalarında kullanılmak üzere mancınık gibi savaş aletleri de Batı'ya taşınıyordu.

Hülâgû idaresindeki Moğol askerleri Ceyhun Nehri'ni aşır Horâsân'a geldi. Hülâgû'nun batıya gelmesini Aksarayî tarafından şu şekilde kaydedilmiştir; *“Dünya Sultanı olan Hülâgû, Ceyhun nehri'ni öteki tarafına geçerek Horâsân bölgesine geldi. Siyâsî ve askerî bir güce sahip olduğu için kendisine direnen insanların memleketlerini yakır yıktı. Fakat boyun eğmeyi tercih edip, itaat edenlere karşı adalet ve iyi davranışlar gösterdi.”*⁴⁴⁹ Bu durum Moğol Hanına bağılı yeni bir devletin yani İlhanlıların kuruluşu yönünde önemli bir adım kabul edilmektedir.⁴⁵⁰

Hülâgû Ceyhun Nehri'ni aşır süratle İsmâîlîlerin üzerine gitti. Moğollar ile İsmâîlîlerin siyâsî münasebetleri her iki tarafın ortak düşman olarak gördüğü Hârizmşahlar meselesinden dolayı iyi bir şekilde ilerlerken Hârizmşahların yıkılması ile bu dostluk düşmanlığa dönmüştü. Bunun en önemli nedeni de Hülâgû'nun batı ilerleyişi için İsmâîlîleri engel olarak görmesiydi. Ayrıca İsmâîlîlerin Mengü Han'a karşı bir suikast hazırlığı içinde oldukları haberleri Moğollar arasında tedirginliğe neden olmuştu. Moğollar, mancınık ve koçbaşlarını kullanarak mülhid olarak nitelenen İsmâîlîlerin sağlam kalelerini güçlü bir direnişin sonunda ele geçirmeye başladılar. İsmâîlîlerin sultanı olan Hur Şah teslim oldu. 1 Aralık 1256'da Alamut Kalesi ele geçirildi ve kale ateşe verildi.⁴⁵¹ Mengü Han bir yarlığ göndererek İsmâîlîler'in tamamını öldürme emri verdi. Böylece onların son Sultanı Rükneddîn ile 12 bin İsmâîlî taraftarı Moğolların elinde can verdi.⁴⁵² Korykoslu Hayton kuşatmanın uzun sürmesi nedeniyle uzun bir süredir ülkesinden uzak olan Ermeni kralının dönüş için Hülâgû Han'dan izin istediğini, Hülâgû'nun izin vererek Türkiye'de bulunan Baycu Noyan'a Ermeni Kralının sağ sağlim dönüşü için ona refakat etmesi emrini verdiği bilgisi kaydetmiştir.⁴⁵³ Buradan anlaşılacağı üzere Baycu Noyan, Hülâgû'nun İsmâîlî kalelerini kuşatması sırasında Anadolu'da bulunuyordu. Alamut Kalesi Müslüman sultanlar

⁴⁴⁹ Aksarayî, s. 36.

⁴⁵⁰ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdari Taksimatı)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1988, s. 68; Haykıran, s. 19.

⁴⁵¹ Cüveynî, s. 520; Aksarayî, s. 37; Korykoslu Hayton, s. 106; Strange, s. 283; Galstyan, s. 43; W. Barthold, “Hülâgû”, *İ.A, C. V, 1. Kısım*, MEB, İstanbul 1987, s. 581.

⁴⁵² Cüveynî, s. 591; Abbas İkbâl Aştıyânî, s. 176; Güler, s. 71.

⁴⁵³ Korykoslu Hayton, s. 106.

tarafından daha önce kuşatılmış olmasına karşılık bir türlü fethedilememişti. Hülâgû'nun bu başarısı hiç şüphesiz İslâm dünyasını memnun etti.⁴⁵⁴ Alamut'un ele geçirilmesi ve bölgedeki İsmâîlîlerin yok edilmesi üzerine Moğollar artık Bağdad üzerine yürüyebilecekti.

İsmâîlî tehlikesinin bu suretle bertaraf edilmesinden sonra o zamana kadar ele geçirdiği yerlerde Mengü Han adına para bastırılmış olan Hülâgû bundan sonra üzerinde kendi isminin olduğu paralar bastırdı. Onun kendi adına para bastırması dışında Tebriz'i merkez olarak kabul etmesi İlhanlı Devleti'nin resmen kurulduğunu göstermektedir. Zamanla bu bölgedeki Moğol nüfusu arttı. Bu sayede günümüz Ermenistan, Gürcistan ve Anadolu'nun kontrolü doğrudan İlhanlılara geçti.⁴⁵⁵

Hülâgû, henüz batı seferine çıkmadan önce Baycu Noyan'a Anadolu'ya gitmesini ve ordunun ihtiyacı için her Moğol askeri için bir tagar⁴⁵⁶ un ve bir tulum içki hazırlamasını emretmişti.⁴⁵⁷ Kızılviran'da kışı geçiren Baycu Noyan yanında bulunan Rükneddîn Kılıç Arslan ve Muîneddîn Pervâne aracılığı sayesinde Anadolu halkından bu malları vergi karşılığında temin etti. Bağdad seferine karar veren Hülâgû elçi gönderip Anadolu da bulunan Baycu Noyan'ın aileleriyle birlikte kendisine katılmasını istedi. Baycu Noyan, hemen emir gereği ordusunu toplayarak onun huzuruna vardı.⁴⁵⁸ Ebu'l-Ferec, Baycu Noyan'ın Bağdad seferi için çağrılmasını şöyle anlatmıştır: *“Hülâgû, Baycu Noyan ve Soncak Noyan'i kendisinin pişdarı olmak üzere Erbil yolu üzerinden gelmelerini emir ile kendisi Hulvan yolu üzerine doğru harekete geçti.”*⁴⁵⁹ Reşîdüddîn, Hülâgû Han'nın, İsmâîlîlerin işini bitirdikten sonra 655/1257'de Hemedan'a doğru yola çıktığı sırada Baycu Noyan'ın Azerbaycan taraflarından Hülâgû'nun huzuruna geldiğini, Hülâgû'nün kızarak Baycu Noyan'a: *“Curmagun öldü. Onun yerine geçen sen, İran memleketlerinde hangi işi yaptın. Düşmanın hangi safını*

⁴⁵⁴ Devletşah, C. II, s. 216; Haykıran, s. 19.

⁴⁵⁵ Demirer, s. 73; Şirin Beyânî, C. II, s. 366; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 137.

⁴⁵⁶ Moğolların kullandığı bir ağırlık ölçüsü olan *tagar*, Türk kökenli bir kelime olup buğdayı saklamak için bir çuval veya büyükçe muhafaza kabı anlamında kullanılırdı. Dai Matsui, “Uygur ve Moğol vesikalarında görülen Moğol İmparatorluğu Ağırlık ve Ölçü Birimleri”, Çev. Ayşe Kılıç Cengiz, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, S. 1, (2015), s. 116.

⁴⁵⁷ Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî, s. 14.

⁴⁵⁸ Hülâgû, bu sırada Türkiye'de bulunan Baycu Noyan'a haber göndererek 30 bin Moğol askerinden oluşan ordusunu Bağdad önlerine getirmesini istedi. Korykoslu Hayton, s. 107; Aksarayî, s. 38; Abbas İkbâl Aştîyânî, s. 181.

⁴⁵⁹ Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 32-3.

kırdın. Hangi isyankâra boyun eğdirdin? Sen bunları yapmak yerine Moğol ordusunu Hâlîfe'nin haşmet ve azametiyle korkutuyorsun” demiş,⁴⁶⁰ buna karşın Baycu Noyan: “Benim kusurum yok, ben yapmam gerekeni yaptım. Rey kapısından Rum ve Şam ülkelerinin nihayetine kadar tek (bayrak) altında topladım. Ancak bir tek Bağdad işini halkının çokluğundan, asker, silah ve Bağdad'ın çok heybetli olmasından, önümüzde olan dar ve zor yollarından dolayı halledemedim ve orduyu o tarafa götürmekten çekindim. Bundan sonra pâdişâhımızın hükmüdür. Ne söylerse emrindeyim” diye cevap vermişti. Bu cevap üzerine kızgınlığı geçen Hülâgû, ona geri dönüp Akdeniz kıyısında olan yerleri ele geçirme emri verdi. Reşîdüddîn, Baycu Noyan'ın Anadolu'ya geri dönüp emir gereği tüm yerleri işgal edip katliam ve yağma yaptığını, bu sırada Selçuklu tahtında Gıyâseddîn Keyhüsrev'in oğlu Alâeddîn'in bulunduğunu kaydetmiştir.⁴⁶¹

Abbâsî Hâlîfesi El-Mustasım uzun bir süreden beri Moğolların gönderdiği elçilerin itaat taleplerine kayıtsız kalmıştı. Hülâgû ise önce diplomasi seçeneğini işletip Hâlîfeye boyun eğdirme yoluna gitti. Çünkü Mengü Han'ın buyruğu gereği Hâlîfe'ye önce elçiler gidip diplomasi yoluyla onun itaat etmesi, ancak bu mümkün olmazsa o vakit askerî gücün kullanılması kararı alınmıştı.⁴⁶² Dönemin kaynaklarının aktardığı bilgilere bakılırsa Hâlîfe'nin Moğollara itaat etmeye (il olmaya) niyetinde olmadığı anlaşılır. Reşîdüddîn'e göre Hâlîfe önceleri Moğollara itaat yolunda gözükse de Hülâgû'nun İsmâîlîler üzerine sefer yaptığı sırada Bağdad tarafından hiç asker yardımı gelmemişti. Yine Hâlîfe, kendi askerî ve siyâsî gücüne güvenerek Moğollara değeri az olan hediyeler göndermekle yetiniyordu.⁴⁶³ Üstelik kalabalık düşman orduları Bağdad kapılarına yaklaşmakta iken Abbâsî devlet adamlarından olan Devetdar ile Vezîr arasında siyâsî çekişmeler yaşanıyor. Bunlara ilâveten Hâlîfe'ye gönderilen Moğol elçileri Bağdad halkı tarafından aşağılanmış, gerek sözlü ve gerekse de fizikî olarak saldırıya uğramışlardı.⁴⁶⁴ Hâlîfe El-Mustasım'ın vezîri olan El-Alkâmi ihanet ederek Moğollarla gizlice işbirliği yaptı.⁴⁶⁵ Aksarayî, müneccimlerin Hülâgû'ye Bağdad'ın alınması ve Hâlîfe'nin yok edilmesinin uğursuzluk getireceğini söylediklerini

⁴⁶⁰ Reşîdüddîn, s. 27.

⁴⁶¹ Reşîdüddîn, s. 28; Abbas İkbâl Aştîyânî, s. 181; Hülâgû Han dönemi paralar. Bkz. Ek 9.

⁴⁶² Reşîdüddîn, s. 15.

⁴⁶³ Cüveynî, s. 593-4.

⁴⁶⁴ Reşîdüddîn, s. 32.

⁴⁶⁵ Celâleddîn Suyûtî, s. 472; İbn Tağrîberdî, s. 29.

kaydetmiştir. Yine aynı eserde Nasîrüddîn Tûsî'nin, bir kişinin ölümüyle doğa olaylarının yaşanmasında bir değişikliğin olmayacağı konusunda Hülâgû'yu ikna etmişti. Görüldüğü üzere kaynaklarda Bağdad'ın Moğol işgaline hedef olmasının nedenleri farklı şekillerde izah edilmiştir⁴⁶⁶

Hülâgû, Hâlîfe'nin kendi rızasıyla boyun eğmeyeceğini anlamıştı. Bu nedenle Bağdad'ı istilâ etmek ve Hâlîfe'ye sert bir ders vermek için ordusunu hazırlayıp sefere çıktı. Moğol orduları Muharrem 655/Ocak 1257'de Hemedan'dan hareketle Kirmanşah ve Hulvan yolunu takip ederek Esedabad'a geldi. Bu sırada Suncak, Baycu Noyan ve Suntay gibi ileri gelen Moğol komutan ve emîrlere elçi gönderilip Erbil üzerinden Musul'a gelmeleri ve Moğol ordusunun sağ tarafında yer almaları gerektiği emri iletildi. Hülâgû'nun ordusu sağ kanat, sol kanat ve merkez olmak üzere üç kısma ayrıldı. Sağ kanat Baycu Noyan'ın yönetimine verildi.⁴⁶⁷ Moğol ordusu 9 Zilhicce 655/18 Aralık 1257'de Hulvan Irmağı kenarında karargâh kurdu. 9 Muharrem 656/16 Ocak 1258'de Baycu Noyan, Suncak ve Buka Timur Düceyl üzerinden yol alıp İsa Nehrine ulaştılar.⁴⁶⁸ Baycu Noyan, batı ordusu öncü birliğinin başına Suncak Noyan'ı görevlendirdi. Bağdad ordusunun komutanı olan Mücâhideddîn Aybek ile İbn-i Kurd Bağdad önlerinde Moğol öncü birlikleri ile savaştılar. Suncak ve Buka Timur komutasındaki Moğollar başta geri çekilmek zorunda kaldılar. Fakat Baycu Noyan birlikleriyle yetişerek durumu dengelemeyi başardı.⁴⁶⁹ Baycu Noyan akıllı bir taktik uygulayarak Hâlîfe ordusunun bulunduğu yakın bir ırmağın su bendini yıktırdı. Bu sayede Hâlîfe'nin ordusu çamur ve bataklık içinde sıkışıp hareket kabiliyetini kaybetti. Ertesi gün sabahın ilk saatlerinde Baycu Noyan ve Buka Timur kendi birlikleri ile zor durumda olan Hâlîfe ordusunu saldırdı. O gün Moğol kılıçlarıyla 12 bin Bağdad askeri

⁴⁶⁶ Aksarayî, s. 38; Moğolların Bağdad şehrini ele geçirmeleri ve nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Tural, "Hülâgû Han'ın Bağdad'ı İstilasası (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi," *TOD*, S. XXX, Haziran 2017, ss. 21-50.

⁴⁶⁷ Reşîdüddîn, s. 38-9; İbn Tagriberdi, s. 29; Baycu Noyan 80 bin atlı asker ile İran ve Azerbaycan taraflarından geldi. Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsrî (Moğol İstilasına Dair İlk Kayıtlar)*, s. 158; Abbas İkbâl Aştîyânî, s. 298; Şirin Beyânî, C. I, s. 303; Kartal, s. 71.

⁴⁶⁸ Reşîdüddîn, s. 41; Moğol ordusunun sağ kol öncü birliklerinin başında Baycu ve Sakuncak Noyanlar olup, adı geçen komutanlar Erbil, Şehrzur ve Dakuk dağları istikametinden ilerliyordu. Cüveynî, s. 596-97; Benâketî, s. 417.

⁴⁶⁹ Devetdar başta Suncak Noyan'ı yenmişti. Suncak geri çekilirken Baycu Noyan yardıma gelmiş ve Devetdar'ın ordusunu etrafını çevirip onu yenilgiye uğrattı. Bu savaşta Hâlîfenin çok sayıda askeri öldürüldü. Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, s. 3; Baycu Noyan Bağdad Kuşatması sırasında büyük kahramanlıklar gösterdi. Muîzz al-Ensab, s. 77; Benâketî, s. 417.

katledildi. Mücâhideddîn Aybek canını zor kurtararak Hille ve Kûfe'ye gitti.⁴⁷⁰ İlerleyişlerini sürdüren Baycu Noyan, Buka Timur ve Suncak Noyanlar şehrin batı kesimini ele geçirdiler ve Dicle Nehri tarafından Bağdad'ı kuşattılar. Bağdad halkının kaçışını engellemek amacıyla Baycu Noyan, Hülâgû emriyle Dicle Nehri kenarına gelerek bu kaçışı engelledi.⁴⁷¹ Baycu Noyan, Musul'dan getirdiği taşınabilir köprüyü kurdu. Bağdad askerleri kalelerinden çıkıp ani bir saldırı yapıp köprüyü yıkmıştı. Moğollar sonraki günlerde bu köprüyü tamir ettiler.⁴⁷² Baycu Noyan ve Sakuncak Noyan'ın nehri geçmeleri Bağdad'ta büyük paniğe neden oldu. Zira halk artık Moğolların yaklaşmakta olduklarını biliyordu.⁴⁷³ Hülâgû Han, kalabalık ordusu ile 15 Muharrem 656/22 Ocak 1258'de Bağdad şehrinin doğusunda karargâhını kurdu. Burada şehri kuşatma altına almak için yüksek bir sur yaptırdı. 22 Muharrem 656/29 Ocak 1258'de Moğol askerleri ile Bağdad askerleri arasında şehrin Koç Burcu mevkiinde savaşlar başladı.⁴⁷⁴ Bağdad'ın doğu kısmında bulunan Suncak Noyan ile Baycu Noyan burada bir sur ve derin hendekler yaptırıp, mancınıklar ve neft atan silahlar yerleştirdikten sonra savaşa başladılar.⁴⁷⁵

Bağdad'ın Moğol askerleri tarafından kuşatılması sırasında Baycu Noyan, yanında Suncak Noyan olduğu halde Bağdad surlarının *Azodi Dârüşşifâsı*'nin⁴⁷⁶ olduğu bölgede düşmanla çarpışıyordu. Hâlîfe El-Mustasım, vaziyetin kötüye gittiğini görünce elçilerini Hülâgû'nun huzuruna gönderdi. Ancak Hülâgû artık barış için çok geç kalındığını söyleyerek Bağdad kuşatmasını sürdürdü. Moğollar karşısında çaresizliğini anlayan Hâlîfe 4 Safer 656/10 Şubat 1258'de Bağdad'dan çıkarak Hülâgû'nun yanına gidip kendini ve halkını onun insafına bıraktı. Baycu Noyan askerleri ile birlikte Bağdad'a girdi. Moğollar Bağdad'ta eşi görülmemiş katliam yaptılar. Kütüphaneler yakıldı. Hristiyan din adamları ve birtakım kimseler müstesna kalmak şartıyla önlerine çıkan herkesi öldürdüler.

⁴⁷⁰ Reşîdüddîn, s. 41; Benâketî, s. 417.

⁴⁷¹ Kiragos, s. 131.

⁴⁷² Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî (Moğol İstilasına Dair İlk Kayıtlar)*, s. 158.

⁴⁷³ Cüveynî, s. 598.

⁴⁷⁴ Reşîdüddîn, s. 42; İbn Tagriberdi, s. 30.

⁴⁷⁵ Cüveynî, s. 598; Ebül Fereç, s. 33.

⁴⁷⁶ Ebu'l-Fereç bu yerle ilgili *Bimaristanı Adudi* adını kullanmıştır. Ebu'l-Fereç, *Tarihi Muhtasariüddüvel*, s. 34.

Hülâgû Han'ın emri ile 14 Safer 656/20 Şubat 1258'de Hâlıfe El-Mustasım ve büyük oğlu Vakıf köyünde katledildiler.⁴⁷⁷ Bu şekilde Abbâsî Hâlıfeliği'nin siyâsî varlığı son bulmuştur.⁴⁷⁸

5.2. BAYCU NOYAN'IN SURIYE SEFERİ

Hülâgû Han, henüz İran seferinde iken Şam diyarının ele geçirilmesi için plânlama yapmaya başlamıştı. Ona bu konuda cesaret veren en önemli etken Halep sultanının vezîri olan Sahib Zeyneddîn-i Hâfızî'nin teşvikleriydi. Sahib Zeyneddîn-i, Halep sultanına ihanet edip gizlice Hülâgû'ye itaat ettiğini bildirdi. Bu ihanetten haberdar olan Halep sultanı vezîri öldürmek isteyince Zeyneddîn-i, Hülâgû Han'a sığındı.⁴⁷⁹ Hülâgû Han, Suriye ve Mısır topraklarına yapacağı seferi plânlamak için merkez olarak kabul ettiği Hemedan'a çekildi. Burada çok kalmayarak Azerbaycan'a geldi. Moğol komutanlarından olan Buka Timur Vâsıt, Basra ve Kûfe'yi alarak Hûzistan civarında hâkimiyet kurarak Moğol ordusu için Suriye yolunu açmıştı. Hülâgû, Suriye seferine çıkmadan önce Ketboğa Noyan'ı öncü birlikler ile Halep ve Dimaşk üzerine gönderdi.⁴⁸⁰ Kendisi de ordusuyla 22 Ramazan 657/12 Eylül 1259/ yılında Tebriz'den harekete geçerek Suriye topraklarına yöneldi. Moğolların Halep şehrini ele geçirdiklerinde acımasız bir katliam yaptılar.⁴⁸¹ Genceli Kiragos Hülâgû'nün ordusuyla Şam, Halep, Havran, Amid, Urfa üzerine yürürdüğünü ve Halep'te katliam yaptığını,⁴⁸² Korykoslu Hayton ise Moğolların Halep, Şam'ı ele geçirdiklerini ve Moğol ordusunun Kudüs üzerine gittiği sırada seferin son bulduğunu kaydetmiştir. Çünkü bu sırada Hülâgû kardeşi Mengü Han'ın ölüm haberini alarak geri dönme kararı almıştı.⁴⁸³ Hülâgû, Suriye'nin fethi için kardeş olan Türkiye Selçuklu Sultanları İzzeddîn

⁴⁷⁷ Reşîdüddîn, s. 47; Cüveynî, s. 601; Aksarayî, s. 38; Vardan, s. 232; Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasariüddüvel*, s. 35; Hamdullâh Müstevfi-yi Kazvîni, s. 297; Mansûrî, s. 32-3; Celâleddîn Suyûtî, s. 478; Makrîzî, 1.Cüz, 2. Bölüm, s. 129; El-Ömerî, s. 386; Kiragos, s. 133; Grigor, s. 52; Devletşah, C. II, s. 216; ; Galstyan, s. 45; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 175.

⁴⁷⁸ İbni Tagriberdi, s 31; Oruç Bey, s. 5; W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 5. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1957, s. 171; V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 154; Mehmet F. Tufan, *Cengiz Han*, Anonim Yay., İstanbul 2010, s. 88; Güler, s. 72.

⁴⁷⁹ Reşîdüddîn, s. 52-3; Abdülkadir Yuvalı, "Hülâgû", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 473-5.

⁴⁸⁰ Abbas İkbâl Aştîyânî, s. 192; Moğolların Dimaşk'ı işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Harun Yılmaz, "Dimaşk'ın En Zor Yılı: Şehrin Moğollar Tarafından İşgali (658/1260)", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 37, 2017, ss. 71-99.

⁴⁸¹ Grigor, s. 64; Celâleddîn Suyûtî, s. 482; Şirin Beyânî, C. III, s. 877.

⁴⁸² Kiragos, s. 139; Galstyan, s. 45; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 218.

⁴⁸³ Korykoslu Hayton, s. 112-3.

Keykâvus ile Rükneddîn Kılıçarslan'a da görev verdi ve Şam şehrinin ele geçirilmesinden sonra bölgenin idaresinin Ketboğa Noyan'a bıraktı.⁴⁸⁴ Celâleddîn Suyûtî, Moğolların Halep ve Dımaşk'ı ele geçirdiklerini ancak Memlûk Sultanı Kutuz'un onları Ayn-ı Calut Savaşı'nda kesin bir yenilgiye uğrattıklarını kaydetmiştir. Ayn-ı Calut Savaşı'nda yenilen Moğolların doğu yönündeki ilerleyişleri son buldu.⁴⁸⁵

5.3. BAYCU NOYAN'IN ÖLÜMÜ

Orta Çağ müelliflerinin geneli Hülâgû'nün Suriye seferi ve bu sefere iştirak eden Moğol komutanları hakkında bilgi vermişlerdir. Ancak ilginçtir ki, Reşîdüddîn dışında Moğolların Suriye'ye ilerleyişi sırasında Baycu Noyan hakkında bilgi veren bir başka kaynağa raslayamadık. Reşîdüddîn Suriye seferine giden Moğol ordusunun sol kanadında Şiktur ve Baycu Noyan'ın yer aldığını kaydetmiştir.⁴⁸⁶ Bu kayıt Câmî'üt Tevârîh'te Baycu Noyan hakkındaki son bilgidir. Özetle Baycu Noyan'ın doğum tarihi gibi kesin ölüm tarihi de henüz belirsizdir. Dahası, onun nerede ve nasıl olduğu konusunda kaynaklar yeterince bilgi vermemiştir.

Câmî'üt Tevârîh'in Türk-Moğol kavimleri hakkında bilgi verdiği bölümde Baycu Noyan'ın ölümü şöyle anlatılmıştır: Hülâgû'nun emriyle Baycu Noyan'ın önce 10 binlik bir askerî birliğin başına tümen komutanı olduğu belirtilmiştir. Ancak Baycu Noyan'ın gurura kapılıp Anadolu hâkimiyetini Curmagun Noyan ile birlikte sağladığını dile getirmesini Hülâgû Han duymuş ve bu nedenle onu cezalandırarak malının yarısına el koymuş ve askerlerinin yarısını Curmagun Noyan'ın oğlu Şiramun'a vermiştir. Sonraki yıllarda Baycu Noyan'a bir tümen askerinin idaresi verilerek rütbesi iade edildi. Ancak Baycu Noyan gurura kapılıp ve haddini aşarak değerli Moğol komutanlarından Bucukur Noyan'ı öldürünce işlediği bu suçtan dolayı cezasını hayatıyla ödedi.⁴⁸⁷

Baycu Noyan savaşlarda başarılı bir komutan olmasına rağmen dönemin kaynaklarına bakıldığında onun Anadolu'da sürdürdüğü sert yönetimin Selçuklu Sultan ve idarecileri tarafından tepkiyle karşılandığı anlaşılmaktadır. Bize göre bu durum

⁴⁸⁴ İbn Bibi, s. 584.

⁴⁸⁵ Kiragos, s. 140-1; Celâleddîn Suyûtî, s. 482; Collen Ho, s. 946; Galstyan, s. 46; Oktay, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, s. 218; Akkuş, s. 442.

⁴⁸⁶ Reşîdüddîn, s. 53.

⁴⁸⁷ Cami'üt Tevârih, Berezin Neşr. 1. s. 281-282 naklen Cüveynî, s. 597; Yuvalı, s. 140.

düşük bir ihtimal olsa da Baycu Noyan'ın öldürülmesinin nedenleri arasında değerlendirilmelidir. Baycu Noyan'dan rahatsız olan çevreler onu ya Batu'ya ya da Hülâgû Han'a şikâyet etmişlerdi. İbn Bibi'nin belirttiğine göre Köseadağ Savaşı sonrasında Moğolların Anadolu'daki vergi istekleri o kadar artmıştı ki, Türkiye Selçuklu idaresi Baycu Noyan'ı şikâyet etmek için Fahreddîn Ali'yi Batu Han'a elçi olarak göndermişlerdi. Batu Han, Fahreddîn Ali'ye Baycu Noyan ve diğer noyanların artık keyfî vergi alamayacaklarına dair bir yarlîğ vermişti.⁴⁸⁸ Yine bu görüşü destekleyen bir başka bilgi de Ebu'l-Ferec'in kaleme aldığı Tarihu Muhtasari'd-Düvel'de kaydedilmiştir. Buna göre 655/1257-8 yılında İzzeddîn Keykâvûs'un Hülâgû'ye elçi gönderip Baycu Noyan'ı ülkesini elinden aldığı için şikâyet etmişti.⁴⁸⁹ Baycu Noyan hakkında çeşitli söylenti ve şikâyetlerin elbette Moğol merkezi idaresinde rahatsızlık oluşturduğu aşıkardır. Nitekim Cüveynî, Gürcistan, Anadolu ve Musul bölgesine idareci olarak atanan Emîr Argun'un Tebriz'e geldiğinde ilk iş olarak Curmagun ve Baycu Noyanların başlarına buyruk hareketleri yüzünden bozulmuş düzeni tekrar yoluna koyduğunu kaydetmiştir.⁴⁹⁰ Baycu Noyan'ın sorumlu olduğu bölgelere Emîr Argun ve Elçigidey⁴⁹¹ gibi Moğol yöneticilerinin atanmasının tam olarak nedeni açıklanmamıştır. Ancak bu durum Baycu Noyan'a güven duyulmadığı şüphesini akla getirmektedir. Bütün bu gelişmelere ilave olarak Baycu Noyan'ın doğrudan bağlı olduğu Hülâgû Han'ın ondan pek hoşlanmadığı bilinmektedir. Reşîdüddîn, Baycu'nun Bağdad seferi için Hülâgû Han'ın huzuruna çıktığında Hülâgû onu azarlayarak "*Curmagun öldü. Onun yerine geçen sen İran memleketlerinde hangi işi yaptın. Düşmanın hangi safını kırdın. Hangi isyankâra boyun eğdirdin? Sen bunları yapmak yerine Moğol ordusunu Hâlîfe'nin haşmet ve azametiyle korkutuyorsun*" dediği daha önce belirtilmişti.⁴⁹² Zaten Hülâgû, eski Moğol kadroları ile anlaşamayıp onları tasfiye etme yoluna gitmişti.⁴⁹³ Bu koşullar içinde Baycu Noyan'ın 1260-1265 yılları arasında Hülâgû'nün emriyle öldürülmüş olması kuvvetli bir ihtimal olarak

⁴⁸⁸ İbn Bibi, s. 371-2; Grigor, s. 33.

⁴⁸⁹ Ebu'l-Ferec, *Tarihi Muhtasari'düvel*, s. 30.

⁴⁹⁰ Cüveynî, s. 419.

⁴⁹¹ Kiragos, s. 115.

⁴⁹² Reşîdüddîn, s. 471.

⁴⁹³ Kemal Ramazan Haykıran, "Baycu Noyan: Moğollar'ın Türkiye'deki Gücü", *Beyaz Tarih Dergisi*, bilgi@beyaztarh.com, İstanbul 2015. (25 Temmuz 2019)

görülmektedir.⁴⁹⁴ Doğum tarihini bilmediğimiz Baycu Noyan 1228’de İsfahan seferine katılmıştı. Bu sırada Baycu Noyan’ın tahminen yirmili yaşlarında olduğu düşünüldüğünde onun öldürüldüğünde yaklaşık elli altmış arasında bir yaşta olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Şu halde onun 1200 yılından sonra doğmuş olabileceği tahmin edilebilir. Baycu Noyan’ın ölümünden sonra onun geride bıraktığı tümen komutanlığı görevi oğlu Adak’a verilmiştir.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ 1260-61’den sonra Baycu Noyan’ın maiyetinde bulunanlar İslam dinine girmişlerdir. W. De Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, Çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941, s. 161.

⁴⁹⁵ Reşideddin Fazlullah, *İngilizce Terc.* I, s. 42.

SONUÇ

Anadolu, Kafkasya ve Ortadoğu toprakları tarih boyunca kendi dinamikleri içinde siyâsî, sosyal değişimlere tanıklık etmiştir. Bu bölgeler önemli ticaret yolları üzerinde bir geçiş güzergâhı olmaları nedeniyle geçmişte farklı milletlerin işgaline uğramıştır.

Sözü edilen coğrafyalarda bir döneme damgasını vurmuş Baycu Noyan'ın askerî ve siyâsî faaliyetleri anlatılarak bu faaliyetlerin Baycu Noyan'ın görev yapmış olduğu yerlerdeki etkileri araştırmamıza dâhil edilmiştir. Baycu Noyan'ın hayatına bakıldığında onun askerî başarılarıyla öne çıkmış bir komutan olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu askerî başarılarının yanında aynı zamanda sorumlu olduğu vasal ülkelerin idarecileri ile Karakurum arasında anlaşmazlıkların çözümü için aracılık ettiği görülmektedir. Onun anlaşmazlıkların çözümü için ortaya koyduğu bu çabaların etkisiyle olacak ki Türkiye Selçuklu Devleti'nin genç sultanları ona Baba diye hitap etmeyi uygun görmüşlerdir. Baycu Noyan ele geçirdiği bölgelerde yaptığı katliam ve tahribata rağmen menfaatlerine uygun davranılması halinde düzeni sağlayan ve adaleti tesis eden kişiliği ile şaşırtmaktadır. Nitekim Sultan Hanı Savaşı sonrasında Anadolu'da sağladığı düzen ve güven ortamı dönemin kaynaklarında takdirle anlatılmıştır. Buna rağmen Baycu Noyan elde ettiği başarılarının etkisiyle çıkarına ters düşen durumlarda en yüksek Moğol menfaatlerini de gözeterek sert ve acımasız tabiatıyla öne çıkmıştır. Onun aşırıya varan sert tutumu egemenliği altında bulundurduğu memleketlerin idarecilerini bezdirmiş ve bu nedenle Moğol merkezi hükümetine şikâyet edilmişti. Her ne kadar Moğol devlet geleneğinde vasal ülkeler üzerinde baskıcı bir yönetim uygulanmakla birlikte vergisini düzenli ödeyen ve gerektiğinde asker gönderen vasal ülkelerde düzenin kounmasına önem verilmişti. Bu nedenle Baycu Noyan'ın askerî ve siyâsî kariyeri istikrarlı bir çizgide devam etmemiştir. Zira Karakurum'dan atanan Argun ve Elçigidey gibi emîrlerin Baycu Noyan'ın görev yaptığı bölgelerde en yetkili idareciler olarak görev yapmışlardı. Yine de bu şartlar içinde Moğol Hanları Baycu Noyan'ın yeteneklerini göz önünde bulundurup ona yetkilerini iade etmişti.

Araştırma, Baycu Noyan'ın üstün askerî stratejilere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Köseadağ Savaşı ve Sultan Hanı Savaşı'nda düşmana göre az sayıdaki Moğol askerlerini yöneten Baycu Noyan'ın başarılı savaş stratejileri zaferleri beraberinde getirmiştir. Yine, Moğolların Bağdad kuşatması sırasında gösterdiği

gayretler de şehrin Moğolların eline geçmesinde önemli bir unsur olmuştu. Bu yönüyle Baycu Noyan görev yaptığı coğrafyalarda tarihin seyrine etki eden bir komutan olarak karşımıza çıkmaktadır. Baycu Noyan'ın özellikle Anadolu'da bıraktığı etki uzun süreli olmuştu. Bu nedenle Köseadağ Savaşı'nın gerçekleştiği 1243 tarihi için bir asır sonra dahi Baycu Yılı olarak ifade edilmiştir.

Günümüzde toplum içinde gelişen tarih algısı yazılı metinlerin sunduğu bilgiler ile sınırlı kalmayıp görsel medyanın olanakları da tarih algısının şekillenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Tarihi bilgilerin görsel medya tarafından izleyicelere kolaylıkla sunulması ülkemizde geçmiş yıllara göre tarih araştırmalarına olan ilgiyi arttırmıştır. Son yıllarda Türkiye Selçuklu Devleti ve Moğollar ile ilgili film ve dizilerin çekilmesi ülkemizde Baycu Noyan'ın kan dökücü, kurnaz, savaşçı ve bir Moğol komutanı olarak tanınmasına neden olmuştur.

Gelecek zamanda Anadolu'da görev yapmış Moğol idarecilerinin siyâsî, askerî ve kültürel etkileri farklı kaynakların incelenmesi ve bulguların kıyaslanması ile ortaya konulabilir. Bu aşamada Moğol idarecilerinin Anadolu tarihine olumlu veya olumsuz etkileri birlikte değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Bir Moğol komutanı olan Baycu Noyan'ın siyâsî ve askerî faaliyetlerini ve bu faaliyetlerin neticesinde ortaya çıkan tarihi olayları konu edinen bu çalışmamızda imkânların el verdiği ölçüde devrin ana kaynakları ve araştırma eserleri incelenmeye çalışıldı. Çalışmada bazı eksikliklerin olması muhtemeldir. Temennimiz çalışmamızın daha sonra yapılacak olan Moğol araştırmalarında ışık tutması yönündedir.

KAYNAKÇA

Abbas İkbâl Aştîyânî, *Târîh-i Moğol ez Hamle-yi Cengiz tâ Teşkil-i Devlet-i Timûrî*, Müesse-yi İntişârat-i Emîr-i Kebîr, Tahran 1986.

Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-Nâme*, Haz. Erdoğan Merçil, C. 2, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.

Ahmet Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri I (Menâkıbü'l- Ârifîn)*, 1. Baskı, Çev. Tahsin Yazıcı, C. I, Hürriyet Yay., İstanbul 1973.

Aka, İsmail, "Hândmîr", *DİA*, C. XV, 550-2.

Aka, İsmail, "Mîrhând", *DİA*, C. XXX, 156-7.

Aknerli Grigor, "*Okçu Milleti Tarihi*". 2. Baskı, Çev. Hrand D. Andeasyan, Yeditepe Yay., İstanbul 2012.

Akkuş, Mustafa, Bağcı, Büşra, "Hülâgû Han Döneminde Anadolu'da Görev Yapan Moğol Komutanları", *USAD*, S. IX, (Güz 2018), 150-71.

Akkuş, Fatma Yiğit, "Kösedağ'dan Ayn Câlût'a Türk Moğol Hâkimiyet Mücadelesi", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 437-46.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihan Güşâ*, 1. Baskı, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2013.

Alan, Hayrunnisa, Kemaloğlu, İlyas, *Avrasya'nın Sekiz Asrı (Çengizoğulları)*, 2. Baskı, Edit. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017.

Albayrak, Seda, "Kösedağ Savaşı'nda Selçuklu Emirleri", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. II, (2019), 203-13.

Moğolların Gizli Tarihi, Çev. Ahmet Temir, 3. Baskı, TTK, Ankara 1995.

Anonim Selçuknâme, (*Târîh-i Âl-i Selçuk*), Çev. Halil İbrahim Gök-Fahrettin Coşguner, Atıf Yay., Ankara 2014.

Ansarı, A.S. Bazmee, "Cûzcânî", *DİA*, C.VIII, 98-9.

Alp, Ruhat, Hazırbulan, Tahsin, “Kösedağ Savaşı'nın Türk-İslam Tarihine Olumlu Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 517-540.

Aşırov, Tahir, Muhammedov, Gurbangeldi, “Rusça Tarih Kitaplarında Kösedağ Savaşı: Yeremeyev Örneği”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 49-60.

Ata, Aysu, “Moğol Fütuhâtı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine”, *Ankara Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Dergisi*, 17/1, (2010), 29-37.

Ayan, Ergin, “Haçlıların Moğollarla İttifak Teşebbüsleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, S. 462, (Ekim 2001), 580-9.

Ayan, Ergin, *Moğolların Büyük Han'ına Seyahat*, 1. Baskı, Çev. Ergin Ayan, Kronik Yay., İstanbul 2019.

Ayan, Ergin, “Moğolların Ortadoğudaki İlk Noyanı Cormagun”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S. XIII, (2018), 179-196.

Ayan, Ergin, “Kösedağ Savaşı'na Kadar Baycu Noyan”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 109-126.

Aykut, A. Sait, “İbn Battûtâ”, *DİA*, C. XIX, 361-68.

Bal, Mehmet Suat, “Türkiye Selçuklu Devletine Hükümdarlık Yapan Vezir: Şemseddin İsfahânî”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 19, (2006), 265-94.

Bağcı, Büşra, *Anadolu'daki Moğol Vali ve Komutanları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBE, Konya 2019.

Barthold, V. V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara 1990.

Barthold, W., “Hûlâgû”, *İA*, C. 5, 1. Kısım, MEB Basımevi, İstanbul 1987.

Barthold, W., *İslam Medeniyeti*, 5. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1957.

V. V. Barthold, *Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, 2. Baskı, Terc. Râgıp Hulusi Özden, Ankara 2013.

Baybars el Mansûrî, *et-Tuhfetu 'l- Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Turkiyye (1252-1312)*, Çev. Hüseyin Polat, TTK, Ankara 2016.

Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdari Taksimatı)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1988.

Bilgin, Orhan, "Cüveynî", *DİA*, C. VIII, 140-1.

Büyükçınar, Ayşe Beyza, "Gürcü Moğol İlişkilerinin İlk Evresi: 1220-1247", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, C. IV, S. 2, (2018), 267-81.

Cahen, Claude, "XIII. Asır Ortalarında Cezire (İzzeddin B. Şeddada Göre)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çev. Neşet Çağatay, C. I, S. 4, (1953), 93-106.

Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Yıldız Moran, E Yay., İstanbul 1979.

Çakmak, Mehmet Ali, "II. Gıyâseddîn Keyhüsrev Zamanında Türkiye Selçuklu Devleti (1237-1246)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Edit. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012, 395-407.

Çapan, Fatma, "Kösedağ Savaşı'na Giden Yolda Türkiye Selçuklu Devleti'nde İç Siyasi Durum", *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 199-222.

Celâleddîn Suyûtî, *Halifeler Tarihi*, 2. Baskı, Çev. Öznur Özatağ, Ötüken Neşriyat., İstanbul 2015.

Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: (Meng Ta pei lu ve Hei Ta shi lu) Haz. Mustafa Uyar, Çev. Ankhbayar Danuu, Ötüken Yay., İstanbul 2012.

Çelik, Züriye, *Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2014.

Çetin, Halil, "İlhanlı Hâkimiyeti Altında Anadolu'da Siyasetin Temel Dinamiği: Göçebe Moğol-Türkmen Çatışması", *Turkish Studies*, C. VII, S. IV, Ankara, (2012), 1203-16.

Çevik, Murtaza, “Selçuklu Sultanlarının Moğol Hanlarını Ziyaretleri (1246-1259) ve Bu Ziyaretlerin Anadolu’ya Etkileri”, *TOD*, S. XXVII, 43-71.

Çevik, Murtaza, “Moğolların Cihan Hâkimiyet Anlayışı, Dayanak Noktaları ve Bu Konudaki Bazı Uygulamaları”, *Turkish Studies*, Vol. 10/13, (2015), 43-56.

Çubukçu, Asri, “Rüknüddîn Baybars el Mansûrî en-Nâsirî ed-Devâdâr el-Hitâî”, *DİA*, C.V, 220-1.

Çuhadar, Mustafa, Yiğit, İsmail, “İbn Tağrıberdî”, *DİA*, C. XX, 385-8. Danışman, Mustafa, “Baycu Noyan’ın Hayatı ve Faaliyetleri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta 2019.

Dashdondog, Bayarsaikhan, *The Mongols and the Armenians (1220-1335)*, Vol. 24, Edit. Michael R. Drompp-Devin De Weese, Brill, Leiden-Boston 2011.

Dashdondog, Bayarsaikhan, “Mongol Noyans in Armenia”, *Oxford University*, 1-26.

D’Ohsson, A. Konstantin, *Moğol Tarihi (Denizler İmparatorluğu Cengiz)*, Çev. Bahadır Apaydın, Nesnel Yay., İstanbul 2008.

D’ohsson, Abraham Constantin Mouradgea, *Moğol Tarihi*, Yay. Haz. Ekrem Kalan, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.

Demir, Mazlum Şahin, “Rumlaşan Selçuklular Sahte Ricatı Unuttu: Köseadağ Savaşı (3 Temmuz 1243)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. IV, S. XII, (2017), 229-47.

Demirer, Arif, *Ortaçağ’da Moğollar ile Ermeniler Arasındaki İlişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi SBE, Niğde 2015.

Demiroğlu, Ayla, “Devletşah”, *DİA*, C. IX, 244-5.

Devletşah, *Devletşah Tezkiresi*, Çev. Necati Lugal, Tercüman Yay., İstanbul 1977.

Neslihan Durak, “Moğollar Döneminde Erzincan ve Çevresi”, *Uluslararası Erzincan Sempozyumu, 28 Eylül-2 Ekim 2016*, C. I, Erzincan 2016. 169-72.

Durmuş, İsmail, Ergin, Ali Şakir, “İbnü’l Verdî, Zeynüddin”, *DİA*, C. XXI, 239-40.

Ebu Süleymân Benâketî, *Târîh-i Benâketî-Ravdatu ’l-Uli’l-Elbâb Fî Ma’rifeti’t Tevârîh ve ’l-Ensâb*, Haz. Ca’fer-i Şiâr, Tahran 1348.

Ebul-fazl Nebe'î, *Tarih-i Al-i Çoban (Çobaniyan Der Tarih-i İlhaniyan)*, Daniş-i İmruz, Tahran 1352.

Ebü'l-Fazl Hatibî, "Argun Aka", *Dânişnâme-i Îrân*, Tahrân 1384 hş., II, 443-4.

Ebü'l-Ferec İbnül İbrî, *Tarihi Muhtasarüddüvel*, Çev. Şerafeddin Yaltkaya, Maarif Basımevi, İstanbul 1941.

Ebü'l-Ferec (Abû'l Farac Gregory), *Abû'l Farac Tarihi*, C. II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, 3. Baskı, TTK, Ankara 1999.

El-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım (Mesâlikü'l Ebsâr)*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2014.

El-Alevî, Abdülazîz, "İbn Fazlullah el-Ömerî", *DİA*, C. XIX, 483-4.

Erdem, Arzu, *Cengiz Han ve Türk Moğol Devleti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, SBE, Elazığ 2016.

Erdem, Emre, *Sultan Alâeddin Keybubad Döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Komşu Devletlerle Olan Siyasi İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi SBE, Ağrı 2019.

Erdem, İlhan, "İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)", *Dergi Park-Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 38, (2005), 1-10.

Erkoç, Hayrettin İhsan, "Anadolu'da Moğol Etkileri (13.-15. Yüzyıllar)", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, S. XIX, (2015), 37-64.

Erkoçoğlu, Fatih, "İslam Kaynaklarına Göre Kösedag Savaşı", *1243 Kösedag Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 33-48.

Es-Sakkâr, Sâmî, "Erbil", *DİA*, C. XI, 272-3.

Eser, Erdal, "Kösedag Savaşı'nın Demir Elbiseleri: Zırhlar", *1243 Kösedag Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 253-78.

Ertuğrul, Ali, "Niğdeli Kadı Ahmed", *DİA*, C. Ek-II, 359-60.

Ertuğrul, Ali, *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılı Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-şefîk ve'l-hâfidü'l-halîk*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir 2009.

Father Michael Chamicii, *History of Armenia*, Trans. Johannes Advall, Vol. II, Calcuta 1827.

Galstyan, A. G., *Ermeni Kaynaklarına Göre Moğollar*, 2. Baskı, Çev. İlyas Kemaloğlu, Edit. Sahure Ergüzel, Yeditepe Yay., İstanbul 2017.

Genceli Kiragos, *Moğol İstilasası (1220-1265)*, 1. Baskı, Çev. Mahmut Kemal Bey (Arap harflerinden Latin harflerine ve günümüz Türkçesine aktaran ve notlandıranlar Fuat Hacısalihoğlu-İlhan Aslan), Edit. Ayşe Pul, İstanbul 2018.

Gıyâsuddîn b. Hümâmeddîn El-Hüseynî Hândmîr, *Habîbu's-Siyer Fî Ahbâri Efrâdi'l-Beşer*, C. 3, Haz. Muhammed Debîr-i Siyâkî, Kitâbfurûşi-yi Hayyâm, Tahran 1362.

Gökhan, İlyas, “Kösedağ Savaşı'nın Eyyubi ve Memlûk Kaynaklarına Yansıması”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 25-32.

Göksu, Erkan, “Kösedağ Savaşı 1243”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.I, S. II, (2009), 1-14.

Gül, Muammer, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Moğol Hâkimiyeti*, 1. Baskı, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.

Güler, Nagehan, “Şebânkâreî'ye Göre İlhânlı Hükümdarlarından Hulâgû Han, Abâka Hân ve Ahmed Hân”, *Turkish Studies History*, C. 13, S. 8, (2018), 65-78.

Gürel, Mehmet Ali, *Anadolu'da Moğol İsyânları ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışı*, (Yayımlanmamış Yükek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2001.

Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği (Kültür Tarihinin Kaynakları)*, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994.

Hamdullâh Müstevfî-yi Kazvînî, *Târih-i Güzide*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2018.

Hassan, Ümit, Berktaş, Halil, Ödekan, Ayla, *Türkiye Tarihi I (Osmanlı Devletine Kadar Türkler)*, Yay Yön. Sina Akşin, Cem Yay., İstanbul 1989.

Haykıran, Kemal Ramazan, “Baycu Noyan: Moğollar’ın Türkiye’deki Gücü”, *Beyaz Tarih Dergisi*, bilgi@beyaztarih.com, İstanbul 2015. (15 Temmuz 2019)

Haykıran, Kemal Ramazan, *Moğollar zamanında Yakın Doğu*, Ötüken Neşr. Yay., İstanbul 2016.

Hetum Vekayinamesi, Çev. H. D. Andreasyan, TTK Basılmamış Tercüme Eser, İstanbul 1946.

Hizmetli, Mustafa, “Moğol İstilası Karşısında Abbasi Halifelerinin İslam Birliği Siyaseti”, *International Journal of Cultural and Social Studies*, C. III, S. 2, (2017), 353-59.

Ho, Collen, “Thirteenth and Fourteenth Century European-Mongol Relations”, *University of California*, C. 10, S. 12, (2012), Santa Barbara, 946-68.

Işık, Özgür, *Cengiz Han Döneminden Timurlu Devleti’nin Yıkılına Kadar Ermeni-Moğol İlişkileri (1220-1447)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas 2015.

İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye Fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye (Selçuknâme II)*, C. II, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2014.

İbn-i Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi-Tuhfetü'n Nûzzâr fî Garâibi'l- Emsar ve'l-Acâibi'l-Esfar*, Haz. Ali Murat Güven, Yeni Şafak Yay., İstanbul.

İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't Tarih*, C. XII, Çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, Bahar Yay., İstanbul 1987.

İbni Tagriberdi, *En Nücûmu'z-Zâhîre (Parlayan Yıldızlar)*, Çev. D. Ahsen Batur, Selenge Yay., İstanbul 2013.

İbnü'l-Verdî, *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular*, 1. Baskı, Çev. Mustafa Alican, Kronik Yay., İstanbul 2017.

Jakson, P, “Bâyjû” *Encyclopedia Iranica*, Edit. Ehsan Yarshater, Vol. IV, London and New York 1990, 1-2.

Jakowletwitsch Korostovetz, Iwan, *Von Cinggis Khan Zur Sowjetrepublik*, Haz. Erich Hauer, Walter de Gruyter Yay, Berlin und Leipzig 1926.

Kafalı, Mustafa, “Batu Han”, *DİA*, C. V, 208-210.

Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi-Tarih Dizisi II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.

Kafalı, Mustafa, “Cengiz Han”, *DİA*, C. VII, 367-9.

Kahraman, Medine, “Ermeni ve Süryani Müverrihlerin Moğol Algısı”, *Genç Akademisyenlerin Gözünden Sosyal Bilimler*, Edit. Fikret Özcelik, Mustafa Öztürk, Ziya Polat, Nida Akademi Yay., İstanbul 2019.

Karadağ, Elif, *XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Moğolların Anadolu'ya Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, SBE, Sivas 2019.

Karağaç, Kardelen, *Moğollar Döneminde Anadolu'da Yaşanan İnsan Kayıpları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi, SBE, Kastamonu 2019.

Kartal, Zehra, *Moğolların Suriye Seferi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi, SBE, Kars 2014.

Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdari Mekanizmanın Rolü*, TTK, Ankara 2011.

Keleş, Murat, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğollara Karşı İttifak Arayışları (M. 1220-1277)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 2018.

Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara 2000.

Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkelerin Altın Çağı*, Çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yay., İstanbul 2015.

Kesik, Muharrem, “Kösedağ Hezimetinin Başlıca Etkenlerinden Biri: Sa'deddin Köpek Olayı”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 315-24.

Kurtuluş, Rıza “Şebânkâreî”, *DİA*, C. XXXVIII, 390-1.

Küçük, Osman Nuri, “Mevlana’nın Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları II,” *Tasavvuf Dergisi*, (2004), 173-95.

Kütük, Ahmet, “Kösedağ Savaşı’nın Kaybedilmesinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Kişiliği ve Uygulamalarının Rolü”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Sivas 2018.

Lane, George, *Early Mongol Rule In Thirteenth-Century Iran*, A. Persian Renaissance, London 2003.

Leisi, Mohsen, *Câmi’ü’t-Tevârih-i Hasan-i Adli Farsça Eserin Moğollar ile İlgili Kısımının Tahlil-Tenkid ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, SBE, İzmir 2018.

Makrizî, *Kitab-el Sûlûk li Marifet-i Düvel-el Mülûk*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, C. II, TTK Arşivi, Tercüme Eserler Bölümü, Ankara.

Marco Polo, *Marco Polo’nun Geziler Kitabı*, 1. Baskı, Çev.Ömer Güngören, Yol Yay., İstanbul 2015.

Marshall, Robert, *Doğudan Yükselen Güç Moğollar*, Sabah Yay., İstanbul 1996.

Matsui, Dai, “Uygur ve Moğol Vesikalarında Görülen Moğol İmparatorluğu Ağırlık ve Ölçü Birimleri”, Çev. Ayşe Kılıç Cengiz, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, S. 1, (2015), 113-26.

May, Timothy, *Chormaqan Noyan: The First Mongol Military Governor in The Middle East*, (Master of Arts), İndiana University, Department Of Central Eurasian Studies, İndiana June 1996.

May, Timothy, “Mongol Conquest Strategy in the Middle East”, *The Mongols’ Middle East*, Vol. 127, Edit. Bruno De Nicola and Charles Melville, (2016), 13-37.

Merçil, Erdoğan, *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*, TTK, Ankara 2007.

Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçukluları’nda Meslekler*, TTK, Ankara 2000.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fîhi Mâ Fîh*, Çev. Meliha Ülker Tarıkhaya, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985.

Minhâc-ı Sîrâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Salgurlular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar)*, Çev. Erkan Göksu, TTK, Ankara 2015.

Minhâc-ı Sîrâc el-Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair İlk Kayıtlar)*, Çev. Mustafa Uyar, Ötüken Yay., İstanbul 2016.

Minorsky, V., “Mugan”, *İA*, C. VIII, Cüz. 79, Maarif Basımevi, İstanbul 1957, 446-50.

Minorsky, V., “Tebriz”, *İA*, 2. Baskı, C. 12/1, MEB Basımevi, İstanbul 1979, 82-98.

Mîrhând, Mîr Muhammed b. Seyyîd Burhânu'd-dîn Hândşâh (ö. 903/1498), *Ravzâtu's-Safâ fî Sîreti'l-Enbiyâ ve'l-Mülûk ve'l-Hulefâ*, C. 5, Kitabfuruşihâ-yi Merkezi Hayyam Neşr. Çâp-ı Pîrûz, Tahran 1339.

Mîrhând, *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, 2. Baskı, Çev. Erkan Göksu, TTK, Ankara 2018.

Morgan, D. O., “Möngke”, *EF²*, Vol. VII, E. J. Brill, Leiden-New York 1993, 230.

Muîzz al-Ensab, Rusca'dan Tercüme, X Vahîdou, Alma'tı 2008.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd- Dîvel (Selçuklular Tarihi II)*, 1. Baskı, Haz. Ali Öngül, C. 1, Kabalcı Yay., İstanbul 2017.

Ocak, Ahmed Yaşar, “Babaîlik”, *DİA*, C. IV, 373-4.

Oruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2014.

Oktay, Hasan, *Türk İslam Dünyasına Karşı Ermeniler Moğollar ve Papalık (1071-1300)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van 1995.

Oktay, Hasan, *Ermeni Kaynaklarında Türkler ve Moğollar*, Selenga Yay., İstanbul 2007.

Ötemiş Hacı, *Cengiz-Nâme*, Haz. İlyas Kemaloğlu, 3. Baskı, TTK, Ankara 2018.

Özaydın, Abdülkerim, “Hamdullah el-Müstevfi”, *DİA*, C. XV, 454-5.

Özaydın, Abdülkerim, “İbn Bîbî”, *DİA*, C. XIX, 379-82.

Özaydın, Abdülkerim, “İbnü'l Esîr”, *DİA*, C. XXI, 26-7.

Özaydın, Abdülkerim, “İbnü’l-İbrî“, *DİA*, C. XXI, 92-4.

Özaydın, Abdülkerim, “Arapça Kaynaklara Göre Köseadağ Savaşı (641/1243)”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 13-24.

Özcan, Altay Tayfun, “Chronica Maiora’da Moğollara Dair Kayıtlar”, *TOD*, S. XVI, (Aralık 2013), 23-77.

Özcan, Altay Tayfun, “Chronica Maiora’da Moğol İmajı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S. 2, (2012), 427-58.

Özdemir, Ahmed, “Cengiz İstilasası”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VIII, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 312-23.

Firdevs Özen, “İlhanlılar Devrinde Erzincan”, *Türk Tarihinde Dair Yazılar II*, Edit.

Alpaslan Demir, Tuba Kalkan, Eralp Erdoğan, Ankara 2017.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Karakorum”, *DİA*, Ek. II, 22-3.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Kubilay Kağan”, *DİA*, Ek II, 88-9.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Moğollar”, *DİA*, C. XXX, 226.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Ögeday Han”, *DİA*, C. XXXIV, 21-22.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî”, *DİA*, C. XXXV, 19-21.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Vassâf”, *DİA*, C. XXXXII, 558-9.

Özkan, Halit, “Süyûtfî”, *DİA*, C. XXXVIII, 188-198.

Öztuna, Yılmaz, *Türk Tarihinden Yapraklar*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1999.

Özmenli, Mehmet, “Ermeni ve Gürcü Birliklerinin Köseadağ Savaşı’nın Seyrine Etki Eden Tutumları ve Faaliyetleri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C.13, S. 4, (2014), 993-1005.

Plano Carpini, *Plano Carpini’nin Moğolistan Seyahatnâmesi (1245-1247)*, Haz. Ergin Ayan, Gece Kitaplığı Yay., İstanbul 2015.

Reşîdüddîn Fazlullah (Rashiduddin Fazlullah), “Jami’u’t-Tawarikh”, Çev. W. M. Thackson, *Journal of Turkish Studies (Türklük Bilgisi Araştırmaları)*, Harvard University 1999.

Reşîdüddîn Fazlullah, *Câmi’ü’t-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*, 1. Baskı, Çev. İsmail Aka Ersan, Mehmet-Ahmad Hesamipour Khelejani, TTK, Ankara 2013.

Roux, Jean-Paul, *Türklerin Tarihi (Pasifik’ten Akdeniz’e 2000)*, 11. Baskı, Kabalıcı Yay., İstanbul 2015.

Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)*, TTK, Ankara 1995.

Sav, Hasan, *1240-1256 Yılları Arasında Anadolu Selçuklu-Moğol İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 1999.

Serdar, Murat, Hanar, Murat, “Kösedağ Savaşı’nın Anadolu’nun Demografik Yapısına Etkisi”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 349-62.

Sevim, Ali-Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi*, TTK, Ankara 1990.

Sevim, Ali, *Anadolu’nun Fethi (Selçuklular Dönemi)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1993.

Seyyid, Eymen Fuâd, “Makrîzî”, *DİA*, C. XXVII, 448-451.

Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş’in Anılarından Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, DAKTAV Yay., Antalya 2006.

Spuler, Berthold, *İran Moğolları (1220-1350)*, Çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara 1957.

Subaşı, Ömer, *Gürcü-Moğol İlişkileri-Güney Kafkasya 1220-1346*, 1. Baskı, Kitabevi Yay, İstanbul 2015.

Subaşı, Ömer, “Kartlis Tskhovreba’ya Göre Moğolların Kafkasya Siyaseti ve Kösedağ Savaşı”, *1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 93-108.

Strange, Guy Le, *Doğu Hilâfeti’nin Memleketleri*, Çev. Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar,

Edit. Nihal Metin, Yeditepe Yay., İstanbul 2015.

Sümer, Faruk, “Anadolu’da Moğollar”, *SAD*, C. 1, Ankara 1979, 1-147.

Sümer, Faruk, “Kösedağ Savaşı”, *DİA*, C. XXVI, 272-3.

Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, 5. Baskı, TDAV Yay, İstanbul 1999.

Sümer, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1998.

“Süyûtî”, *Yeni Rehber Ansiklopedisi*, Genel Yay. Müd. Apak, İlhan, C. XVIII, 200-201.

Şahin, Mustafa, “Bir Yeniden Diriliş Öyküsü Parvan Şavaşı”, *Journal of Turkish Studies*, Vol. 11, no. 6, (2016), 115–130.

Şahin, Mustafa, “Habibü’s-Siyer’e Göre Türkiye Selçukluları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 1, (2014), 21-40.

Şerefüddîn Abdullâh Vassâf, *Târih-i Vassâf*, Abdülmühammed Ayeti, İntişarat-ı Bünyad-ı Terkenp-i İran, Tahran 1346.

Şirin, Beyânî, *Din û Devlet der İran Ahd-i Mogul: Siyâset-i Hâricî İlhânân der Cihan-ı İslâmî*, C. I-III, Merkezi Neşr-i Dânişgâhî, Tahran 1370.

Taneri, Aydın, “Celâleddin Hârizmşah”, *DİA*, C. VII, 249-250.

Taşkıran, Hasan, “Kösedağ Savaşı Sonrası Moğol Ermeni Münasebetleri ve Türkmen Ayaklanması”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 415-36.

Taştan, Tuna Kaan, “Selçuklu Devlet Adamlarının Köseadağ Savaşı’ndaki Rolü”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay. Sivas 2018, 141-60.

Tiesenhhausen, W. De, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, Çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

Tufan, Mehmed F., *Cengiz Han*, Anonim Yay., İstanbul 2010.

- Tural, Murat, “Hülâgû Han’ın Bağdat’ı İstilası (1258) ve Tahribe Teşvik Meselesi”, *TOD*, S. 30, (2017), 21-50.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye (Siyasi Tarih Alp Arslan Dönemi 1071-1318)*, Turan Neşriyat, İstanbul 1971.
- Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi*, C. I-II, 3. Baskı, Nakışlar Yay., İstanbul 1979.
- Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar (Metin Tercüme ve Araştırmalar)*, 2. Baskı, TTK, Ankara 1988.
- Turan, Refik, “Sultan Alaeddin Keykubat Dönemi ve Ehemmiyeti (1220-1237)” *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Edit. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara 2012, 387-94.
- Turan, Refik, *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması (Vezir ve Divan)*, 1. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1995.
- Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, C. 1, 3. Baskı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981.
- Togan, Zeki Velidi, “Moğollar Devrinde Anadolu’nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası*, C. I, (1931), 1-41.
- Tokuş, Ömer, “Moğol Hâkimiyetinde Annadolu ve Anadolu’da Moğol Noyalarının İsyancıları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. 117, S. 230, (2017), 177-208.
- Uyar, Mustafa, “İlhanlı (İran Moğolları) Devleti’nin Önemli Yaylak ve Kışlakları”, *Erdoğan Merçil’e Armağan*, Edit. Emine Uyumaz, Muharrem Kesik, Aydın Usta, Cihan Piyadeoğlu, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2013, 244-58.
- Uyar, Mustafa, “Kösedağ Savaşı’nı Yeniden Değerlendirmek”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 325-34.
- Uyar, Mustafa, “Moğol İstilas Döneminde Selçuklular”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Edit. Refik Turan, Grafiker Yay., Ankara Eylül 2012, 409-38.
- Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alâeddîn Keykubad devri Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi (1220-1237)*, TTK, Ankara 2003.

Uyumaz, Emine “Sultan Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Tarihi (1220-1237)”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, 590-7.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Basımevi, Ankara 1988.

Vahram Vekayinamesi, Kilikya Kralları Tarihi, Çev. H. D. Andreasyan, TTK Basılmamış Tercüme Eser Bölümü, İstanbul 1946.

Vardan, Müverrih, *Türk Fütuhâtı Tarihi (889-1269)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, *Tarih Semineri Dergisi*, C. 1, S. 2, (1937), 153-244.

Vladimirtsov, B. Y., *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı (Moğol Göçebe Feodalizmi)*, Çev. Abdülkadir İnan, 3. Baskı, TTK, Ankara 1995.

Yakubovskiy, A. Yu, *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev. Hasan Eren, 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976.

Yan, Vassili, *Cengiz Han (Bozkırın Kanlı kılıcı)*, Pegasus Yay., İstanbul 2006.

Yıldırım, Mahmut, *II. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi SBE, Niğde 1998.

Yılmaz, Harun, “Dımaşk’ın En Zor Yılı: Şehrin Moğollar Tarafından İşgali (658/1260)”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 37, (2017), 71-99.

Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, C. II, Yay., Haz. Refet Yinanç, TTK, Ankara 2014.

Yuvalı, Abdülkadir, “Hülagû”, *DİA*, C. XVIII, ss. 473-5.

Yuvalı, Abdülkadir, *İlhanlılar Tarihi I (Kuruluş Devri)*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 1994.

Zeki, İzzetullah, “Mühezzibüddin Ali ve Köseadağ Savaşındaki Diplomatik Rolü”, *1243 Köseadağ Savaşı ve Anadolu’nun Moğollar Tarafından İşgali Uluslararası Sempozyumu 6-8 Temmuz 2017*, Edit. Abdullah Kaya, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2018, 127-40.

EKLER**1. Fotoğraflar****EK1: Köseadağ Tepesinde bulunan Köse Süleyman Türbesi⁴⁹⁶**

⁴⁹⁶ Bu fotoğraf özel arşivimizden alınmıştır.

EK 2: Seuklu ordusunun konuşlandığı Kösedağ'ın kuzey istikameti⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Bu fotoğraf özel arşivimizden alınmıştır.

EK 3: Köseadağı bölgesinde Savaşın geçtiği vadilerin görünümü.⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ Bu fotoğraf özel arşivimizden alınmıştır.

EK 4: Köseadağ Savaşında kullanılmış çelik zırh.⁴⁹⁹

738 Envanter Numaralı Zırh Fotoğrafi

111 + Sivas MÜZESİ ESER ENVANTERİ

ENVANTER No: 738

KAZI No :

ESERİN ADI VE CİNSİ: Zırh Çelik - Çelik Tel

BULUNDUĞU YER :

FAHRETTİN

FİYATİ: 3000 TL

ÇAĞI: OSMANLI

ÖLÇÜSÜ: 0,36

MÜZEYE GELDİĞİ GÜN: 28 Mayıs 1951

MÜZEYE GELİŞ SEKİLİ: İlaheî Fotoğrafya Müzesinden Davit Alınmıştır.

FOTO NO:

MÜZEDEKİ YERİ: 2 No.lu depo

YAYINLANDIĞI YER:

ESERİN TANIMI: Çelik telden bir göğüsdeki iki parça ile 4 uluğmestadan üretilmiştir.

ENVANTERİ YAPAN

⁴⁹⁹ Sivas Müzesi 738' nolu envanterinde kayıtlı olan düğmeleri gümüşten çelik örme Selçuklu zırhı.

EK 5: Köseadağ Savaşında kullanılmış Zırh.⁵⁰⁰

444 Envanter Numaralı Zırh Fotoğrafi

SİVAS MÜZESİ ESER ENVANTERİ

ENVANTER No: 444

ESERİN ADI VE CİNSİ: Zırh - Demir halka (Karakas)

BEKLENDİĞİ YER:

Foto: 5 TL

ÇAĞI:

OLUŞU: D. Z. 6. S. D. S. 2

MÜZEYE GELDİĞİ GÜN: 6. 6. Evvel. 1941

MÜZEYE GELİŞ ŞEKLİ: Suzehri, Mertel, Demirada

MÜZEDEKİ YERİ: 2. No.lu depo

TAYINLANDIĞI YER:

ESERİN TANIMI: Turtik

TESLİM ALAN: / 19

ENVANTERİ YAPAN: / 19

⁵⁰⁰Sivas Müzesi 444' nolu envanterinde kayıtlı olan Selçuklu zırhı.

2. Haritalar

Ek : 6: Eski Konya surlarının bulunduğu bölgenin görünümü.⁵⁰¹

⁵⁰¹ <https://okuryazarim.com/wp-content/uploads/2017/06/konya1.png> (8 Kasım 2019)

EK 7: Moğol İmparatorluğu Haritası. ⁵⁰²

⁵⁰² <https://i.pinimg.com/564x/18/f0/bd/18f0bdcd1839af1ba9e84984bc9db51.jpg> (8 kasım 2019)

3. Paralar

EK 8: II. Gıyâseddîn Keyhüsrev dönemi paralar.⁵⁰³

EK 9: Hülâgû Han dönemine ait gümüş sikke (İstanbul Arkeoloji Müzesi Teşhir no. 2205)⁵⁰⁴

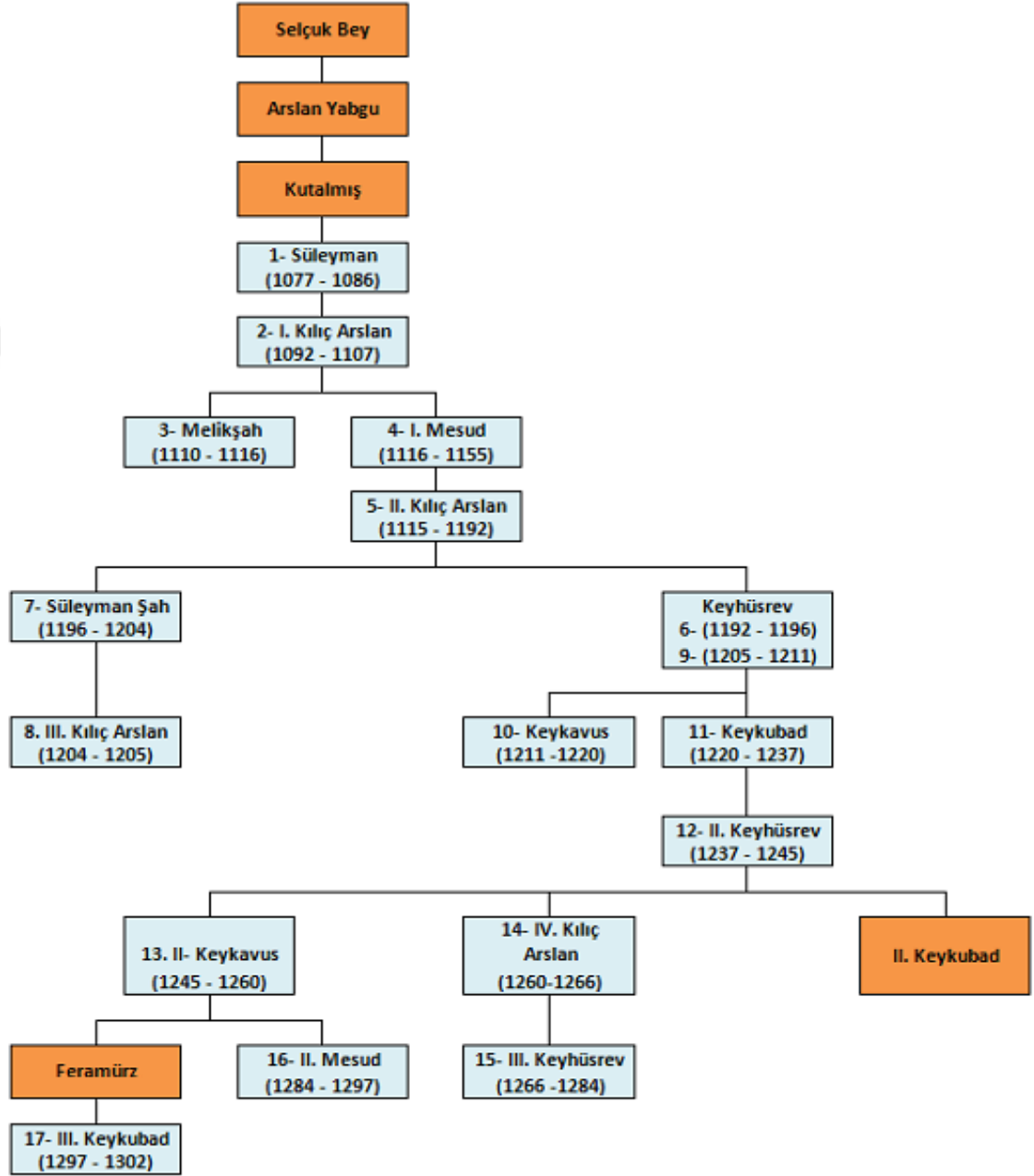

⁵⁰³ <http://www.parakoleksiyon.com/iys/img/para/761.jpg> (8 Kasım 2019)

⁵⁰⁴ https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/madde/18/hulagu-2_m.jpg (8 Kasım 2019)

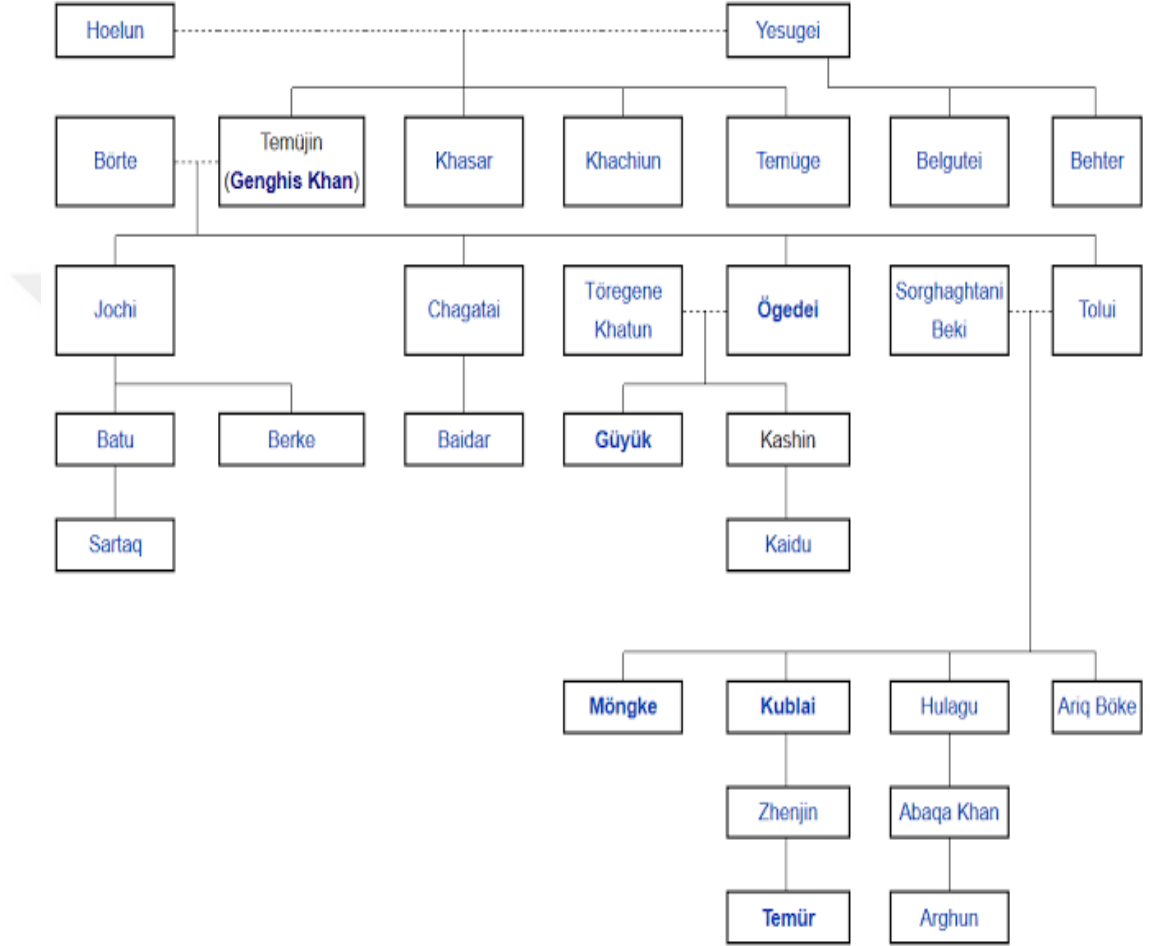
3. Tablolar

EK 10: Türkiye Selçuklu hanedanı.⁵⁰⁵

⁵⁰⁵ <https://turkiyeselcuklutarihi.files.wordpress.com/2017/08/tc3bcrkiye-selc3a7uklu-soyu.png> (8 Kasım 2019)

EK 11: Cengiz Hânedanı.⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ <https://encryptedtbn0.gstatic.com/images> (8 Kasım 2019)

ÖZGEÇMİŞ

1976 yılında Almanya/Köln’de doğdu. İlköğrenimini ve Liseyi Ankara’da tamamladı. 1994 yılında kazandığı Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü lisans eğitimini 1998 yılında tamamladı. 2002 yılında Özel dersane/okullarda çalışmaya başladı. Halen Ankara Özel Çağrı Okullarında Tarih Öğretmeni Olarak çalışmaktadır. 2015’de Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarih Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Okan Yalçın

Doğum Yeri ve Tarihi : Almanya/Köln – 1976

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi Tarih Bölümü

Y. Lisans Öğrenimi : Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Tarih Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : Almanca

İş Deneyimi

Stajlar : Bilgisayarlı Muhasebe - Yönetici Sekreterliği - Grafik Tasarım

Projeler

Çalıştığı Kurumlar : Ankara Bilişim Eğitim Kurumları – Özel Çağrı Okulları

İletişim

E-Posta Adresi : okan.z.yalcin@gmail.com